

Med läsning som mål
Om metoder och forskning
på det läsfrämjande området

Kulturrådets skriftserie 2015:3

© Statens kulturråd 2015

Illustrationer: Mia Nilsson, Agent Bauer.

ISSN 1654-210x

ISBN 978-91-87583-07-0

Statens kulturråd, Box 27215, 102 53 Stockholm

Besök: Borgvägen 1–5

Tel: 08 519 264 00 Fax: 08 519 264 99

E-post: kulturradet@kulturradet.se

Webbplats: www.kulturradet.se

Kulturrådets förord

Just nu finns det goda möjligheter att stärka läsandet. En diskussion om läsningens betydelse för lärande och bildning och för människors möjligheter att delta aktivt i samhället pågår sedan ett par år i medierna. Flera statliga myndigheter har fått stärkta uppdrag för att främja läsning, bland annat Skolverket och Kulturrådet. En ny bibliotekslag förtydligar bibliotekens uppdrag att främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning, forskning och kulturell verksamhet.

Kulturrådet har sedan 1990-talet fördelat medel till lokala och regionala läsfrämjande projekt. Utgångspunkten för myndighetens arbete är litteraturen som konstform och läsningen som konstnärlig upplevelse och väg till bildning. Under åren har en rad framgångsrika projekt genomförts. Men utmaningarna är fortfarande stora. Internationella tester visar fortfarande en nedåtgående trend för ungas läsförståelse. De nya nationella målen för litteratur- och läsfrämjande betonar också allas rätt att ha tillgång till litteratur av hög kvalitet. Det finns därför anledning att stanna upp och reflektera. Hur ser kunskapsläget ut? Vilka samlade erfarenheter finns om hur vi kan öka och bredda läsningen och förbättra tillgången till litteratur för alla barn och vuxna?

Kulturrådet har anlitat forskaren Jonas Andersson för att ta fram en kunskapsöversikt över läsfrämjande metoder, som bygger på svensk och internationell forskning. Målgrupp är alla som bedriver läsfrämjande verksamhet, t.ex. bibliotek, organisationer, skolor och förskolor.

Med den här rapporten vill Kulturrådet bidra till fördjupad kunskap, förbättrad praktik och en fortsatt diskussion om hur läskunniga kan bli läsare och hur vi kan öppna vägar till litteraturen för alla de som ännu inte läser.

Staffan Forssell, generaldirektör för Kulturrådet

Författarens förord

Under arbetet med denna kunskapsöversikt har jag haft stor glädje och nytta av att omges av personer med ett stort kunnande om detta område. Stort tack till alla på Kulturrådet som kommit med uppslag, reflektioner och synpunkter på föreliggande skrift. Ett särskilt tack riktar jag till Lotta Brilioth Biörnstad, Cay Corneliuson, Nina Frid, Susanna Höjjer, Maria Telenius, Signe Westin, Henriette Zorn och Andreas Åberg. Eventuella brister är jag själv ansvarig för.

Jonas Andersson

Fil. dr i litteraturvetenskap, forskare och skribent

Innehåll

Inledning	7
Referenser	9
Kapitel 1. Läsfrämjande	11
Vad är läsfrämjande?	11
Forskningsläget	13
Läsfrämjandemetoder och utvärderingar	15
Referenser	17
Kapitel 2. Läsning	19
Några förhållningssätt till läsning	19
Lustläsning eller fri läsning	20
Effekterna av fri läsning	22
Läsattityd, läsintresse och läsmotivation	24
Inre och yttre motivation	25
Läsmotivationens huvudfaktorer	25
Referenser	27
Kapitel 3. Tidig lässtimulans	29
<i>Family literacy</i> -program	30
Bokgåvor	31
Bookstart	33
Hembesök	34
Bibliotek och förskola	35
Förskolor med litteraturprofil	37
Förskolebibliotek i Lund	39
Give me five	42
BERÄTTA, LEKA, LÄSA	42
Högläsning	43
Dialogisk högläsning	44
Sagostunder på bibliotek	45
Godnattsagor inifrån	45
Referenser	46
Kapitel 4. Läsande förebilder	50
Vilka är de läsande förebilderna?	50
Läsning och genus	51
Pappor som läsande förebilder	54
Läs för mig, pappa!	54
Kompisar som läsande förebilder	55
Reading Champions	55

Läskompisar	55
Idrottsutövare som läsande förebilder	56
Idrett og Lesing	57
Reading Stars	57
I Rörelse	58
Referenser	59
Kapitel 5. Lästips och bokpresentationer	62
Reader's Advisory	62
Bokprat	62
Filmade bokprat, boktrailers, bokbloggar och andra digitala boktips	64
Referenser	66
Kapitel 6. Social läsning	68
Bokcirklar	69
Bokcirklar och genus	73
Bokcirklar.se och andra digitala bokcirklar	74
Bokcirklar och Reader development	75
En bok, en gemenskap: OBOC-program	75
Författarbesök	76
Referenser	77
Kapitel 7. Sommarläsningsprogram	79
Sommarläsningsprogrammets effekter	80
Referenser	83
Kapitel 8. Tillgängliggörande	85
Biblioteksrummet	85
Rum för barn	88
Bokbestånd på andra platser	88
Arbetsplatsbibliotek	89
Väggkrogsbibliotek	92
Bokbussar, bokbåtar och andra mobila bibliotek	92
Bubblan	94
Tvättstugebibliotek, kapprumsbibliotek och andra alternativa låneverksamheter	94
Bokombud och läsombud	95
Tillgängliggörande genom digitala medier	96
E-böcker	96
Talböcker	96
Referenser	97
Kapitel 9. Sammanfattande diskussion och rekommendationer	99
Referenser	118

Inledning

Ungdomar som växer upp under det tjugoförsta århundradet kommer att läsa och skriva mer än under något annat århundrade. Såväl arbete som privatliv kommer att kräva avancerade former av läs- och skrivkunnighet. Detta konstaterades i en rapport från läsfrämjandeorganisationen International Reading Association (numera International Literacy Association) år 1999. Hittills har det tjugoförsta århundradet präglats av oroande mätresultat vad avser ungas läsförmåga, presenterade i studier som PIRLS (Progress in International Reading Literacy) och PISA (Programme for International Student Assessment). Med utgångspunkt i sådana mätningar har man uppmanat till handling från myndigheter och läsfrämjande organisationer av olika slag, såväl nationellt som internationellt.

I den statliga litteraturutredningens slutbetänkande från 2012 dras den generella slutsatsen att litteraturens ställning på många sätt är god i Sverige. Man konstaterar att befolkningens läsvanor ligger tämligen stabilt på en hög nivå, att det publiceras mer litteratur än någonsin i Sverige, och att vi för att vara ett litet språkområde har stora exportframgångar på litteraturområdet. Samtidigt identifieras ett antal orosmoln. Framför allt gäller det de unga generationernas läsfärdighet och läsvanor, och den försämring som bevisligen skett. Man påtalar bland annat att det finns fortsatt stora skillnader i läsvanor mellan olika socioekonomiska grupper, och att läsfärdigheten bland unga försämrats. Man konstaterar också att problemen är störst bland pojkar.

I regeringens proposition *Läsa för livet* (2013) föreslås, utifrån litteraturutredningens betänkande, nationella mål för litteratur- och läsfrämjande. Målen innebär att

Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.

För att nå det övergripande målet ska statens samlade insatser syfta till:

- att läsförmågan förbättras jämfört med i dag,
- att fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur, och
- att kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och delaktighet i samhällslivet ökar jämfört med i dag.

Särskilt prioriterat i regeringens proposition är läsförmåga och motivation till att läsa bland barn och unga. Att förbättringarna kan iakttas hos yngre barn anses särskilt viktigt.

I regeringens proposition fastslås att det saknas en samlande nationell aktör som kan ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser utanför skolan. Merparten av det läsfrämjande arbetet bedrivs lokalt, vilket medför att erfarenhetsbytet inte är så omfattande som det borde vara, att större nationella eller flerregionala satsningar uteblir, liksom att läsfrämjandeprojekt sällan utvärderas. I likhet med litteraturutredningen föreslår därför regeringen att Statens kulturråd (Kulturrådet) bör ges i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse.

Under 2014 sammanställde Kulturrådet på regeringens uppdrag ett handlingsprogram för det läsfrämjande arbetet utanför skolan, i samverkan med bland andra Statens skolverk, Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), folkbildningens organisationer och Kungl. biblioteket (KB). I Kulturrådets uppdrag ingår såväl att fördela medel till läsfrämjande verksamheter som att själva initiera läsfrämjande verksamhet. Skolverket har påbörjat *Läsluft*, en större kompetensutvecklingssatsning för skola, förskola och skolbibliotek med syftet att förbättra elevernas läsförståelse och skrivförmåga. I MTM:s uppdrag ingår att aktivt bidra till att utveckla och öka tillgången till litteratur och information för personer med funktionsnedsättning. Folkbildningens organisationer driver läsfrämjande verksamhet, inte minst för vuxna. Regeringens proposition *Läsa för livet* kom att innebära att en del av det statliga stödet till folkbildningen under 2014 destinerades för läsfrämjande verksamhet. Region-, läns- och folkbiblioteken har sedan länge arbetat läsfrämjande, ett arbete som fått förnyad aktualitet inte minst genom den nya bibliotekslagen. Läns- och regionbiblioteken lägger ner en betydande del av sina resurser på folkbibliotekens läsfrämjande arbete, och driver därutöver läsfrämjande verksamheter som vänder sig direkt till medborgarna.

Kulturrådets utökade uppdrag för läsfrämjande möjliggör ökad uppföljning av olika insatser, samt insamling och spridning av metoder, utvärderingar och forskning för att höja nivån på kommande projekt. Föreliggande kunskapsöversikt är ett led i detta arbete.

Kulturrådets uppdrag handlar om läsfrämjande *utanför* skolan, men någon skarp gräns mellan läsfrämjande i och utanför skolan är svår att dra, och kanske är det inte heller önskvärt. Kunskaper om läsfrämjande metoder, förstått som metoder för att väcka intresse för och skapa motivation till läsning, är förstås lika angeläget i som utanför skolan. Man kan därutöver peka på att folkbiblioteken och skolan förenas av ett delvis gemensamt uppdrag: Enligt läroplanen för grundskolan (Skolverket 2011) ska undervisningen ”stimulera elevernas intresse för att läsa och skriva”. Enligt den nya bibliotekslagen som trädde i kraft år 2014 ska folkbiblioteken ”ägnas särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning”. Man kan i sammanhanget också peka på svensk forskning som betonat den potential som ligger i att inom skola och förskola bygga vidare på den kultur och de textvärldar som barn och unga möter utanför skolan (ex. Olin-Scheller 2006, Fast 2007, Schmidt 2013).

Med kunskapsöversikt menas en sammanställning av vetenskaplig och/eller erfa-

renhetsbaserad kunskap inom området. Läsfrämjandemetoder syftar på metoder för att göra engagerade läsare av barn, unga och vuxna. De metoder som beskrivs är i första hand avsedda för barn och unga, men även metoder avsedda för vuxna beskrivs i översikten. Kunskapsöversikten ger exempel på läsfrämjandemetoder som tillämpats av såväl folk- och läns/regionbibliotek som myndigheter, kommunala verksamheter och organisationer inom civilsamhället. Huvudfokus ligger på läsfrämjande verksamhet i Sverige, men det kommer även att göras internationella utblickar. Såväl läsfrämjande verksamhet i praktiken som relevant forskning inom området kommer att beskrivas och diskuteras.

Det kommer att framgå hur det läsfrämjande arbetet bedrivs, dess syfte, mål, målgrupp och samarbetspartners, om metoden stödjer sig på tidigare forskning, rapporter eller tidigare arbete, vad den har gett för resultat samt om och i så fall hur den har utvärderats. En förhoppning är att översikten ska fungera som inspirationskälla vid utformningen av nationella satsningar på läsfrämjande aktiviteter, och även kunna användas som ett slags uppslagsbok över läsfrämjande aktiviteter under 2000-talet. Studien riktar sig i första hand till bibliotekarier, lärare, tjänstemän, organisationer samt personer med ett specialintresse för litteratur och läsfrämjande arbete.

Referenser

- Fast, Carina (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva: familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2007.
- International Reading Association (1999). *Adolescent literacy: a position statement for the Commission on Adolescent Literacy of the International Reading Association*.
- Kulturrådet (2014). *Handlingsprogram för läsfrämjande*.
- Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur: slutbetänkande*. Statens Offentliga Utredningar 2012:65. Stockholm: Fritzes.
- Läsa för livet: regeringens proposition 2013/14:3*. (2013). Stockholm: Riksdagens tryckeriexpedition.
- Olin-Scheller, Christina (2006). *Mellan Dante och Big Brother: en studie om gymnasieelevers textvärldar*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet, 2007.
- Schmidt, Catarina (2013). *Att bli en sån' som läser: barns menings- och identitetsskapande genom texter*. Diss. Örebro: Örebro universitet, 2013.
- Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket.

Kapitel 1. Läsfrämjande

Vad är läsfrämjande?

Kulturrådet har i samband med utarbetandet av en nationell handlingsplan för läsfrämjande definierat begreppet ifråga. Läsfrämjande innebär att:

- göra läsare av läskunniga
- öppna vägar till litteraturen för den som inte läser
- öka tillgången till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format för läsare i alla åldrar
- ge fler möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur
- ta bort hinder för läsning, bredda en repertoar och stärka läsarens självtillit och läsaridentitet

I forskningsrapporten *Promoting Reading to Adults in UK Public Libraries* (Kinnell & Shepherd 1998) definieras läsfrämjande (*reading promotion*) i bibliotekssammanhang som ”ett medel vilket som helst genom vilket bibliotekarier uppmuntrar människor att läsa eller vidga sina läshorisonter” (min övers.). Det innebär att aktivt uppmuntra eller ge råd till läsning, eller helt enkelt underlätta för biblioteksanvändare att göra egna val. Ett par uppsatsförfattare i ämnet biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås definierar läsfrämjande som ”verksamhet som syftar till att skapa gynnsamma förutsättningar för läsning, lässtimulans och läsglädje” (Bogren & Oskarsson 2011); respektive ”verksamhet, aktiviteter eller åtgärder som genomförs med syftet att stimulera och främja människors läsning och läslust” (Ledin 2005). Ord som ”gynna”, ”underlätta”, ”uppmuntra”, ”stimulera”, ”glädje” och ”lust” förekommer ofta i läsfrämjandesammahang.

Läsfrämjande är en *aktivitet*, med en bestämd *intention*. Enligt Kulturrådets definition innebär läsfrämjande att öppna vägar till litteraturen för den som ännu inte läser. Läsfrämjande inbegriper också att tillgängliggöra litteraturen för personer med läs- och skrivsvårigheter. En annan övergripande målgrupp för läsfrämjande verksamhet består av personer som visserligen kan läsa, men som sällan gör det. I *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar och bibliotek* (2012) har Nina Frid formulerat bibliotekens läsfrämjande arbete som att *göra läsare av läskunniga*. Skillnaden mellan att *bli läskunnig* och att *bli en läsare* har också poängterats av forskaren Pamela Schultz Nybacka (2005), Nybacka definierar ”läsare” som ”en person som självmant införlivar böcker och läsande i sitt liv”. I den engelskspråkiga forskningslitteraturen används ibland begreppet *engaged readers*, med syfte på sådana som vill läsa, som väljer att läsa och finner nöje i det (Cremin m.fl. 2014).

Vissa föredrar att använda termen lässtimulans framför läsfrämjande; så använder exempelvis Sandin (2011) den förra termen. I bibliotekssammanhang förekom-

mer även det med läsfrämjande besläktade begreppet *litteraturförmedling*. Biblioteket *förvaltar* litteraturen, samlar den och ställer den till förfogande, men biblioteken *förmedlar* också litteratur (Thorhauge 1995). Med begreppet litteraturförmedling förstår den norska biblioteksforskaren Åse Kristine Tveit (2004) att informera om litteratur, synliggöra, skapa läslust och vägleda läsaren i val av litteratur. Så uppfattat är litteraturförmedling en specifik *typ* av läsfrämjande. Annorlunda uttryckt: litteraturförmedling är en läsfrämjande aktivitet, men alla läsfrämjande aktiviteter handlar inte om litteraturförmedling. Att driva en kampanj om vikten av att läsa är till exempel en läsfrämjande aktivitet, som inte nödvändigtvis behöver handla om litteraturförmedling.

Ibland görs en distinktion mellan *direkt* och *indirekt* litteraturförmedling. Tveit skiljer exempelvis mellan *direkt* förmedling genom ett personligt möte, och *indirekt* förmedling i form av exempelvis lästips på en nätsida. Exempel på indirekt litteraturförmedling är ämnesuppställningar, utställningar, litteraturlistor och skrivna bokpresentationer, medan samtal mellan låntagare och bibliotekarie, traditionella former av bokprat och andra muntliga presentationer av litteratur, är att betrakta som direkt förmedling. Sådana distinktioner mellan ”direkt” och ”indirekt” kan problematiseras, inte minst om man beaktar förmedlingsformer som kombinerar talets omedelbarhet med skriftens varaktighet, exempelvis filmade bokpresentationer publicerade på nätsidor.

Av Litteraturutredningen (2012) framgår att cirka en tredjedel av läns- och regionbibliotekens totala ekonomiska resurser används till läsfrämjande insatser. Betydande aktörer i det läsfrämjande arbetet som pågår i landet är också folkbildningens organisationer, som inte minst bedriver ett läsfrämjandearbete för vuxna i form av exempelvis bokcirklar. Ideella organisationer som bedriver större läsfrämjande projekt och kampanjer är vid internationell jämförelse ovanligt. Föreningen *Läsrörelsen* utgör det främsta exemplet på en svensk ideell organisation som med olika sponsorerers hjälp driver kampanjer och program riktade till barn, unga och vuxna. Ett annat exempel på en svensk ideell läsfrämjandeorganisation är *Berättarministeriet*, som driver skrivarverkstäder för barn och unga mellan 8 och 18 år i områden med hög arbetslöshet. Flera svenska bokförlag ägnar sig också åt läsfrämjande verksamhet; Bonnier Carlsen arbetar sedan länge aktivt med att främja läslusten hos barn och unga, och samarbetar i det syftet med exempelvis *Berättarministeriet* och idrottsförbund. Förlaget *En bok för alla* driver en omfattande läsfrämjande verksamhet i samverkan med föreningsliv och fackliga organisationer, skolor, bibliotek, barn- och ungdomsorganisationer.

Internationellt finns ett mycket stort antal organisationer som arbetar läsfrämjande. Nyligen fick den sydafrikanska organisationen *PRAESA* (Project for the Study of Alternative Education) det prestigefyllda Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne, för sitt läsfrämjande arbete med barn och ungdomar i Sydafrika. Det är tredje gången sedan instiftandet 2002 som priset går till en läsfrämjandeorganisation. Tidigare har priset gått till *Tamerinstitutet*, som bedriver läsfrämjande arbete för barn och ungdomar på Västbanken och i Gaza, samt till *Banco del Libro*, som arbetar med

att främja barns och ungas läsning i Venezuela. Bland de läsfrämjandeorganisationer som förekommer i denna översikt kan nämnas brittiska *National Literacy Trust* och *Booktrust*, som förutom att utöva visst inflytande på nordisk läsfrämjande verksamhet också publicerar användbara forskningsöversikter kontinuerligt.

Den vanligaste målgruppen för läsfrämjande insatser vid svenska bibliotek består av barn och unga. Läsfrämjande med vuxna som huvudsaklig målgrupp framstår som ett jämförelsevis lågprioriterat område. Det framgår inte minst av ett antal magisteruppsatser: Ljung (2006) har undersökt läsfrämjande verksamhet för vuxna såsom den bedrivs av ett antal bibliotekariers, Hansson & Svensson (2006) har särskilt studerat läsfrämjande verksamhet för ”läsovana” vuxna, och Hell Carlsson (2014) har undersökt bibliotekschefers syn på litteraturförmedling för vuxna. Att vuxna är en förhållandevis lågprioriterad målgrupp för läsfrämjande insatser är på intet vis unikt för Sverige. En studie om läsfrämjande insatser för vuxna på folkbibliotek, genomförd på uppdrag av British Library, visar att biblioteksverksamheten bygger på antaganden att vuxna vet vad de vill läsa och har den kompetens som krävs för att hitta rätt böcker, samt att vuxna läsare föredrar att göra sina egna val utan bibliotekariers inblandning. När det gäller vuxna tenderar bibliotekarierna att inta en mer neutral hållning och ge information, snarare än att erbjuda råd om läsning (Kinnell & Shepherd 1998). De senaste åren har dock bokcirkelverksamheten vid svenska folkbibliotek ökat betydligt, vilket kan tolkas som en ökad satsning på vuxna läsare (Rydbeck 2013).

Forskningsläget

Hur avgränsa ett forskningsområde som ”läsfrämjande” på bästa sätt? Till att börja med genom att bestämma vad för slags läsforskning som avses och inte avses. Forskning om läsning och läsinlärning är ett relativt nytt fenomen, som ökat exponentiellt de senaste årtiondena. Så kunde exempelvis läsforskaren Jeanne Chall konstatera i *Stages of Reading Development* från 1983 att det publicerades mer läsforskning under ett enda år än vad som tidigare existerat från slutet på 1800-talet till början på 1960-talet. Merparten av forskningen om läsning handlar om tillägnandet av läsförmåga och de kognitiva processer som ligger till grund för läsning. De senaste årtiondena har läsforskningen rört sig från en mer formell inlärningskontext till vidare sociala sammanhang. Det finns idag en växande forskning kring exempelvis läsvanor, läspreferenser och attityder gentemot läsning.

Forskning om *läsinlärning* kommer i denna översikt att ägnas mycket liten uppmärksamhet. I fokus befinner sig istället det multidisciplinära forskningsfält som benämnts läsengagemang – *reading engagement*. Inom fältet *reading engagement* studeras läsning både i och utanför skolan. Det kan exempelvis handla om läsning i hemmet eller på arbetsplatsen, hur människor socialiseras in i olika läsroller, om skolors, biblioteks eller andra aktörers positiva eller negativa effekter på läsning, om hur läsningen påverkas av nya medier et cetera. En överblick över området ges exempelvis av Ellis & Coddington (2013) i *International handbook of research on children's literacy, learning and culture*, respektive Ross (2006) i *Reading matters: what*

the research reveals about reading, libraries, and community. Till *reading engagement* hör också en växande forskning om läsmotivation och läsattityder. Ambitionen är inte att göra någon heltäckande beskrivning av detta internationellt sett stora, växande, och svåravgränsade forskningsfält. I stället ska ett selektivt antal forskningsexempel uppmärksammas som ger kunskap och belysning åt läsfrämjande verksamhet. Läsfrämjande förstått som en verksamhet i syfte att *öka läsmotivation, bredda läsintresset, och förbättra attityder till läsning.*

En distinktion kan göras mellan studier där läsfrämjande insatser, verksamheter eller metoder utgör själva *objektet* för undersökningen, och forskning som indirekt kan *bilda utgångspunkt* för läsfrämjande verksamhet. Empiriska läsvaneundersökningar är ett exempel på det senare. Om målet med en läsfrämjande verksamhet är att öka läsningens omfattning inom en viss grupp och få fler inom denna grupp att identifiera sig som läsare, kan det exempelvis vara av intresse att känna till vad forskningen säger om den gruppens preferenser vad gäller genrer, för att bara ta ett av flera tänkbara exempel.

Internationellt finns en växande forskning om läsfrämjande insatser, inte minst effektmätningar av olika slag. Man kan här erinra om det vanskliga i att fatta beslut utifrån enskilda forskningsstudier – två forskare kan komma fram till diametralt motsatta resultat vad gäller effektiviteten hos en insats, och därmed ge argument för att både genomföra och inte genomföra en och samma verksamhet. Enskilda forskningsstudier kan dessutom variera avsevärt i kvalitet och metodologisk stringens. Ett instrument för att övervinna sådana problem kan vara en så kallad meta-analys, inom vilken man låter sammanställa resultaten av en större mängd primära forskningsstudier. Presentationer av enskilda intressanta forskningsresultat kommer att kombineras med presentationer av meta-analyser eller forskningssammanställningar inom de olika områdena.

I en studie från 2009 utförd i samarbete mellan Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap och Svensk Biblioteksforening hamnade ”effekter av läsfrämjande verksamhet” på plats fem i en sammanställd tio-i-topp lista över viktiga forskningsfrågor som bör prioriteras. Vetenskapliga undersökningar som studerar *effekter* av läsfrämjande insatser i Sverige är ovanliga. Vad gäller kartläggningar av kunskapsområdet läsfrämjande verksamhet kan framför allt två böcker nämnas. Den första är kunskapsöversikten *Studier av barn- och ungdomsbibliotek* (2007) av Kerstin Rydsjö och AnnaCarin Elf, båda verksamma inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. Översikten avser att presentera relevant kunskap inom barnbiblioteksområdet. I studien konstateras att den svenska forskningen inom området barn- och ungdomsbibliotek är mycket liten, och översikten bygger därför i första hand på magisteruppsatser från svenska utbildningar, även om utblickar också görs mot de övriga nordiska länderna samt Storbritannien och USA. Rydsjös och Elfs kunskapsöversikt berör läsfrämjande verksamhet för barn och unga.

Den andra boken är *Barnbibliotek och lässtimulans: delaktighet, förhållningssätt, samarbete* (2011) av Amira Sofie Sandin, även hon verksam inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. *Barnbibliotek och lässtimulans* är helt ägnad barnbib-

liotekens lässtimulerande arbete, och går igenom metoder metoder i sammanlagt 93 lässtimulerande projekt som bedrivits i Sverige under perioden 2001–2010. Vad gäller forskning om läsfrämjande på barnbiblioteken ska också antologin *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld* (Rydsjö m.fl. 2010) nämnas, som ger intressanta perspektiv på bibliotekens läsfrämjandearbete. Bland övriga kartläggningar över läsfrämjande verksamhet finns boken *Ett läsande Norden: bokprat, barnbokskaravaner och lässtaffetter* (Rönström 2000), en studie om lässtimulerande verksamhet i samverkan mellan bibliotek och skola i de nordiska länderna. I studien *Læs !les läs: læsevaner og børnebogskampanjer i Norden* (Øster 2004) undersöks läsvanor och läsfrämjandeinitiativ i Danmark, Norge och Sverige. I boken *Som fisken i vattnet – Barnens väg till språk och läsande* (Wilhelmsson 2000) beskrivs 46 läsfrämjande projekt i Sverige utifrån kategorierna ”Läsprojekt för yngre barn”, ”Läsprojekt för äldre barn och ungdomar”, ”IT-projekt” samt ”Miljöer för läslust”. Det finns även böcker av inspirationskaraktär som redovisar läsfrämjandeprojekt. I boken *Läsprojekt. Inspirationsbok för förskola, skola och bibliotek* (2007) presenteras 35 projekt vid svenska skolor och bibliotek.

En forskare som studerat läsfrämjande verksamhet utifrån en kulturanalytisk utgångspunkt är Magnus Persson, som i *Den goda boken. Samtida föreställningar om litteratur och läsning* (2012) bland annat tagit sig an Läsrörelsens samarbete med McDonalds. Persson utvärderar inte kampanjens resultat, utan skärskådar Läsrörelsens olika diskurser om läsning ur ett kritiskt perspektiv. I studien *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek* (Ehrenberg m.fl. 2013) analyserar Persson ett antal läsfrämjande biblioteksprojekt utifrån liknande utgångspunkter. Persson menar bland annat att det i Sverige, till skillnad från exempelvis vårt grannland Norge, i hög utsträckning saknas relevant och uppdaterad forskning att luta sig mot för ett medvetet strategiarbete kring litteraturförmedling på biblioteken.

Läsförämjande – eller lässtimulans, som det också kallas – är ett ganska vanligt ämne för svenska uppsatser på kandidat- och magisternivå, framför allt inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. Bara de senaste tio, femton åren har det författats hundratal svenska magisteruppsatser om läsfrämjande verksamhet. De högskolor och universitet som ger kurser i ämnet inom Sverige är Bibliotekshögskolan i Borås (BHS), Lunds universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Linnéuniversitetet. Uppsatser om läsfrämjande förekommer också inom andra akademiska discipliner. Det gäller framför allt pedagogikämnet, där läsfrämjande ofta studeras ur ett klassrums perspektiv. Uppsatsexemplen i denna översikt visar på tendenser inom olika områden och har inte främst valts ut efter några vetenskapliga kvalitetskriterier.

Läsförämjandemetoder och utvärderingar

Bland de läsfrämjandemetoder vid barnbiblioteken som Sandin (2011) identifierar ingår att hålla sagostunder och sångstunder för små barn, utveckling av referenssamtal för att möta barns frågor, boklekar, bokklubbar, boksamtal och bokprat, samt verksamheter för att erbjuda flerspråkiga barn berättelser på olika språk. I det

läsfrämjande arbetet ingår också att utveckla metoder för att möta barn i behov av anpassade medier såsom talböcker, böcker i punktskrift eller böcker med anpassad svårighetsgrad. Metoder har också utformats vad avser själva biblioteksrummet, exempelvis anpassning av mediernas placering efter barnens egna orienteringsbehov. Till det lässtimulerande arbetet hör också att samarbeta med andra aktörer i barns närhet såsom exempelvis skolan, förskolan, öppna förskolan eller Barnavårdcentralen (BVC).

I en nyligen publicerad rapport om läsfrämjande insatser från 2011 till 2013 hos folkbibliotek i sex län och regioner i södra Sverige, förekommer exempel som sagostunder, högläsning, bokcirklar, eget berättande/skapande och författarbesök (Schmidt 2015). Den som orienterar sig en stund bland läsfrämjande projekt och program vid biblioteken upptäcker ganska snart en repertoar av grundläggande metoder, som varierar på olika sätt vad gäller innehåll, målgrupper, praktiska tillvägagångssätt och tekniska tillämpningar. Det finns också böcker av handbokskaraktär om läsfrämjandemetoder. En sådan handbok är *Läslust och läslist: idéer för högstadiet och gymnasiet* (2005), som bland annat behandlar boksamtal, bokcirklar och högläsning. Internationellt finns en tämligen omfattande handbokslitteratur om läsfrämjandemetoder, av varierande kvalitet.

Läsfrämjande projekt genomförs ofta i syfte att prova ut nya, eller förnya gamla beprövade metoder. Sandin urskiljer fyra med varandra överlappande motiv till varför man bedriver läsfrämjande projekt. Det kan röra sig om *omvärldsbevakning och kunskapsutveckling*, det vill säga en önskan att utveckla arbetsmetoder som svarar mot nya samhälleliga behov. Projekt kan också uppfattas som en *möjlighet att pröva en ny arbetsmetod* som det inte finns utrymme för inom ordinarie verksamhet. Vidare kan projekt initieras för att *utveckla samarbete*. Slutligen kan lässtimulerande projekt uppfattas som en *möjlighet till fortbildning*. I det sammanhanget nämner Sandin hur en del projektrapporter påtalar ett glapp mellan den formella biblioteksutbildningen och de kunskaper som behövs i barnbiblioteksarbetet.

Vilken roll kan då forskning spela i samband med praktisk läsfrämjande verksamhet? Organisationen *International Federation of Library Associations and Institutions* (IFLA) publicerar kontinuerligt forskningsrapporter som rör biblioteks- och informationsservice. I rapporten *Using Research to Promote Literacy and Reading in Libraries: Guidelines for Librarians* (Farmer & Stricevic 2011) skisseras hur forskning kan vara behjälplig för planering, bedömning och förbättring av läsfrämjande program och verksamheter på biblioteken. Forskning kan exempelvis mäta kvalitet och inverkan av aktuell verksamhet. Ett projekt kan anses framgångsrikt eller inte med avseende på

- Processen: hur väl ett program eller projekt planerats och genomförts.
- Produkten: vilken inverkan programmet/projektet haft på deltagarna.

Att bedöma effektiviteten av en läsfrämjande insats innebär att besvara en rad frågor. Till de mer grundläggande hör:

- Hur många deltog?

- Hur var kvaliteten på deltagandet?
- Vilka deltog inte – och varför?
- Hur uppfattade deltagarna projektet?
- På vilket sätt har deltagarna förändrats som ett resultat av deltagandet (i ett både kortare och längre perspektiv)

För fler relevanta frågor att ställa i samband med läsfrämjande program- och projektutvärderingar hänvisas till IFLA:s rapport ovan.

Sandin (2011) konstaterar att rapporter och utvärderingar ofta används för att redovisa hur beviljade medel har använts, med följden att det som fungerat bra inom ett projekt framhävs och det som fungerat mindre bra tonas ner. Utförliga och mer kritiska utvärderingar återfinns framför allt inom större projekt som anlitat externa utvärderare, men sådana utvärderingar är relativt få till antalet. Merparten av de läsfrämjande projekt och program som bedrivs i Sverige utvärderas överhuvudtaget inte, och flera forskare har konstaterat att det råder brist på kritiskt och analyserande utvärderingar och rapporter om biblioteksprojekt. Detta gäller i högsta grad också folkbildningens olika läsfrämjande verksamheter.

Det är angeläget att följa upp och utvärdera fler läsfrämjande insatser för att identifiera eventuella brister och utvecklingsmöjligheter. Men forskning och utvärdering är också en angelägenhet för att på ett trovärdigt och i förhållande till projektägarna neutralt sätt synliggöra en verksamhets eventuella förtjänster. Forskning och utvärdering kan i det fallet bidra till att dokumentera och synliggöra verksamheter och erfarenheter som förtjänar att synliggöras och spridas. Man kan också notera ett behov av att i högre grad uppställa konkreta mål som är *möjliga* att följa upp och utvärdera.

Referenser

- Ahlén, Birgitta & Norberg, Inger (red.) (2005). *Läslust och läslist: idéer för högstadiet och gymnasiet*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Bogren, Anna-Karina & Oskarsson, Carina (2011). *Läslust och arbetsglädje – om läsfrämjande projekt på Uddevalla Stadsbibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Chall, Jeanne S. (1983). *Stages of reading development*. New York: McGraw-Hill.
- Cremin, Teresa; Mottram, Marilyn; Collins, Fiona; Powell, Sacha & Safford, Kimberly (2014). *Building Communities of Engaged Readers: Reading for Pleasure*. London: Routledge.
- Ehrenberg, Maria; Persson, Magnus & Svensson, Cinna (2013). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: en förstudie*. Halmstad: Region Halland.
- Ellis, Sue & Coddington, Cassandra S. (2013). Reading Engagement Research: Issues and Challenges. Ingår i Hall, Kathy; Cremin, Teresa; Comber, Barbara & Moll, Luis C. (red.) *International handbook of research on children's literacy, learning and culture*. Hoboken: Wiley.
- Farmer, Lesley S. J. & Stricevic, Ivanka (2011). *Using research to promote literacy and reading in libraries: guidelines for librarians*. IFLA professional reports no. 125.
- Frid, Nina (2012). *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar & bibliotek*. Lund: BTJ förlag.
- Gärdén, Cecilia; Michnik Katarina & Nowé Hedvall, Karen (2010). *Projekt som biblioteksutveckling*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Konferenspaper.

- Hansson, Annice & Svensson, Margaret (2006). *Läsfrämjande verksamhet för "läsovana" vuxna*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Hell Carlsson, Hedvig-Christina (2014). *Läsa för livet: Bibliotekschefers syn på litteraturförmedling för vuxna*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Kinnell, Margaret & Shepherd, Jennifer (1998). *Promoting reading to adults in UK public libraries*. London: Taylor Graham.
- Kulturrådet (2014). *Handlingsprogram för läsfrämjande*.
- Ledin, Maria (2005). *Barnbibliotekariers kompetens och kärnkunskaper på området litteraturförmedling och läsfrämjande arbete*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Ljung, Erika (2006). *Läsfrämjande verksamhet för vuxna. En kvalitativ undersökning av bibliotekariers arbetsmetoder, litteraturförmedlande roll och kompetens*. Uppsala: Institutionen för ABM Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Läsprojekt: inspirationsbok för förskola, skola och bibliotek*. (2007). Lund: Btj.
- Persson, Magnus (2012). *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.
- Ross, Catherine Sheldrick; McKechnie, Lynne & Rothbauer, Paulette M. (2006). *Reading matters: what the research reveals about reading, libraries, and community*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Rydbeck, Kerstin (2013). Läsargemenskapernas komplexa landskap: om bokcirkelbegreppet och utvecklingen av svensk bokcirkelverksamhet, med speciellt fokus på folkbibliotekens och studieförbundens cirklar. Ingår i Frenander, Anders & Nilsson, Skans Kersti (red.), *Libraries, black metal and corporate finance: Current research in Nordic Library and Information Science: Selected articles from the 40th anniversary conference of the Swedish School of Library and Information Science*, s. 112–135. Borås: Högskolan i Borås.
- Rydsjö, Kerstin & Elf, AnnaCarin (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Rydsjö, Kerstin, Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.) (2010). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Rönström, Thomas (red.) (2000). *Ett läsande Norden: bokprat, barnbokskaravaner och lässtafetter*. Köpenhamn: Nordiska litteratur- och bibliotekskommittén.
- Sandin, Amira Sofie (2011). *Barnbibliotek och lässtimulans: delaktighet, förhållningssätt, samarbete*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Schmidt, Catarina (2015). "Vi packar mängder med böcker, kanelgiffar, saft och kör ut". En rapport om läsfrämjande insatser hos folkbiblioteken i sex län/regioner. Halland: Regionbibliotek Halland.
- Schultz Nybacka, Pamela (2005). *Människans väg till boken – en studie om böcker och läsande efter momssänkningen*. Slutrapport från bokpriskommissionen och projektet Bookonomy.
- Svensk biblioteksforening (2009). *På säker grund: en Delfundersökning om vilken biblioteksforskning som behövs*. Rapport.
- Thorhauge, Jens (1995). Luk up for skønlitteraturen: Om skønlitteraer formidling i folkebiblioteket. Ingår i: Munch-Petersen, Erland, (red.) *Litteratursociologi: en antologi*. Ballerup: Dansk BiblioteksCenter.
- Tveit, Åse Kristine (2004). *Innganger: om lesing og litteraturformidling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wilhelmsson, Wiviann (red.) (2000). *Som fisken i vannet: barnens väg till språk och läsande: en idébok*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Øster, Anette (2004). *Læs !les läs: læsevaner og børnebogskampagner i Norden*. 1. udg. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Kapitel 2. Läsning

Några förhållningssätt till läsning

Forskaren Sten Furhammar (1997) har delat in några vanliga förhållningssätt till läsning i fyra huvudkategorier. Kategorierna ska varken uppfattas som statiska, hierarkiska, eller klart avgränsande till varandra.

- Den *opersonliga upplevelseläsningen* är inriktad på underhållning och förströelse, där kopplingar mellan texten och egna erfarenheter är ovanliga.
- Den *personliga upplevelseläsningen* innebär att läsaren gör kopplingar mellan texten och egna erfarenheter.
- Den *opersonliga instrumentella läsningen* syftar till att få kunskaper som direkt kan översättas till andra sammanhang.
- Den *personliga instrumentella läsningen* har en terapeutisk effekt i form av exempelvis tröst eller existentiell självreflektion.

Det finns ett samband mellan det Furhammar benämner personlig upplevelseläsning och läsmotivation. Möjligheten att göra kopplingar mellan det lästa och det egna livet, så kallad subjektiv relevans, har av forskningen framhållits som en viktig motiverande faktor. En annan faktor är möjligheten att göra egna val. Här framträder ett välkänt dilemma: ska läsaren själv helt och hållet avgöra urvalet, eller finns det skäl att försöka påverka det i nya riktningar? Vilket svar man ger beror på hur man förstår sin roll som litteraturförmedlare. Furhammars typologi ger exempel på förhållningssätt utifrån ett läsarperspektiv. I fråga om läsning utifrån ett förmedlarperspektiv har man skiljt mellan *pragmatiska*, *traditionalistiska* och *emancipatoriska* förhållningssätt. Modellen förekommer på flera håll i forskningen om bibliotek och läsfrämjande (se exempelvis Rydsjö & Elf 2007).

- Det *pragmatiska förhållningssättet* innebär att pedagogen/bibliotekarien lägger störst vikt vid att barn och unga läser, utan att lägga några synpunkter på innehållet.
- Det *traditionalistiska synsättet* innebär att man vill förmedla ett kulturarv i form av exempelvis sagor, svenska barnboksförfattare eller centrala klassiker.
- Det *emancipatoriska synsättet* har istället fokus på elevernas individuella och kritiska läsutveckling.

Flera forskare har på liknande sätt identifierat ett slags tredje ståndpunkt mellan folkbildning och efterfrågan, eller förmyndare och marknad om så vill, med avseende på hur bibliotekarier uppfattar sina yrkesroller i förhållande till användarna. Den norska biblioteksforskaren Jofrid Karner Smidt har i avhandlingen *Mellom elite*

og publikum: litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek (2002) pekat på att bibliotekarier ofta söker hitta ett sådant tredje alternativ. Maj Klasson (1991) skiljer mellan *marknadsmodellen*, *förmyndarmodellen* och *den partecipatoriska modellen eller samspelsmodellen*. Annelie Lind gör i uppsatsen *Skönlitteraturens budbärare* (2010) en distinktion mellan ett *efterfråganstyrt, folkbildande*, och *dialog- och samtalsinriktat* förhållningssätt. Motsättningen mellan att ge vad som efterfrågas och bredda låntagarnas läsning låter sig överbryggas i *samtalet* mellan bibliotekarien och låntagaren, hävdar Lind. Nina Frid (2012) resonerar kring hur en sådan tredje, samtalsinriktad förmedlarroll innebär att förmedlaren ”möter läsaren utifrån läsarens perspektiv och behov, men använder sin kompetens och litteraturkännedom som en styrka”.

Lustläsning eller fri läsning

Enligt en rapport från Skolverket (2007) domineras skolans läs- och skrivundervisning av formell färdighetsträning. Detta trots att läroplanen och kursplanerna i svenska och svenska som andraspråk betonar att lärande ska ske i meningsfulla sammanhang, och att språkutveckling alltid är knuten till ett innehåll. Undervisning som bedrivs i enlighet med läroplanen har enligt rapporten visat sig förbättra elevers resultat på läsprov. Att det finns en risk med att begränsa läsning till en fråga om förbättrade provresultat har påtalats av den amerikanske gymnasieläraren Kelly Gallagher, som i en uppmärksammat bok med titeln *Readicide: How Schools Are Killing Reading and What You Can Do About It* (2009) hävdar att skolan genom sitt ensidiga fokus på testresultat ägnar sig åt ett systematiskt mord på läslusten. Som en konsekvens av detta ”mord” uppstår nya grupper av *alliterata* personer, det vill säga människor som visserligen *kan* läsa men som mycket sällan gör det. Läsfrämjande handlar delvis om att nå personer som kunde beskrivas som alliterata i Gallaghers mening, det vill säga läskunniga personer som sällan eller aldrig läser. Till de faktorer som bidrar till mordet på elevers läslust hör enligt Gallagher också att skolan ignorerar betydelsen av elevers fritidsläsning.

Läsundervisningen i skolan ställs ofta i motsättning till lustläsning. Begreppet lustläsning (på engelska *reading for pleasure* eller *pleasure reading*) förekommer flitigt i läsfrämjandesammanhang, och har i forskningen flera ungefärliga motsvarigheter. Några besläktade begrepp är frivillig läsning (*voluntary reading* eller *free voluntary reading*); oberoende läsning (*independent reading*); fritidsläsning (*leisure reading* eller *recreational reading*) och lekfull läsning (*ludic reading*). I studien *Lost in a book: the psychology of reading for pleasure* (1988) använder Victor Nell begreppet *ludic reading* (från latinets *ludo* som betyder spela/leka) för att beteckna en njutningsfull läsning man engagerar sig i för dess egen skull. Läsforskaren Stephen Krashen (2004, 2011) använder begreppet *Free Voluntary Reading* (FVR) som beteckning på en extensiv läsning som sker frivilligt.

Forskarna Christina Clark and Kate Rumbold (2006) har på uppdrag av den brittiska läsfrämjandeorganisationen *National Literacy Trust* skrivit en användbar forskningsöversikt över lustläsning (*reading for pleasure*). De definierar lustläsning

som *läsning som sker av egen vilja, för det egna nöjets eller den egna tillfredsställelsens skull*. I begreppet ryms också läsning som påbörjats på någon annans begäran, men som sedan fullföljts av eget intresse. Begreppet lustläsning säger oss alltså dels något om målet eller syftet med läsningen (den enskildes lustfyllda läsupplevelse), dels något om de betingelser under vilka läsningen sker (frivillighet). Till skillnad från fritidsläsning, som per definition sker utanför skol- och arbetstid, är lustläsning något som förekommer även i undervisningssammanhang.

I *Barn berättar. En studie av 10-åringars syn på läsning och bibliotek* (2011) gör forskaren Åse Hedemark en viktig poäng: det är visserligen relevant att stärka kopplingen mellan läsning och nöje, men när det gäller att utveckla lässtimulerande metoder i folkbibliotekssammanhang borde man i högre grad än vad som sker understödja barns intresse av att läsa för att lära sig saker. Lustläsning är ett någorlunda vedertaget begrepp inom den forskning som är av intresse för denna översikt. Här ska emellertid det alternativa begreppet *fri läsning* användas så långt som möjligt, vilket innebär läsning som *sker av egen vilja och av eget intresse*. Detta av främst två skäl: (1) även om njutning är ett vanligt motiv till att människor läser på sin fritid, är motiven till att frivilligt läsa betydligt fler och behöver inte primärt – eller överhuvudtaget – handla om njutning. (2) Det är diskutabelt huruvida det effektivaste argumentet för läsning består i att det ger njutning åt läsaren. Kanske är det ibland rentav kontraproduktivt att främja ”lustläsning”. I antologin *Literacy and Motivation: Reading Engagement in Individuals and Groups* (2001) pekar forskaren Michael C. McKenna på att ungas läsattityd under uppväxtåren generellt sett försämras över tid. Fenomenet har bland annat förklarats med att allt fler med läsning konkurrerande fritidssysselsättningar erbjuds barn och unga under uppväxtåren. Dessa sysselsättningar kan, oavsett om det handlar om sport, datorspel, film, musiklyssnande eller något annat, sannolikt skänka lika mycket, eller mer, njutning än läsning. Så länge lust eller njutning uppfattas som läsningens primära mål kan det följaktligen bli svårt att argumentera för att avsätta tid till just läsning.

Effekterna av fri läsning

Det finns flera goda effekter av fri läsning. Men innan dessa effekter berörs ska något sägas om värdet av litteraturläsning. Den danske biblioteksforskaren Beth Juncker (2010) menar att kultursektorn och utbildningssektorn omfattas av olika kulturbegrepp. Medan kultursektorn med sin estetiska filosofi och kulturteori är *autotelisk*, är utbildningssektorn med sina pedagogiska och didaktiska begreppsapparater *instrumentell*. En ”autotelisk” aktivitet är något man gör för dess egen skull – ordet kommer från grekiskans *autos*, ”jag”, respektive *telos*, ”mål”. Magnus Persson har i boken *Varför läsa litteratur?* (2007) undersökt legitimeringsgrunder för litteraturläsning i skola och högre utbildning och menar att skolan domineras av en *instrumentell* syn på litteraturläsning, i det att litteraturläsning ofta legitimeras med hänvisning till andra värden än litteraturen själv. Hur uppfattas då litteraturläsning inom ramen för folkbibliotekens verksamheter? Då folkbiblioteken tillhör kultursektorn, borde den ju, enligt Juncker, präglas av en *autotelisk* litteratursyn. Men

varför motiveras i så fall läsfrämjande verksamhet på folkbiblioteken så ofta med hänvisning till sjunkande läsförståelse, redovisade i PISA-rapporter och liknande? Litteraturen har ju ett värde i sig, så varför motivera läsfrämjande med andra värden än litteraturen själv?

Att läsning förklaras ”nyttig” uppfattas ofta som att den *reduceras* till att vara *enbart* nyttig. Men att en verksamhet för med sig ”nytta”, utesluter inte att den har ett värde i sig själv. Detta gäller inom parentes sagt inte bara litteraturen, utan all kulturutövning. Som idéhistorikern David Karlsson (2010) påpekat bygger frågan om kulturen har ett egenvärde *eller* är nyttig på en falsk motsättning. Det handlar inte om antingen eller. En uppdelning mellan *autoteliska* och *instrumentella* kulturer kan verka klargörande, men riskerar samtidigt att överskugga det faktum att kulturella verksamheter ofta *både* har ett egenvärde och ett instrumentellt nyttovärde. Sålunda ligger det inget motsägelsefullt i att betrakta litteraturläsning som en verksamhet med egenvärde, *samtidigt* som man ger det ytterligare legitimitet genom att hänvisa till exempelvis läsningens goda utbildningsmässiga och samhällseliga effekter. En nyttoeffekt av litteraturläsning i form av exempelvis ökad läsfärdighet är dessutom i sin tur ett instrument och en förutsättning för att bland annat kunna ta del av litteraturens eventuella egenvärde.

Att extensiv, fri läsning kan ha goda effekter på språkutveckling är känt sedan länge. I en avhandling om frivillig läsning hos elever i grund- och gymnasieskolan redogör exempelvis Du Toit (2004) för forskning som påvisat positiva effekter av fri läsning såsom utökad vokabulär, förbättrad skrivförmåga, bättre resultat på lästester och mer positiva attityder till läsning överlag. Ett positivt samband mellan läslust (reading enjoyment) och läsfärdighet har påvisats i flera studier; se exempelvis Clark & De Zoysa (2011) och Clark (2011). Sambandet mellan läsfrekvens och läsfärdighet har också kartlagts; se exempelvis Clark & Douglas (2011) respektive Clark (2011). I en meta-analys av 99 studier bekräftar Mol & Bus (2011) en välkänd uppgående spiral beträffande läsning: barn som läser mycket förbättrar sin läsförmåga, och barn med god läsförmåga läser mer, vilket ytterligare förbättrar läsförmågan.

Flera internationella forskningsrapporter andas höga förhoppningar om den fria läsningens potential att exempelvis motverka utanförskap och höja utbildningsnivåer. En sammanställning av vinsterna med lustläsning finner man exempelvis i rapporten *Research evidence on reading for pleasure* från Department for Education i London (2012). Med hänvisning till ett flertal studier räknar Clark & Rumbold (2006) upp effekter av fri läsning som ökad läsfärdighet och skrivförmåga, bättre textförståelse, grammatik och ordförråd, förbättrad attityd till läsning, ökat självförtroende som läsare, ökad benägenhet till fri läsning senare i livet och ökad generell kunskap – men också bättre förståelse för andra kulturer, ökat samhällsligt deltagande och större insikter i mänskligt beslutsfattande.

I studien *Regionalism and the Reading Class* (2008) kallar sociologen Wendy Griswold den del av populationen som regelbundet ägnar sig åt lustläsning för ”den läsande klassen”, och konstaterar bland annat att förmögna människor läser mer. Flera studier visar att barn från enklare sociala förhållanden generellt sett läser

mindre för nöjes skull än barn från mer privilegierade klasser. I Litteraturutredningen (2012) konstateras att högutbildade är dubbelt så benägna att läsa böcker minst en gång i veckan jämfört med lågutbildade. Samtidigt finns ett flertal studier som talar för den fria läsningens potential att skapa social mobilitet. En omfattande engelsk studie som undersökt de kognitiva effekterna av lustläsning över tid pekar exempelvis på att lustläsning på fritiden är av större betydelse för studieresultat än föräldrars utbildningsnivå (Sullivan & Brown 2013). Den omfattande OECD-studien *Reading for Change* (2002), som omfattar 32 länder, visar på liknande sätt att läsengagemang i form av regelbunden fritidsläsning är viktigare för ungas läsförmåga än föräldrarnas yrkesmässiga status. Rapporten *Reading for Change* ger sammantaget starka argument för fri läsning som en effektiv social hävstång. Att fri läsning för med sig flera sociala och utbildningsmässiga fördelar bekräftas även av Clark & Akerman (2006) i studien *Social inclusion and reading: an exploration*.

Läsattityd, läsintresse och läsmotivation

Medan *läsattityd* hänvisar till känslor och föreställningar en individ har gentemot läsning, *läsintresse* till preferenser rörande genrer, ämnen et cetera, syftar *läsmotivation* på de inre tillstånd som får människor att vilja läsa (Clark & Rumbold 2006). Utifrån dessa definitioner är det fullt möjligt att ha en positiv *attityd* till läsning, i kombination med en svag eller obefintlig *motivation* till att läsa. Det är i själva verket ganska vanligt. Föreställningen att läsning är något viktigt och bra är utbredd även bland de som väljer bort att läsa. Det omvända – det vill säga en negativ attityd till läsning i kombination med en god läsmotivation – är också fullt möjligt, men kanske mindre vanligt. På negativa läsattityder följer vanligen en låg läsmotivation. Därför handlar läsfrämjande också om att påverka läsattityder i positiv riktning.

Som påpekats på flera håll är det rent kognitiva perspektivet på läsning otillräckligt: enbart det faktum att någon har *förmågan* att läsa, betyder inte att denne kommer att ägna sig åt läsning. Då läsning är en ansträngande aktivitet som man kan välja att göra eller inte göra, krävs också *motivation* (Baker & Wigfield 1999). Läsmotivation är en angelägenhet inte bara för redan läskunniga, det är också en förutsättning för att lära sig läsa (Verhoeven & Snow 2001). Att motivation har stor betydelse för utvecklingen av läsfärdighet har knappast gått forskningen förbi, men relationen mellan läsinlärn timer och läsmotivation har enligt vissa forskare inte fått den uppmärksamhet den förtjänar (Du Toit 2004). Den amerikanska läsforskaren Linda Gambrell (2011) har påtalat otillräckligheten med en skolundervisning som enbart förser elever med förmågan att avkoda och förstå text: om elever är omotiverade att läsa kommer de aldrig att uppnå sin fulla potential av läs- och skrivförmåga. Samtidigt uppfattar hon en ökad forskning om läsmotivation under de senaste två decennierna som ett tecken på erkännande av dess viktiga roll. Forskarna John T. Guthrie och Allan Wigfield (2000) har argumenterat för att läsmotivation har central betydelse för läsningens så kallade Matteus-effekt, det vill säga fenomenet att bra läsare tenderar att bli bättre, och dåliga att bli sämre: hög läskompetens ökar motivationen att läsa, och en hög motivation leder till mer läsning, vilket ytterligare förbättrar

läskompetensen. Omvänt gäller att en låg läskompetens minskar motivationen att läsa, och en låg motivation leder till mindre läsning och så vidare.

Inre och yttre motivation

Inom läsforskningen och i pedagogiska sammanhang överhuvudtaget skiljer man mellan *inre* och *yttre* motivation. *Inre motivation* innebär att motiveras av något för dess egen skull. *Yttre motivation* innebär att engagera sig i något på grund av utifrån formulerade värden eller krav. När exempelvis ett barn läser för att leva upp till en lärares eller en förälders förväntningar är det fråga om yttre motivation. Att läsa för att få goda betyg, belönas eller vinna priser är exempel på yttre motivation. Båda typerna av motivation har betydelse för läsfrämjande bland unga. Indikationer finns dock på att barn som läser för de yttre resultat läsningen förväntas ge, tenderar att få ut mindre av sin läsning. Belägg finns också för att externt motiverade läsare är mer benägna att läsa ytligt än de läsare som har en inre motivation. Generellt har de båda typerna av motivation kommit att associeras med olika inlärningsstrategier och typer av lärande – inre motivation med ”djupinläring” och yttre motivation med ”ytinläring”. Studier pekar emellertid på att yttre motivation kan fungera som medel för att uppnå inre motivation (se exempelvis Wang & Guthrie 2004).

Läsmotivationens huvudfaktorer

Linda Gambrell (2011) har utifrån forskning inom fältet *reading engagement* sammanställt sju regler för att skapa läsmotivation. Reglerna är avsedda för litteraturundervisning i skolan, men gäller i lika grad läsning utanför skolan. De återges här i nedkortad form. En ytterligare angelägenhetsgrad får dessa regler om man ställer dem mot hur det *faktiskt* förhåller sig med den svenska skolans läsundervisning enligt en rapport från Skolverket (2007). I kolumnen till vänster återges Gambrells regler, i kolumnen till höger står några sammanfattande iakttagelser ur rapporten från Skolverket, i form av ordagranna citat.

Gambrell (2011)

Elever är mer motiverade att läsa när läsuppgifterna och aktiviteterna är *relevanta för deras liv*. När elever gör kopplingar mellan det lästa och deras egna liv blir de mer involverade och engagerade i att förstå texten.

Elever är mer motiverade att läsa när de har *tillgång till ett omfattande läsmaterial*. Ett brett utbud av genrer och texttyper, tidningar och internet-material ger en positiv effekt på kvaliteten och omfattningen av elevernas läsupplevelser. Att tillhandahålla av ett rikt varierat läsmaterial kommunicerar att läsning är en värdefull och givande aktivitet.

Elever är mer motiverade att läsa när de får *generöst med tid* att ägna sig åt läsning.

Elever är mer motiverade att läsa när de får *möjlighet att välja* vad de ska läsa.

Elever är mer motiverade att läsa när de får möjlighet att *interagera socialt* med varandra kring den text de läst. Social interaktion innefattar att tala med andra om böcker, läsa tillsammans med andra, låna och dela böcker med andra, samtala om böcker med klasskamrater och dela skriven text kring böcker med andra.

Elever är mer motiverade att läsa när de bereds möjlighet att *framgångsrikt ta sig an krävande texter*. Här gäller att hitta en balans mellan texter som är för svåra, där läsaren riskerar att ge upp, och för lätta, där läsaren riskerar att bli uttråkad.

Elever är mer motiverade att läsa när de ges *incitament som reflekterar värdet och vikten av läsning*. Belöningar relaterade till läsning har i undersökningar visat sig ge goda resultat.

Skolverket (2007)

Samtal om texternas innehåll och elevernas tolkningar och erfarenheter relaterade till läsningen är inte vanliga. [...] Läsning av skönlitteratur för att ge perspektiv på egna erfarenheter och på omvärlden rapporteras endast i ett fåtal studier.

De texter eleverna möter i skolans läsning är i stor utsträckning läroböcker och uppgifter i övningsböcker eller uppgiftsmaterial som läraren har producerat.

Elevernas självständiga läsning ligger ofta som ett moment utanför den ordinarie undervisningen, och innehållet diskuteras sällan.

För elever i de lägre åldrarna levereras böcker ofta i boklådor från kommunens bibliotek. De skönlitterära böckerna väljs då av bibliotekarier, inte av den undervisande läraren som känner eleverna och vet vad de är intresserade av, och vad som kan tänkas utmana dem. [...] Forskningen visar att 'matchningen' mellan böcker och elever ofta misslyckas.

Samtal om texternas innehåll och elevernas tolkningar och erfarenheter relaterade till läsningen är inte vanliga. [...] innehållet diskuteras sällan.

Forskningen visar [...] att lärare överlag saknar kunskaper om aktuell barn- och ungdomslitteratur och skönlitteraturen. [...] Genomgående visar undersökningarna att många lärare saknar utbildning och kompetensutveckling ifråga om aktuell barn- och ungdomslitteratur och om möjliga litteraturredaktiska förhållningssätt.

Någon sådan praktik framgår inte av rapporten.

För att sammanfatta: till de väsentliga faktorer som skapar läsmotivation hos unga hör litteraturens upplevda relevans för det egna livet, tillgång till ett större läsmaterial, generöst med tid till läsning, valfrihet i urvalet samt möjlighet till social interaktion kring det lästa. Läsu ndervisningen inom svensk grundskola – så som den enligt Skolverkets rapport från år 2007 till stora delar bedrivs – står följaktligen i strid med vad forskningen säger om läsmotivation, på praktiskt taget *varje punkt*. Lägg därtill att forskning om läsning utanför skolan påvisat ett *positivt samband mellan läsförmåga och tillgång till böcker i hemmet* (Clark m.fl. 2011); att *barn som äger egna böcker läser oftare och med större behållning än barn som inte gör det* (Clark & Poulton 2011); att *barn som kommer från hem där läsning värderas har större benägenhet att utvecklas till läsare* (Clark & Rumbold 2006); att *lustläsning påverkas starkt av relationer mellan lärare och barn, liksom barn och familjer* (Cremin m.fl. 2009); samt ett stort antal studier som pekar på att föräldrar och hemmiljö är avgörande för barns läsning (se exempelvis Close 2001) och en bild börjar framträda där socio-kulturella faktorer tillåts att i *mycket* hög grad bestämma vilka som blir läsare och vilka som inte blir det.

Referenser

- Baker, Linda, & Wigfield, Allan. (1999). Dimensions of Children's Motivation for Reading and Their Relations to Reading Activity and Reading Achievement. *Reading Research Quarterly* 34, s. 452–477.
- Clark, Christina (2011). *Setting the baseline. The National Literacy Trust's first annual survey into young people's reading – 2010*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & Akerman, Rodie (2006). *Social inclusion and reading: an exploration*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina, & Douglas, Jonathan (2011). *Young people's reading and writing: An in-depth study focusing on enjoyment, behaviour, attitudes and attainment*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina, & Poulton, Lizzie (2011). *Book ownership and its relation to reading enjoyment, attitudes, behaviour and attainment*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & Rumbold, Kate (2006). *Reading for pleasure: a research overview*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & De Zoysa, Sarah (2011). *Mapping the interrelationships of reading enjoyment, attitudes, behaviour and attainment: An exploratory investigation*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina, Woodley, Jane & Lewis, Fiona (2011). *The Gift of Reading in 2011: Children and young people's access to books and attitudes towards reading*. London: National Literacy Trust.
- Close, Robin (2001). *Parental Involvement and Literacy Achievement: The research Evidence and the Way Forward*. London: National Literacy Trust.
- Cremin, Teresa; Mottram, Marilyn; Collins, Fiona; Powell, Sacha & Safford, Kimberly (2009). Teachers as readers: building communities of readers. *Literacy*, 43(1), s. 11–19.
- Du Toit, Cecilia Magdalena (2004). *Transition, text and turbulence: factors influencing children's voluntary reading in their progress from primary to secondary school*. Diss. University of Pretoria, 2004.
- Department for Education (2012). *Research evidence on reading for pleasure. Education standards research team*. London: Department for Education.
- Frid, Nina (2012). *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar & bibliotek*. Lund: BTJ förlag.

- Furhammar, Sten (1997). *Varför läser du?* Stockholm: Carlsson.
- Gallagher, Kelly (2009). *Readicide: how schools are killing reading and what you can do about it*. Portland, Maine: Stenhouse Publishers.
- Gambrell, Linda B. (2011). Seven Rules Of Engagement: What's Most Important to Know About Motivation to Read. *The Reading Teacher*. 65, 172–178.
- Griswold, Wendy (2008). *Regionalism and the Reading Class*. University of Chicago Press.
- Guthrie, John T. & Wigfield, Allan (2000). Engagement and motivation in reading. Ingår i: Pearson, David P.; Kamil, Michael L.; Barr, Rebecca & Mosenthal, Peter B. (red.) *Handbook of reading research*. Vol. 3. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hedemark, Åse (2011). *Barn berättar: en studie av 10-åringars syn på läsning och bibliotek*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.
- Juncker, Beth (2010). Barns bibliotek – nya villkor, nya utmaningar, nya teorier, nya begrepp. Ingår i: Rydsjö, Kerstin; Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Karlsson, David (2010). *En kulturutredning: pengar, konst och politik*. Göteborg: Glänta produktion.
- Klasson, Maj (1991). Bibliotekarien: Forskarens kollega och allmänhetens guide inför 2000-talet, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, (78), nr. 3–4, s. 80–92.
- Krashen, Stephen D. (2004). *The power of reading: insights from the research*. 2nd ed. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Krashen, Stephen D. (2011). *Free Voluntary Reading*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Lind, Annelie (2010). *Skönlitteraturens budbärare: folkbibliotekariers syn på det litteraturförmelande arbetet*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Mol, Suzanne E. & Bus G, Adriana (2011). To Read or Not to Read: A Meta-Analysis of Print Exposure from Infancy to Early Adulthood. *Psychological Bulletin*. 137 (2): 267–296.
- McKenna, Michael C. (2001). Development of Reading Attitudes. Ingår i: Verhoeven, Ludo & Snow, Catherine E. *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Nell, Victor (1988). *Lost in a book: the psychology of reading for pleasure*. New Haven, Conn.: Yale U.P.
- OECD (2002). *Reading for change: Performance and engagement across countries. Results from PISA 2000*. New York: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Rydsjö, Kerstin & Elf, AnnaCarin (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Skolverket (2007). *Vad händer med läsningen?: en kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995–2007*. Stockholm: Skolverket.
- Smidt, Jofrid Karner (2002). *Mellom elite og publikum: litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek*. Diss. Oslo: Univ., 2002.
- Sullivan, Allice & Brown, Matt (2013). *Social inequalities in cognitive scores at age 16: the role of reading*. London: Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education.
- Verhoeven, Ludo & Snow, Catherine E. (2001). *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Wang, Judy Huei-Yu & Guthrie, John T. (2004). Modeling the effects of intrinsic motivation, extrinsic motivation, amount of reading, and past reading achievement on text comprehension between U.S. and Chinese students. *Reading Research Quarterly* 39, s. 162–186.

Kapitel 3. Tidig lässtimulans

Barn som läser bättre än sina jämnåriga läser mer, och blir därmed ännu bättre på att läsa. Barn som läser sämre läser mindre, med följderna att de ytterligare hamnar efter. Detta har kallats för läsningens ”Matteuseffekt”. En ”Matteuseffekt” innebär att en redan gynnad part gynnas ytterligare – effekten har fått sitt namn efter det ställe i Matteusevangeliet som säger att ”[v]ar och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har”. Matteuseffekten har använts till att förklara den under skolgången successivt ökande klyftan mellan starka och svaga läsare (Stanovich 1986). Läsningens Matteuseffekt talar för att läsmotivation och läsförmåga ingår i en ömsesidig relation. Barn som tidigt lär sig avkoda text tenderar att ackumulera positiva upplevelser av läsning. Läsning blir en del av den egna identiteten och det blir naturligt att söka ytterligare läsupplevelser. Konsekvensen blir en uppåtgående spiral med snabba framsteg i läsförmåga och läsaktivitet. Omvänt gäller att barn som är sena med att lära sig läsa tenderar att läsa mindre, vilket innebär mindre övning. Identiteten som läsare uteblir och slutligen undviks läsning helt och hållet. Forskare har visat att Matteuseffekten inte gäller för alla läsare (Scarborough & Parker 2003). Litteraturredaktören Gunilla Molloy (2007) har påtalat risken med att Matteuseffekten ger upphov till ett negativt tankemönster i pedagogiska sammanhang – svaga läsare betraktas som hopplösa fall. Mer positivt talar Matteuseffekten för vikten av tidiga insatser för att stärka barns positiva förhållande till litteratur och läsning.

Att hemmet ofta är den plats där barns läsintresse tar form verkar intuitivt rimligt och finns belagt på flera håll. Forskning pekar på ett starkt samband mellan tillgång till skriftspråk i hemmet och utvecklad läsförmåga. Att omges av läsande personer, att ha tillgång till böcker, tidskrifter och tidningar i hemmet, att överhuvudtaget vistas i en miljö där läsning värdesätts är väsentligt för om ett barn ska bli en kompetent läsare (Eurydice 2011). Särskilt viktigt för barns läsutveckling är föräldrarnas engagemang, även om andra personer i barnets närhet kan ha väl så stor betydelse. Föräldrar som uppskattar att läsa och vill dela den erfarenheten med sina barn förmedlar en positiv attityd till läsning, vilket kan bli avgörande för ett barns läsförmåga. Tidiga läsaktiviteter i hemmet lägger en grund för barn att lära sig läsa i skolan.

Det råder konsensus bland forskare om föräldrars betydelse för barns tidiga språkinläring. I forskningen om familjens och hemmiljöns påverkan på barns läsutveckling finns gott om exempel på de långsiktiga effekterna av ett tidigt föräldraengagemang – för en överblick se exempelvis Bonci (2011) och Eurydice (2011). I avhandlingen *Tidig språkstimulering av barn* (1993) pekar Ann-Katrin Svensson på att betydelsen av tidig språkstimulans genomgående betonas inom olika forsknings-

inriktningar. Svensson sammanfattar några av forskningens slutsatser om vikten av tidig språkstimulans, och pekar bland annat på att det genom information till föräldrar är möjligt att påverka graden av interaktion med barnen, samt kvaliteten på den stimulans som barnen får i hemmet. Föräldrar med kunskaper om stimulansens betydelse för barns utveckling språkstimulerar sina barn mer än andra, och dessa barn klarar sedan läs- och skrivinläringen bättre än barn som fått mindre stimulans. Avhandlingen *Tidig språkstimulering av barn* är en av flera studier som talar för den typ av läsfrämjande verksamhet som berörs i det följande.

Family literacy-program

Föräldrar som regelbundet stödjer sina barns lärande i allmänhet och läsutveckling i synnerhet spelar en avgörande roll för såväl barnens läsmotivation som läsfärdighet. Föräldrars engagemang i hemmet är särskilt viktigt för barns läsutveckling under tidig barndom, och får betydande konsekvenser för såväl den språkliga och kognitiva förmågan som läsintresset och läsmotivationen. En växande forskning visar på goda effekter av så kallade *family literacy interventions* eller *family literacy programs*, det vill säga läsfrämjande initiativ som vänder sig till hela familjer som målgrupp, ofta i utsatta områden. Termen ”Family literacy” sägs ha myntats av forskaren Denny Taylor, som i en etnografisk studie använde den för att beteckna medelklassfamiljers dagliga läs- och skrivaktiviteter. I den numera klassiska studien *Family literacy* (1983) dokumenterade Taylor små barns tidiga försök att läsa och skriva i flera syften och sammanhang – så som att skriva anteckningar, läsa varumärken, notiser, trafikskyltar och så vidare. Taylor drog slutsatsen att föräldrarna till barnen inte medvetet var ute efter att lära barnen att läsa och skriva, utan snarare bidrog till barnens läs- och skrivutveckling genom att uppmuntra dem att delta i olika aktiviteter som innebar läsande och skrivande.

Family literacy kan alltså syfta på de aktiviteter av literacy-karaktär som familjer ägnar sig åt vardagligen. *Family literacy*-projekt syftar på en typ av projekt som, utifrån ett erkännande av familjens betydande roll för den enskilde familjemedlemmens läs- och skrivutveckling, vänder sig till hela familjer för att ge stöd och uppmuntran i denna utveckling. För en fördjupad begreppsdiskussion om *Family literacy*, se exempelvis Brooks m.fl. (2008).

Det finns flera typer av *Family literacy*-initiativ; en rad varianter finner man exempelvis i en rapport som samlat och beskrivit ett flertal projekt i Kanada (Thomas 1998). Vanligt inom *Family literacy*-program är att främja föräldrars högläsning för sina barn, och/eller att förse familjer med gåvoböcker. Läsfrämjandeprogram av typen *family literacy* finns på flera håll i världen. Carpentieri m.fl. (2011) har i en omfattande meta-analys utrett effektiviteten hos en rad läsfrämjande insatser i Europa riktade mot barnfamiljer, med en särskild tonvikt på familjer inom socialt utsatta grupper. Undersökningen innefattar bland annat studier av framgångsrika och innovativa exempel på program genomförda i Tyskland, Irland, Nederländerna, Norge, Rumänien, Turkiet och Storbritannien. Studien baseras på en genomgång av sex meta-analyser av läsfrämjande program inriktade på barnfamiljer, vilka i sin tur utgör analyser

av en än så länge liten men metodologiskt stringent kvantitativ forskning inom området. Sådana program har uppvisat hög effektivitet både vad avser att förbättra barns läs- och skrivkunnighet och föräldrars förmåga att ge barnen stöd.

Fyra faktorer avgör ett projekts framgång, enligt rapporten: finansiering, projektets kvalitet, samverkan, och forskning kring metodernas effektivitet. Vissa projekt lägger till en femte: stöd av media. Ett nytt projekt bör ha två piloter: en första i syfte att få kunskap kring vilka justeringar som behöver göras för att möta deltagarnas behov, och en andra för att utvärdera effektivitet. Huvudfrågan att ställa vid genomförandet av ett läsfrämjande projekt är inte om det kommer att fungera, eftersom de flesta projekt tenderar att fungera i någon grad. Frågan som istället bör ställas är hur väl projektet fungerar i jämförelse med andra genomförbara alternativ. Intressant nog pekar rapporten på att *Family literacy*-initiativ uppvisar högre effektivitet än många av de pedagogiska ingripanden som genomförs inom skolans ramar. De behöver inte heller konkurrera med skolbaserade interventionsprogram, utan kan istället vara ett komplement för att förbättra barns läsförmåga.

Bokgåvor

Sedan barnbibliotekarietjänster inrättades runt om i landet på 60- och 70-talen finns en lång tradition bland barnbibliotekarier att arbeta utåtriktat och uppsökande med läsfrämjande metoder. På 2000-talet har biblioteken alltmer kommit att inrikta sig på de yngsta barnen, och inte minst biblioteksmiljöer har anpassats efter småbarn och deras föräldrar. Till folkbibliotekens vanligaste uppsökande uppgifter i Sverige hör att i samverkan med BVC dela ut bokgåvor och ordna föräldragrupper, ett arbete som pågått i decennier (Corneliusson 2007). I samarbetet ingår vanligen att barnbibliotekarien medverkar i föräldrautbildningen. I rapporten *Dags att höja ribban!?* (Rydsjö 2012) granskas och sammanställs ett antal studier om projekt och verksamheter som sker i samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek i syfte att stimulera små barns språkutveckling. Bibliotekslagen gör gällande att folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning. Till barnhälsovårdens uppdrag hör att kontrollera, stödja och följa upp barnets språkutveckling. Som Rydsjö påpekar möts de båda institutionerna bibliotek och barnhälsovård i ett gemensamt uppdrag.

För att tydliggöra graderna av samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård har ett förslag till taxonomi utarbetats med sju olika nivåer, där den högsta nivån innebär gemensam planering, genomförande och utvärdering av verksamheten, och den lägsta nivån att barnhälsovården helt enkelt fungerar som kanal för bibliotekets information (Ögland m.fl. 2010). En utökad kartläggning och nulägesbeskrivning av samarbetet mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige pekar på att svenska bibliotek och BVC samarbetar inte minst vad gäller gåvoböcker, men att fördjupade och långsiktiga samarbeten som följs upp och utvärderas är ovanligt (Lundh & Michnik 2014).

Till den vanligast förekommande metoden i samarbetet mellan barnhälsovård och bibliotek hör gåvoböcker till barn under två år (Rydsjö 2012). En kartläggning

visar bland annat på svårigheter med att på detta sätt nå ut till nya svenskar och barn med funktionsnedsättningar (Corneliuson 2007). Överhuvudtaget ligger en utmaning med läsfrämjande insatser i att nå ut till grupperna med störst behov. Inom vissa projekt har man tagit fram så kallade språkväskor, som förutom böcker även innehåller annat material, såsom bokmärken, barnboksfigurer med mera, att använda tillsammans med föräldrar och barn. Rydsjö understryker i sin rapport vikten av kunskaper om barnlitteratur på andra språk än majoritetsspråket. Internationellt finns olika arbetssätt beträffande barns flerspråkighet: medan man inom ramen för bokgåvoprogrammet *Bookstart* i England erbjuder böcker på fler språk än engelska, har man inom det liknande programmet *Bogstart* i Danmark valt att ge samtliga familjer böcker på danska.

Det finns åtminstone två etablerade tillvägagångssätt för att överlämna ett bokpaket till en familj. Om vilket som är att föredra råder viss oenighet. Flera projekt har använt sig av presentkort som förmedlas till föräldrarna via sköterskan på BVC, presentkort som sedan kan lösas ut mot ett bokpaket på biblioteket. Detta för att uppmuntra föräldrar att bli aktiva biblioteksbesökare. Inom programmet *Bookstart* har man dessutom ställt kravet att barnen registreras som låntagare. Denna metod har visat sig medföra en nackdel: i flera undersökningar har framkommit att läsovana föräldrar avstår från att besöka biblioteket. Förslag har därför framförts att vid behov förmedla bokpaketet direkt, och låta sköterskorna på BVC avgöra vilket som är lämpligast. I Sverige har utdelningsstatistiken på många håll varit låg när biblioteken stått för utlämnandet; föräldrarna har helt enkelt inte kommit för att hämta ut bokpaketet. Bättre statistik har visat sig när personalen på BVC delat ut bokpaketen direkt till föräldrarna. Samtidigt ställer detta tillvägagångssätt högre krav på biblioteket att arbeta uppsökande på andra sätt (Corneliuson 2007).

Värd att nämna i samband med bokgåvor som läsfrämjandemetod är en brittisk studie som visar på starka samband mellan läslust, attityder till läsning och själva ägandet av böcker (Clark & Poulton 2011). Bokgåvors betydelse i arbetet med att förbättra läsvanor och attityder till läsning framgår också av en rad utvärderingar som Rydsjö redovisar. Till några av Rydsjös förslag på *best practice* hör att förmedla åldersadekvata böcker och bokgåvor vid flera tillfällen under förskoleåren, vilket också skett inom ramen för *Bookstart* internationellt. Mest förekommande har varit att dela ut bokpaket vid ett enda tillfälle, i samtliga fall till barn under sex månader. Inom vissa program har man delat ut bokpaket upp till tre ytterligare tillfällen, vanligtvis vid ett och ett halvt, tre och sex år (Kümmerling-Meibauer 2014). Danska *Bogstart* har arbetat med fyra bokpaket som delas ut då barnet är sex månader, ett år, ett och ett halvt år och tre år. I Storbritannien finns även ett särskilt program för tvååringar och deras familjer, kallat *Bookstart+*.

Vanligtvis vänder sig bokgåvoprogram till små barn och deras föräldrar, men bokgåvor förekommer även i läsfrämjandeverksamhet med andra målgrupper. Ett exempel är projektet *Letterbox Club Sverige*; en bokgåvoverksamhet som går ut på att skicka bokpaket till familjehemsplacerade barn i åldern 8–10 år en gång i månaden under sex månader. I ett pilotprojekt deltog cirka 30 barn från totalt 8 stadsdelar i Stockholm.

Projektet genomfördes i samarbete mellan Socialförvaltningen i Stockholms stad, Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet, Regionbibliotek Stockholm och Bokspindeln, det senare en plattform för läsfrämjande projekt och uppdrag. Bokpaketen innehåller en skönlitterär bok och en faktabok, brev från en av författarna, samt brev från ett närliggande bibliotek. Paketen ska förutom att tillhandahålla bokgåvor också fungera som en påminnelse om att biblioteket finns. Verksamheten har en engelsk förebild i *The Letterbox Club*, som bygger på ett liknande koncept. I en utvärdering av engelska *Letterbox Club* utfördes för- och eftermätningar med standardiserade instrument på ett stort antal barn under projektets två första år, och resultaten visade på signifikanta förbättringar i läsförmåga båda åren (Griffiths m.fl., 2010). Precis som *Bookstart* sker *Letterbox Club* i regi av brittiska *Booktrust*, och fler utvärderingar av *Letterbox Club* finns tillgängliga på organisationens hemsida.

Bookstart

Det brittiska bokgåvoprogrammet *Bookstart* började som ett projekt i Birmingham 1992, på initiativ av den ideella läsfrämjandeorganisationen *Booktrust*. År 2013 fanns *Bookstart* representerat i 38 länder i samtliga världsdelar. Engelska *Bookstart* är ett program som bland annat innebär att via barnhälsovården dela ut böcker till familjer med barn från sex till nio månader. *Bookstart* är i hög grad ett samverkansprojekt, som innefattar samarbeten med ett flertal professionella grupper och organisationer, så som exempelvis handikapporganisationer av olika slag (Cooling 2011). *Bookstart* når ut till över två miljoner barn och deras familjer varje år (Bird 2014). På *Booktrusts* hemsida beskrivs verksamheten som flaggskeppet i *Booktrusts* portfolio av bokgåvoprogram. Numer finns även utökade *Bookstart*-program, skraddarsydda för specifika målgrupper. Så har exempelvis *Bookstart Corner* ett särskilt fokus på socialt missgynnade familjer.

Bookstart har varit föremål för flera undersökningar och utvärderingar genom åren, och det skulle föra för långt att redovisa dem alla här. Flera rapporter om *Bookstart*, *Bookstart Corner* och *Bookstart+* finns tillgängliga på *Booktrusts* hemsida. *Bookstart* har exempelvis utvärderats av forskarna Barrie Wade och Maggie Moore i flera omgångar, som kunnat konstatera goda resultat av bokgåvoprogrammen. Programmet *Bookstart+* har utvärderats av O'Hare & Connolly (2010), som bland annat påvisat förbättrade attityder hos föräldrar gentemot läsning tillsammans med sina barn och ökad biblioteksanvändning, till följd av programmet. En större undersökning av *Bookstart* (NCRCCL 2001) genomförd vid National Centre for Research in Children's Literature vid University of Surrey i Roehampton, redovisar följande resultat:

- Ökad läsning (oftare och mer) med spädbarn och små barn bland föräldrar/vårdnadshavare
- Ökat antal biblioteksmedlemskap för barn
- Fler föräldrar/vårdnadshavare som sätter värde på läsning för spädbarn och små barn
- Ökat självförtroende vad gäller högläsning för barn
- Ökad medvetenhet om läsningens roll för tal- och språkutveckling

En analys av enkäter riktade till föräldrar som deltagit i *Bookstart* visade bland annat att 71 procent av föräldrarna köpt mer böcker till sina barn som en följd av *Bookstart*, och att 28 procent ägnade mer tid åt böcker tillsammans med sina barn (Wade & Moore 2003). För en sammanställning på svenska av de utvärderingar som gjorts av projektet före 2012 hänvisas till Kerstin Rydsjös rapport. Ett större forskningsprojekt om effekterna av danska *Bogstart* påbörjades 2013 under ledning av forskaren Dorte Bleses, som tidigare medverkat i en utförlig utvärdering av programmet (Bleses & Andersen 2011). Studien är tänkt att omfatta samtliga familjer som mottagit bokpaketet under 2013–2016. I projektet avser man bland annat att undersöka i vilken utsträckning *Bogstart* påverkat den kommunikativa och språkliga utvecklingen hos barn i *Bogstart*-familjer.

I Sverige pågår nu *Bokstart*, en försöksverksamhet med inspiration hämtad från engelska *Bookstart* och danska *Bogstart*. Med start i mars 2015 startade tre pilotprojekt i delar av Göteborg, Landskrona och Södertälje.

Hembesök

Hembesök som läsfrämjandemetod prövades på 1980-talet i ett projekt kallat *Boknallen* (Markaryd), ett projekt som efterhand blev en del av ett större kommunalt finansierat språkprogram. Projektet *Boknallen* har utvärderats inom ramen för en licentiatavhandling av Ann-Katrin Svensson, som redovisar flera goda resultat vad avser barnens språkförmåga och föräldrarnas medvetenhet (Svensson 1989). Internationellt är hembesök en beprövad metod inom läsfrämjandeprogram med barnfamiljer som målgrupp. En sammanställning av forskning om metoden hembesök inom *Family literacy*-program har genomförts av Bryant & Wasik (2004) respektive Gomby (2012). Till fördelarna med hembesök som läsfrämjande metod hör att man kan möta en samlad familj på deras egna villkor, på tider som passar deras schema. Hembesökare kan vidare få information om barnets heminlärningsmiljö och de kulturella och/eller socioekonomiska faktorer som kan inverka på barnets läsutveckling. Hembesökarna bereds också möjlighet att skraddarsy programmaterial för att passa en specifik familjs behov. Till de nyckelfaktorer som avgör kvaliteten på genomförandet av hembesök inom familjeinriktade program hör utbildning av personal, vilket väcker frågor kring budget och resurser. Personalen som genomför hembesök behöver en rad kompetenser, såsom god förmåga att observera, lyssna och ställa frågor.

I doktorsavhandlingen *Tidig språkstimulering av barn* (1993) undersöker Ann-Katrin Svensson huruvida språkstimulerande programverksamhet som innefattar hembesök kan öka föräldrars engagemang i barnens intellektuella och språkliga utveckling, samt om det är möjligt att på detta sätt påverka barns språkliga och allmänna utveckling. Utgångspunkten för studien är att det behövs mer information till småbarnsföräldrar om betydelsen av språkstimulans. I studien genomfördes en typ av interventionsprogram som påminner om *Bookstart*, med bokgåvor och hembesök, och resultatet visar på förbättrade attityder bland föräldrarna gentemot läsning, ökad läsning och boklån på biblioteket. Svensson pekar samtidigt på

begränsningar av sin studie, relaterade till den så kallade Hawthorne-effekten; det vill säga när subjekt som ingår i en forskningsstudie omedvetet ändrar sitt beteende på grund av vetskapen om att de blir observerade, och därför agerar annorlunda än de skulle ha gjort om de inte blev observerade. Det är således möjligt att föräldrarna som ingick i underökningen ökade språkstimulansen av sina barn inte på grund av informationen de fick, utan snarare på grund av uppmärksamheten och förväntningarna som ställdes på dem i samband med studien. Svenssons avhandling pekar trots sådana begränsningar på möjligheten att genom den här typen av program påverka både barns språkutveckling och föräldrars engagemang till det bättre.

Bibliotek och förskola

En viktig samverkansform beträffande de yngsta barnens språkutveckling och läsmotivation är den mellan bibliotek och förskola. Enligt Läroplanen för förskolan ska förskolan sträva efter att varje barn

- utvecklar nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra,
- utvecklar intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och deras kommunikativa funktioner,
- utvecklar intresse för bilder, texter och olika medier samt sin förmåga att använda sig av, tolka och samtala om dessa,
- utvecklar sin skapande förmåga och sin förmåga att förmedla upplevelser, tankar och erfarenheter i många uttrycksformer som lek, bild, rörelse, sång och musik, dans och drama

Samarbeten mellan folkbibliotek och förskolor är en självklarhet på många håll i landet. Flera projekt har också initierats med syftet att utveckla samarbetet mellan bibliotek och förskola, exempelvis projektet *Leka-språka-lära*, som pågick under åren 2002–2004 på initiativ av dåvarande Myndigheten för skolutveckling och Kulturrådet. Folkbiblioteken spelar en viktig roll för barnens tillgång till litteratur och som kompletterande pedagogisk kompetens. Förskolan lyder inte under skollagen vad gäller tillgång till skolbibliotek, vilket gör frågan om tillgången till litteratur i förskolan särskilt angelägen. I en sammanställning av ett antal magisteruppsatser framkommer att flera förskolor inte ser biblioteken som en självklar samarbetspartner (Rydsjö 2003). I kunskapsöversikten *Studier av barn- och ungdomsbibliotek* av Rydsjö & Elf (2007) konstateras att samarbetet mellan bibliotek och förskola minskat på många håll i landet, till följd av ekonomiska neddragningar och organisationsförändringar genomförda under 1980- och 1990-talen. Även arbetsmetoderna har förändrats; det gäller exempelvis bokpratsverksamheten, som mer kommit att vända sig till vuxna i barns närhet än till barnen själva. I Litteraturutredningen (2012) konstateras att många, men långt ifrån alla, förskolor har samarbeten med folkbibliotek. I en rapport från Statens skolinspektion (2012) som totalt omfattar 42 förskolor, påpekas att personalen på en del förskolor har ett medvetet förhållnings-

sätt till hur de väljer ut böcker och hur de placerar böckerna på förskolan, samtidigt som många ”verkar ha ett oreflekterat sätt att hantera barnbokslitteraturen, mera som ett tidsfördriv än en lärandemöjlighet”.

I studien *Att läsa och skriva i förskolan* (2011) betonar pedagogen Carina Fast skillnaden mellan att lära barn att läsa och att skapa intresse hos barn för att läsa. Boken bygger på en forskningsstudie förlagd till förskolan Plantan i Uppsala, där man arbetar mycket medvetet med att väcka barnens nyfikenhet på skriftspråket. Hur förskolan arbetar för att skapa intresse för läsning är också föremål för undersökningen *Litteraturläsning i förskolan* (Damber m.fl. 2013), som behandlar hur förskolepersonalen vid ett antal förskolor i Sverige arbetar med ”det oerhört viktiga uppdraget att grundmura nyfikenhet och lust till läsning”. Studien bygger på observationer gjorda av 40 studenter från Högskolan Kristianstad, Malmö Högskola och Mittuniversitetet, inom ramen för förskolläraryrket och Förskolläraryrket. Under en veckas tid i december 2010 genomfördes observationer på sammanlagt 40 olika förskolor i olika delar av landet i olika socioekonomiska områden. Författarna, som är verksamma vid de tre nyss nämnda lärosätena, resonerar kring vilken funktion litteraturläsning kan fylla vid det tematiska arbetet i förskolan och ger även konkreta planeringsförslag på teman kring exempelvis natur, djur, miljö eller familjekonstellationer.

I *Litteraturläsning i förskolan* betonas vikten av att genom förskolans aktiviteter ge barnen en tidig relation till skriftspråket. Särskilt viktigt är detta för barn som kommer från hem där läs- och skrivaktiviteter förekommer i lägre grad. Inledningsvis konstateras att litteraturläsning påfallande ofta tycks vara ett försummat område i förskolans pedagogiska verksamhet. Nedan följer några av de observationer som görs i denna studie vad avser det praktiska arbetet med litteraturläsning vid de 40 förskolorna, sammanfattade i punktform.

- Stora skillnader mellan förskolorna förekommer vad avser tid nedlagd på lässtunder: en lästund kan pågå i allt mellan två och fyrtiofem minuter. Överhuvudtaget betraktar författarna den tid som läggs ner på läsning vid de observerade förskolorna som knapp.
- Förskolorna som deltog i undersökningen gav intrycket att sakna ett bakomliggande syfte eller en medveten tanke med valet av litteratur, som istället tycktes ske ”tämligen slumpartat”. Bara enstaka exempel fanns på urval av litteratur i anslutning till ett mer övergripande tema.
- Det vanligaste sammanhanget i vilket läsningen äger rum är vid den så kallade ”läsvilan”. Lässtunderna föreföll ofta att ha en huvudsakligen ”disciplinerande funktion”.
- Samtal i samband med läsningen förekom sparsamt, och i den mån det förekom alls var samtalen ”sällan utvecklade, insatta i en kontext eller på annat sätt knutna till teman som har med barnens egen livsvärld eller upplevelser/erfarenheter att göra”.
- Uppföljning på läsningen i form av exempelvis samtal, bildarbete eller dramatiseringar genomfördes sällan.

- Undersökningen visade också på stor variation vad avser tillgången på böcker; medan vissa förskolor var välförsedda med böcker visade sig andra ha relativt få och i ett fall inga alls.

I den mån iakttagelserna ovan kan anses representativa står vi sammanfattningsvis inför en tämligen dyster bild av litteraturläsningen i förskolan. Som konstaterats står läsundervisningen i svensk grundskola så som den bedrivs enligt en rapport från Skolverket i diametral motsättning till vad flera forskare identifierat som de viktigaste faktorerna för att skapa läsmotivation hos unga. Även iakttagelserna från *Litteraturläsning i förskolan* kunde ställas mot forskningens betoning av *relevans, tillgång, tid, val, och möjlighet till interaktion*.

Vilka läsförmedlande metoder föreslås då av författarna för att förbättra situationen? Till de metoder som författarna förespråkar hör en variant på högläsning som innefattar en dialog mellan barnen och/eller mellan barnen och pedagogen före, efter och under läsningen. Metoden innebär att pedagogen läser *med*, snarare än *för*, barnen, att barnen engageras aktivt i läsningen. En annan av författarna förespråkad metod består i att dramatisera litteratur, för att på så sätt mer aktivt engagera sig i berättelsen. Läsande och skrivande i förskolan betraktas som en social praktik som innebär att tillsammans under och efter läsningen bearbeta och skapa mening ur det lästa, inom ramen för ett övergripande tematiskt innehåll. Den litteratur som används i förskolan bör enligt författarna ”kvalificera sig till det tematiska innehållet”, det vill säga valet av litteratur bör styras av det tema man valt att arbeta med och kopplingen mellan litteraturen och temat bör vara stark. Tilläggas kan att det sätt på vilket litteraturen används på förskolan också ger en bild av hur läsningen värderas, och den vikt man tillmäter läsning. I en senare studie påpekar Damberg & Nilsson (2015) att ”[a]ktiv läsning, istället för passiv läsning, ger också barnen insikter om att läsning är en viktig aktivitet, inte bara något man ägnar sig åt för att somna”.

Studien *Litteraturläsning i förskolan* pekar också på relationen mellan tillgång till böcker och ökat läsintresse, hur intresset för böcker exempelvis ökar markant bland barnen vid besök av en bokbuss. Många förskolor i landet har emellertid varken tillgång till en bokbuss eller ett näraliggande bibliotek. Författarna förespråkar därför att tillgången till bibliotek för landets förskolor regleras på samma sätt som för skolor. I det följande ges några exempel på läsförmedlande verksamhet i samarbete mellan bibliotek och förskola.

Förskolor med litteraturprofil

En verksamhet som går utöver de mer traditionella arbetsformerna är förskolor med litteraturprofil. I Mölndals kommun har man sedan 2005 arbetat med ett fördjupat samarbete mellan förskola, familjedaghem och bibliotek; ett samarbete som i nuläget omfattar sju förskolor och en grupp med sju dagbarnvårdare. Litteraturprofilförskolorna är en vidareutveckling av två projekt: *Bulleribok*, som pågick i Mölndal 2002–2004, och *Alfons, Ellen, Kotten och alla de andra*, som pågick i Västra

Götaland under samma tid. I boken *Inte bara läsvisa: tankar och idéer från samverkansprojekt mellan bibliotek och förskola* (Widerberg 2008) redogörs för erfarenheterna i sistnämnda projekt. I samband med de båda projekten uppstod idén med diplomerade förskolor med litteraturprofil, där berättelser och läsning av litteratur är ett genomgående tema i den dagliga verksamheten.

De litteraturprofilerade förskolorna syftar till att dagligen ge barnen positiva läsupplevelser. Nedan följer kriterierna för en litteraturprofilförskola – snarlika kriterier gäller för familjedaghem med litteraturprofil. På en förskola med litteraturprofil gäller att:

- Pedagogerna väljer böcker och läsmetoder på ett medvetet sätt och organiserar positiva lässtunder på förskolan varje dag.
- I förskolans kompetensplan ingår varje år fortbildning kring läsfrämjande åtgärder och språkutveckling.
- Folkbibliotekets barnbibliotekarie presenterar nya böcker varje år.
- Vid nyrekrytering framgår tydligt förskolans profil och krav som ställs på sökanden. Nyanställda får en grundlig genomgång av arbetssätt och metoder.
- Pedagogerna sprider kunskaper och stimulerar andra förskolor i kommunen till ett medvetet arbetssätt kring böcker och läsning.
- Förskolan har ett bra grundbestånd av böcker som kontinuerligt förnyas. Böcker finns synliga och tillgängliga för barnen. Barnbibliotekarien vägleder vid inköpen.
- Böcker och/eller sagor används alltid i temaarbetet.
- Förskolan har ett nära samarbete med folkbiblioteket och alla barn besöker bokbuss alternativt bibliotek minst två gånger per år.
- Verksamheten organiseras så att tid finns att planera, genomföra och utvärdera profilen.

På varje förskola med litteraturprofil finns ett litteraturombud, det vill säga en förskollärare med ansvar för litteratur. Litteraturombudet ansvarar för att litteraturen på förskolan präglar både den sociala och fysiska miljön. Förskolorna med litteraturprofil får besök av en bokbuss en gång i månaden, och alla barn i åldrarna 3–6 år väljer någon eller några böcker var. Vad som framför allt skiljer arbetet inom litteraturprofilverksamheten från det traditionella samarbetet mellan bibliotek och förskola är att förskolor, familjedaghem och bibliotek har ett avtalat samarbete som manifesteras i diplomerings. Att kriterierna uppfylls kontrolleras av en grupp representanter från båda verksamheterna. En genomgång och utvärdering av arbetet sker vartannat år.

En omfattande utvärdering av verksamheten med litteraturprofilförskolor har genomförts av Ann-Katrin Svensson (2013), lektor i pedagogik vid Högskolan i Borås. I utvärderingen har bibliotekarier, dagbarnvårdare, förskollärare, förskolechefer, verksamhetschef och grundskollärare utfrågats om verksamheten. Barnen har följts upp via nationella prov i skolår tre och några barn från samma skolår har

också intervjuats om sina läsvanor. Utvärderingen söker besvara frågan om verksamheten har ökat barnens tillgång till litteratur, och hur det i så fall påverkat personalens och barnens föreställningar om litteratur och läsning. Vidare syftar utvärderingen till att studera om arbetet på litteraturförskolorna har påverkat barnens läsutveckling, samt att identifiera positiva och negativa faktorer för samarbetet.

Av Svenssons utvärdering framgår att samarbetet medfört ett värdefullt utbyte av kunskaper mellan de två yrkesområdena. Förskollärarnas arbetsmetoder har förändrats mot större lyhördhet för barnens tankar och mer samtal med barnen. Både förskollärarna och dagbarnvårdarna har förnyat sitt arbete med litteraturen. Bibliotekarierna har fått en inblick i hur barnlitteraturen kan användas i förskoleverksamhetens temaarbeten, vilket medfört att de läst nytorkommen barnlitteratur med detta i åtanke. Utvärderingen pekar också på ökad tillgång till litteratur och hög lånefrekvens. Förskolorna med litteraturprofil arbetar med att levandegöra litteraturen på olika sätt, genom konstformer som teater och musik, och med hjälpmedel som handdockor, sagopåsar, flanosagor (berättande med hjälp av bilder som sätts upp på en flanellograftavla), surfplattor med mera. Samtliga förskollärare anser att arbetet påverkat barnens attityd till böcker och läsning positivt. Resultatet av utvärderingen visar bland annat att barnen som genomgått förskola med litteraturprofil

- vet hur man kan tänka och resonera om litteratur
- har en vana vid att samtala om berättelser och litteratur
- har mycket stor tillgång till berättelser och litteratur
- vet hur man använder sig av ett bibliotek

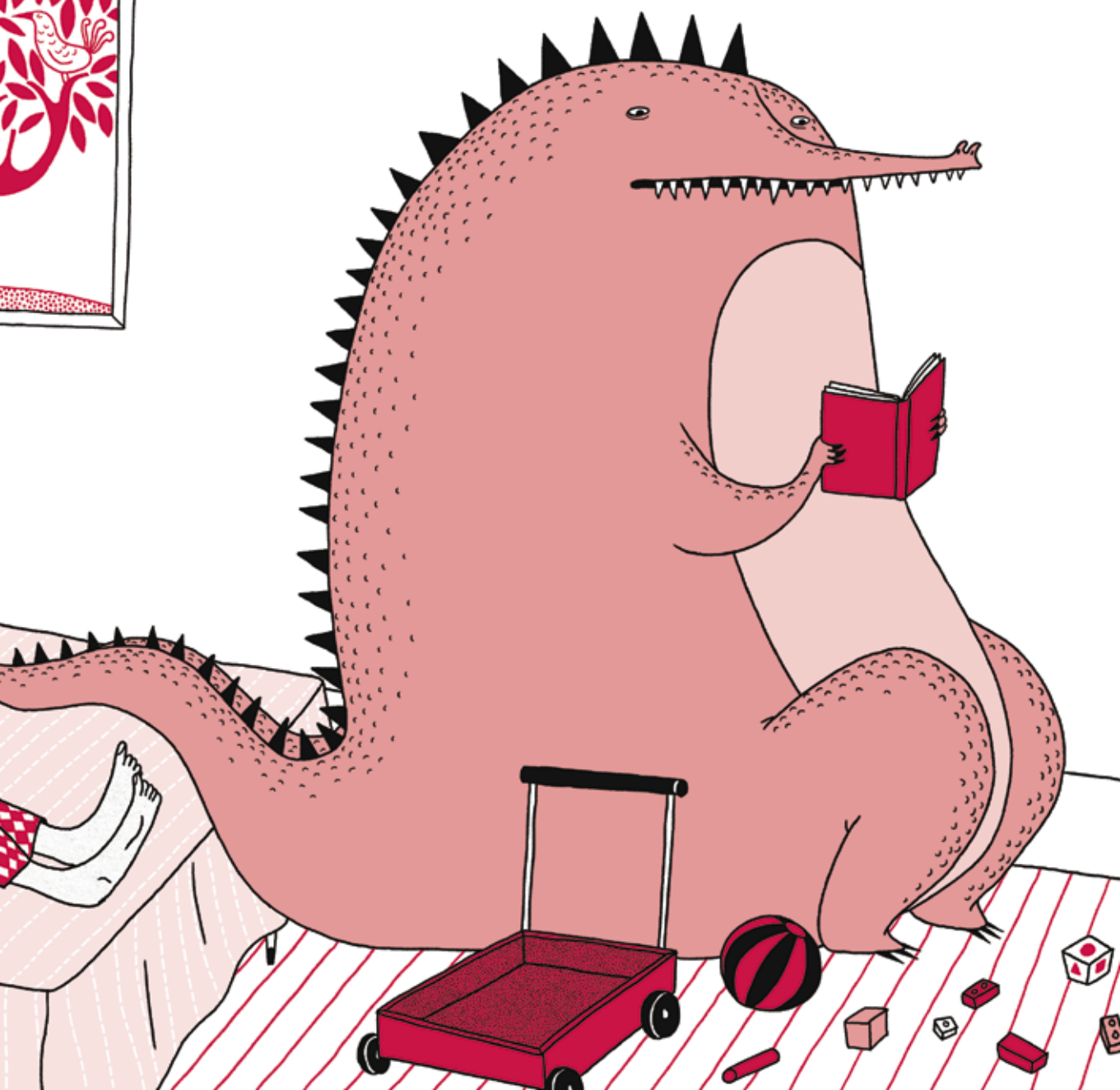
Utvärderingen pekar samtidigt på svårigheter med att mäta om barn som gått litteraturförskola uppvisar ett större intresse för litteratur och bättre språkfärdigheter än barn som inte gjort det.

Det vore i sammanhanget intressant att veta hur den socioekonomiska situationen ser ut i familjer som väljer att sätta sina barn i en förskola med litteraturprofil. Ett mer omfattande forskningsprojekt om de långsiktiga effekterna av litteraturprofilförskolor kunde ligga till grund för en reform av förskoleverksamhetens arbete med litteratur på nationell nivå.

Förskolebibliotek i Lund

Förskolebibliotek i Lund är en verksamhet med syftet att öka föräldrars medvetenhet om språkutveckling och läsningens betydelse för barnets fortsatta utveckling. Verksamheten började som ett projekt med stöd från Kulturrådet 2011 och finns idag på nio förskolor i Lund. På förskolorna har ett bibliotek med läshörna utformats och områdets barnbibliotekarie besöker kontinuerligt förskolan för att samtala med personal om litteraturpedagogik och lästips. Personalen har också arbetat med sagor och berättelser i olika teman. Ett centralt inslag i verksamheten har varit att låna ut bokpåsar till föräldrar med utvalda böcker på svenska och andra språk. I redovisningen av projektet framgår att detta fått särskilt positiv respons. Metoden

har inneburit att områdets bibliotekarie besökt förskolan en förmiddag per vecka och tillsammans med barn och personal samlats kring böcker och berättande. Bibliotekarien betraktas här som ytterligare en resurs som förser förskolepersonalen med kompetens och verkar som inspiratör i synnerhet för läsombuden. En särskild tonvikt har lagts på att hitta litteratur på barnens modersmål. Som inspirationskälla uppges projektet *Alfons öppnar dörren – om invandrabarn och språk*, ett projekt som bedrevs 2001–2003 i två invandrartäta bostadsområden i Halland och som riktade sig till flerspråkiga barn och deras föräldrar. För en projektbeskrivning av *Alfons öppnar dörren*, se Pettersson (2004).

Give me five

Ett flertal läsförbättringsprojekt syftar till att få till stånd ett fördjupat samarbete mellan förskola och bibliotek. Ett sådant projekt är *Give me five: barn, böcker, berättelser*. Inom detta projekt betonas litteraturen som konstform. *Give me five* genomfördes med stöd från medverkande kommuner i Västerbottens län, Länsbiblioteket i Västerbotten, Region Västerbotten och Kulturrådet. Projektet ägde rum i Västerbotten från hösten 2010 till våren 2014 och inriktade sig på femåringar. Tillsammans med barn, bibliotekariéer och andra vuxna i barnets närhet gjorde man en upptäcktsresa i bilderbokens värld. Såväl barn som pedagoger uppmuntrades att arbeta med ”angelägna bilderböcker av hög konstnärlig kvalitet” och ”ofta andra böcker än de självklara valen”. En utgångspunkt var att en bilderbok är ett konstverk som ”kan användas för att undersöka både sin egen värld och andras världar”.

En målsättning med projektet *Give me five* var att ha barnet som utgångspunkt. På flera förskolor genomfördes en inventering av barnens egna önskemål innan arbetet inleddes. Vidare betonades det kreativa skapandet som pedagogisk metod – att exempelvis måla, klä ut sig, sjunga, ramsa, dramatisera, återberätta, dansa, klippa collage eller bygga modeller. Kulturpedagoger, illustratörer, författare och andra professionella deltog i fortbildningar och workshops kring bilderböcker och hur de kan användas i pedagogisk verksamhet. Samarbetet medförde att bibliotekets och förskolans personal berikade varandras kompetenser och biblioteket blev en självklar och välbekant plats för barnen. Till projektet har också knutits en blogg. En rapport om projektet har författats av Ulla Wiklund (2014).

BERÄTTA, LEKA, LÄSA

BERÄTTA, LEKA, LÄSA är ett större projekt i samarbete med förskolor och bibliotek med inriktning på barn i åldern 1–3 år. Projektet är initierat av den ideella föreningen Läsrörelsen. Det påbörjades hösten 2013 och pågick till och med våren 2015 i samtliga 31 kommuner i Sörmlands, Västmanlands och Örebro län. Inom projektet valde man att arbeta med *en* bilderbok under en längre tid. Det övergripande målet var att utöka och stimulera barns tidiga möte med litteratur. Projektet syftade bland annat till att öka förskolornas och bibliotekens kunskap om barnlitteratur och litteraturpedagogik för små barn, stimulera föräldrarnas engagemang, samt utöka och stimulera små barns tidiga möten med litteratur. Till verksamheten har

också knutits ett forskningsprojekt, ”Läsa med de yngsta”, inom vilket två forskare verksamma vid Handelshögskolan i Göteborg avser att med kvalitativa metoder studera projektet. Samtliga barn som deltar i projektet får den bok som avdelningen arbetar med. Inom projektet har man också låtit ta fram en pedagogisk skrift (von Baumgarten Lindberg 2013).

Högläsning

Antalet program och projekt som syftar till att informera om vikten av och uppmuntra till högläsning för barn är många. Det finns det goda skäl till. Vid mitten av åttiotalet lät *U.S. Department of Education* ge ut rapporten *Becoming a Nation of Readers* (Anderson 1985), en rapport som tillkom mot bakgrund av alarmerande skolresultat. Rapporten presenterade forskning om läsning och ur resultaten härledda rekommendationer. Då praktiskt taget allt i skolans läroplan bygger på läsning är ungas läsning både att betrakta som orsaken till och lösningen på problemet, resonerade man. I rapporten påpekas att *den enskilt viktigaste aktiviteten för att bygga den kunskap som krävs för eventuell framgång i läsning är att läsa högt för barnen*.

Högläsningens goda effekter på barns språkutveckling är väl dokumenterade. Välkänt är att högläsning berikar barns ordförråd och förmåga att uttrycka sig. Högläsning är också ett sätt att tidigt väcka intresse för böcker och läsning. Högläsning kan också vara en introduktion till hur en berättelse fungerar. För barn kan högläsning inte minst innebära ett första möte med litteraturen som konstform. Det har påpekats att högläsning i hemmet gör att barn läser mer på egen hand (se exempelvis Krashen 2004). I boken *Läsa högt för barn* (Dominkovic m.fl. 2006) betraktas högläsning som ett av de viktigaste stegen för att skapa läsmotivation och en positiv attityd till läsning. I artikeln *Reading aloud to children: the Evidence* (Duursma m.fl. 2008) sammanfattas ett flertal belägg för högläsningens positiva inverkan. Bland annat betonas vikten av att föräldrar, genom att högläsa för sina barn, förmedlar en positiv attityd gentemot böcker och läsning som kan bli avgörande för deras läsutveckling. Forskningen har också uppmärksammat samband mellan högläsning och studieresultat. Vikten av högläsning har exempelvis framhållits av Wells (1986), som undersökt sambandet mellan tidiga skriftspråkliga erfarenheter och senare skolframgångar. En omfattande undersökning med anspråk på att vara den första att undersöka de långsiktiga effekterna av lustläsning över tid har genomförts vid Institute of Education vid University of London (Sullivan & Brown 2013). Enligt studien, där läs beteendet hos närapå 6000 unga undersökts, presterar barn vars föräldrar regelbundet läst högt för dem bättre på tester som mäter vokabulär, stavning och matematik än barn vars föräldrar inte ägnat sig åt högläsning. Frågan är förstas om högläsningen ensam *orsakat* dessa goda resultat eller om barn vars föräldrar regelbundet läser högt för dem också påverkas positivt av andra faktorer.

En högläsare som läser med inlevelse kan ge texten liv, vilket inte minst kan vara en tillgång för barn med lässvårigheter. Genom högläsning kan också redan läskunniga barn ta till sig texter de själva ännu inte förmår läsa. Högläsning är också ett

sätt att ta del av en berättelsegemenskap, att dela en gemensam läsupplevelse som skapar gemensamma band och referensramar mellan exempelvis förälder och barn, syskon, eller i en grupp på förskolan. I synnerhet för de allra minsta barnen kan högläsning innebära en väsentlig del av den psykologiska anknytningen till andra. Grundskoleläraren Anne-Marie Körling ger i boken *Den meningsfulla högläsningen* (2012) konkreta tips på hur man i hemmet, skolan och på biblioteket kan använda sig av högläsning för att berika och utveckla barns och elevers läsförmåga och ordförråd. Inspiration och praktiska tips ges också i boken *Läsa högt* av Mem Fox (2010). En bok om högläsning som fått stort genomslag internationellt är *The read-aloud handbook* av Jim Trelease, som utkom för första gången 1982 och sedan dess utkommit i flera upplagor. En uppdaterad version gavs senast ut 2013.

Dialogisk högläsning

Till den goda högläsningen hör att läsa med inlevelse, att använda blicken och kroppen vid läsningen, samt att involvera barnen genom att ställa frågor. Högläsningssdidaktik handlar vidare om att använda bokens illustrationer på ett sätt som tillför berättelsen mening, att inte låta bilden dra uppmärksamhet från det språkliga innehållet. Bäst resultat ges genom att på förhand ha kännedom om boken man läser, och inte minst att på förhand studera bilderna för att bättre kunna diskutera dem. En variant på högläsning som ofta förespråkas innefattar en dialog mellan barnen och/eller mellan barnen och högläsaren före, efter och under läsningen. Det är en metod som innebär att man läser *med*, snarare än *för*, barnen. En vanlig benämning på denna högläsningsslag är *dialogisk högläsning*. Det finns studier där man mätt effekten av högläsning på barns språkutveckling och jämfört effekterna mellan dialogisk högläsning och andra, minde interaktiva högläsningsslag. Enligt en meta-analys över sådan forskning har dialogisk högläsning störst inverkan på språkutvecklingen för grupper med yngre barn (Mol m.fl. 2008). Men frågan om och när dialogisk högläsning är att föredra handlar inte bara om språkutveckling, utan också om graden av engagemang hos den som lyssnar och den motivation som kan uppstå genom ett sådant engagemang. Tilläggas kan att aktuell svensk forskning pekat på att brister i läsförståelse hos barn som läser med flyt oftast inte upptäcks förrän i tioårsåldern (Elwér 2014). Att engagera barn tidigt i samtal kring det lästa möjliggör att i tid upptäcka och ingripa vid bristande läsförståelse.

Under senare år har högläsning för vuxna blivit ett uppskattat inslag på svenska folkbibliotek. Vissa bibliotek anordnar också högläsning vid äldreboenden. Inom det nationella projektet *Läskraft!*, ett samarbete mellan Centrum för lättläst, Demensförbundet, Studieförbundet Vuxenskolan, landets bibliotek och ett demensboende, arrangerade man högläsning för personer med demenssjukdom. Projektet pågick 2009–2013 och har nu blivit en del av ordinarie verksamhet (Kåberg 2013). Högläsning kan innebära ett sätt för olika generationer att mötas. Det finns projekt där äldre läser högt för yngre, men också tvärtom. I Tyskland finns exempelvis ett läsfrämjandeinitiativ som går ut på att ungdomar läser högt för äldre kallat *Böcker*

bygger broar (Bücher schlagen Brücken), initierat av organisationen *Stiftung Lesen*. Högläsning som ett sätt att överbrygga generationsklyftor med andra ord.

Sagostunder på bibliotek

Sagostunder hör till de verksamheter som pågått länge på bibliotekens barnavdelningar. I *Projekt Sagostunden* (Regionbibliotek Stockholm) kartlades sagostundsverksamheten i Stockholms län genom en enkät- och en observationsstudie. Man lät också pröva Kungliga bibliotekets kvalitetsmodell på sagostunden. Resultatet finns redovisat i rapporten *Leonards plåster* (Borrman & Hedemark 2015). Av rapporten framgår att nästan alla kommuner i Stockholms län erbjuder sagostund. Sagostunden äger oftast rum på ett bibliotek, lika fördelat mellan huvudbibliotek och filialer. Uppsökande former förekommer, men hör inte till vanligheterna; två kommuner uppger exempelvis att de erbjuder sagostunder på Öppna förskolan. Den vanligaste formen av sagostund innebär en kombination av högläsning ur en bok, med berättande och sång. Vanligtvis håller någon av bibliotekets ordinarie anställda i verksamheten. Sagostunder på andra språk än svenska förekommer, men är mindre vanligt.

Sagostunder för barn på biblioteken sker ofta med hjälp av attribut och hjälpmedel såsom dockor, flanellograftavlor, blädderblock och griffeltavlor. För en inspirationsbok om hur exempelvis dockor och dockteater kan användas läsfrämjande, se exempelvis boken *Leading kids to books through puppets* (Bauer 1997). Även ljud, ljus och dofter kan användas som illustration och för att väcka associationer. Rim, ramsor och sånger är också vanligt förekommande vid sagostunder på bibliotek. I projektet *Läskonster*, som genomfördes 2007–2009 i samarbete mellan Länsbiblioteken i Mellansverige, arbetade man särskilt för att levandegöra litteraturen med hjälp av flera konstformer så som bildkonst, teater och musik. I samband med sagostunder användes bland annat handdockor, nallar och andra figurer som rekvisita, och man dramatiserade även sagostunden genom att klä ut sig. I samarbete med en dramapedagog arbetade man med att dramatisera sagor, där barnen inte bara agerade publik utan också deltog i pjäsen. Efter uppsättningen fick barnen med sig berättelsen hem i form av en bok (Hedenström m.fl. 2010). I en uppföljande studie av projektet *Läskonster* framgår att projektet framför allt medfört att bibliotekspersonalen samverkar med fler aktörer än tidigare (Danielsson 2011). Så har till exempel ett samarbete upprättats mellan ett bibliotek och ett kulturcentrum, som erbjuder skolelever bild, drama och musik. Tillsammans med en bildpedagog, en dramapedagog och en musikpedagog arbetade ett av biblioteken exempelvis med att dramatisera en bilderbok för sexåringar och att genomföra dramatiserade sagostunder på temat spökhistorier, allt i enlighet med projektets övergripande syfte att föra in fler konstformer i det läsfrämjande arbetet.

Godnattsagor inifrån

Ett högläsningssprojekt av lite annorlunda karaktär är projektet *Godnattsagor inifrån*, ett samarbetsprojekt mellan bibliotek och kriminalvård med syftet att ge föräldrar som sitter i fängelse möjlighet att tala in godnattsagor på cd till sina

barn. Projektet pågick i Malmö 2008–2011 med stöd från Brottsförebyggande rådet, Kulturrådet och Arvsfonden. Projektet är unikt såtillvida att det är första gången ett svenskt bibliotek beviljats bidrag för brottsförebyggande arbete. Projektet tar utgångspunkt i en rapport från Barnombudsmannen, som påtalar att barn har dåliga förutsättningar för att upprätthålla en positiv kontakt med föräldrar som frihetsberövats. Projektet utgår även från forskning som visar att barn till frihetsberövade föräldrar riskerar att få känslomässiga svårigheter. Med projektet ville man bland annat stärka relationen mellan barn och föräldrar, för att minska de negativa effekterna som kan uppstå på grund av att barn och föräldrar skiljs åt i samband med ett frihetsberövande. Projektet hämtade inspiration från liknande verksamhet i England, men till skillnad från föregångaren *The Big Book Share* (The Reading Agency) genomfördes det i form av studiecirkelar.

Syftet med projektet *Godnattsagor inifrån* var bland annat att öka de intagnas möjligheter att på ett positivt sätt ta del av och medverka i sina barns känslomässiga, sociala och intellektuella utveckling, och att framhålla berättelsers och sagors betydelse för barns mognad och inläring. Projektet har utvärderats av Annelie Björkhagen Turesson (2011), lektor i socialt arbete vid Malmö högskola. Utvärderingen bygger på deltagande observationer, enkäter och kvalitativa intervjuer, och redovisar att 95 procent av de pappor som deltog fått ett ökat intresse av att läsa för sitt barn till följd av projektet. I utvärderingen framkommer också att närmare nittio procent av de fäder och mödrar som deltog anser att relationen mellan dem och deras barn har stärkts med hjälp av projektet.

Referenser

- Anderson, Richard C. (1985). *Becoming a Nation of Readers: The Report of the Commission on Reading*. Washington, D.C: National Academy of Education.
- Bauer, Caroline Feller (1997). *Leading kids to books through puppets*. Chicago: American Library Association.
- von Baumgarten Lindberg, Marianne (red.) (2013). *BERÄTTA, LEKA, LÄSA. Läsrörelsens projekt i 31 kommuner för barn upp till tre år*. Läsrörelsen.
- Bird, Viv (2014). Bookstart in England: A Worldwide Early Reading Programme. Ingår i: Maas, Jörg F., Ehmig, Simone C. & Seelmann, Carolin (red.) *Prepare for Life! Raising Awareness for Early Literacy Education: Results and Implications of the International Conference of Experts 2013*. Mainz: Stiftung Lesen.
- Björkhagen Turesson, Annelie (2011). *Sagor som skapar skillnad. En utvärdering av Godnattsagor inifrån*. Malmö: Malmö högskola.
- Bleses, Dorte & Andersen, Mette Kjær (2011). *Kan Bogstart gøre en forskel? En undersøgelse af Bogstarts potentiale som led i det forebyggende arbejde for at understøtte sprogtilegnelsen hos børn i udsatte boligområder*. Odense: Syddansk Universitet, Center for Børnesprog.
- Bonci, Angelica (2011). *A research review: the importance of families and the home environment*. London: National Literacy Trust.
- Borrman, Pia & Hedemark, Åse (2015). *Leonards plåster: om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Brooks, Greg; Pahl, Kate; Pollard, Alison & Rees, Felicity (2008). *Effective and inclusive practices in family literacy, language and numeracy: a review of programmes and practice in the UK and internationally*. Reading, CfBT Education Trust.

- Bryant, Donna & Wasik, Barbara Hanna (2004). Home Visiting and Family literacy Programs. Ingår i: *Handbook of family literacy*. Mahwah, NJ US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Carpentieri, J., Fairfax-Cholmeley, K., Litster, J., Vorhaus, J. (2011). *Family literacy in Europe: using parental support initiatives to enhance early literacy development*. London: NRDC, Institute of Education.
- Clark, Christina, & Poulton, Lizzie (2011). *Book ownership and its relation to reading enjoyment, attitudes, behaviour and attainment*. London: National Literacy Trust.
- Cooling, Wendy (2011). "It's never too soon to start." Ingår i: Court, Joy (red.). *Read to succeed: strategies to engage children and young people in reading for pleasure*. London: Facet Pub.
- Corneliusson, Cay (2007). *Språkstimulerande åtgärder för barn 0–2 år i Västmanland: kartläggning av samarbetet mellan folkbiblioteken och BVC kring gåvoböcker och föräldragrupper*. Länsbibliotek Västmanland.
- Damber, Ulla; Nilsson, Jan & Ohlsson, Camilla (2013). *Litteraturläsning i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Damber, Ulla & Nilsson, Jan (2015). Högläsning med förskolebarn – disciplinerande eller frigörande? Ingår i: Tengberg, Michael & Olin-Scheller, Christina (red.) (2015). *Svensk forskning om läsning och läsundervisning*. 1. uppl. Lund: Gleerups Utbildning.
- Danielsson, Anna (2011). *Projektet Läskonster. En uppföljning av ett lässtimulerande projekt*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Dominkovic, Kerstin; Eriksson, Yvonne & Fellenius, Kerstin (2006). *Läsa högt för barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Duursma, Elisabeth; Augustyn, Marilyn & Zuckerman, Barry. (2008). Reading aloud to children: the evidence. *Archives of Disease in Childhood*. 93, 554–557.
- Elwér, Åsa (2014). *Early predictors of reading comprehension difficulties*. Diss. Linköpings universitet 2014.
- Eurydice (2011). *Teaching reading in Europe: contexts, policies and practices*. Brussels: European Commission.
- Fast, Carina (2011). *Att läsa och skriva i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Fox, Mem (2010). *Läsa högt: en bok om högläsningens förtrollande verkan*. 1. svenska pocketuppl. Ystad: Kabusa böcker.
- Gomby, Deanna S. (2012) Family literacy and Home Visiting Programs. Ingår i: Wasik, Barbara Hanna (red.) *Handbook of family literacy*. New York: Routledge.
- Hedenström, Solveig, Holmén, Annika & Lundgren, Lena (2010). *Läskonster: nya former för lässtimulans. Slutrapport från projektet Läskonster*. Uppsala: Länsbibliotek Gävleborg Uppsala.
- Krashen, Stephen D. (2004). *The power of reading: insights from the research*. 2nd ed. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina (2014). Bookstart: Bringing Books to Babies. Ingår i: Maas, Jörg F., Ehmig, Simone C. & Seelmann, Carolin (red.) *Prepare for Life! Raising Awareness for Early Literacy Education: Results and Implications of the International Conference of Experts 2013*. Mainz: Stiftung Lesen.
- Kåberg, Catharina (2013). *Läskraft! Högläsning för personer med demenssjukdom. Slutrapport*. Centrum för lättläst.
- Körling, Anne-Marie (2012). *Den meningsfulla högläsningen*. Stockholm: Natur & kultur.
- Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur: slutbetänkande*. Statens Offentliga Utredningar 2012:65. Stockholm: Fritzes.
- Lundh, Anna Hampson & Michnik, Katarina (2014). *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: En utökad kartläggning och nulägesbeskrivning*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.

- Mol, Suzanne E.; Bus G, Adriana; de Jong, Maria T. & Smeets, Daisy J. H. (2008). Added Value of Dialogic Parent-Child Book Readings: A Meta-Analysis. *Early Education and Development*, 19, 7–26.
- Molloy, Gunilla (2007). *När pojkar läser och skriver*. Lund: Studentlitteratur.
- NCRCL (2001). "Everytime you see the bag you think, ooh – let's read a book!" Report by the National Centre for Research in Children's Literature. University of Surrey Roehampton.
- O'Hare, Liam & Connolly, Paul (2010). *A Randomised Controlled Trial Evaluation of Bookstart+: A Book Gifting Intervention for Two-Year-Old Children*. Belfast: Centre for Effective Education, Queen's University Belfast.
- Pettersson, Karin (2004). *Alfons öppnar dörren. Om invandrarbarn och språk*. Projektbeskrivning och konkreta tips. Halmstad: Regionbibliotek Halland.
- Rydsjö, Kerstin (2012). *Dags att höja ribban!?: en rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.
- Scarborough, Hollis S. & Parker, Jennifer D. (2003). Children's learning and teachers expectations: Matthew effects in children with learning disabilities: Development of reading, IQ and psychosocial problems from grade 2 to grade 8. *Annals of Dyslexia*, 53, 47–71.
- Stanovich, Keith. E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly*, 21, 360–407.
- Statens skolinspektion (2012). *Förskola, före skola – lärande och bärande: kvalitetsgranskningsrapport om förskolans arbete med det förstärkta pedagogiska uppdraget*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Sullivan, Allice & Brown, Matt (2013). *Social inequalities in cognitive scores at age 16: the role of reading*. London: Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education.
- Svensson, Ann-Katrin (1989). *BokNallen: Utvärdering av ett språkstimuleringsprojekt*. Malmö: Läraryhögskolan, Institutionen för pedagogik och specialmetodik.
- Svensson, Ann-Katrin (1993). *Tidig språkstimulering av barn*. Diss. Lunds universitet.
- Svensson, Ann-Katrin (2013). *Litteraturprofil i förskoleverksamheten – vad ger det barnen? En utvärdering av ett samarbete mellan bibliotek, förskola och familjedaghem*. Högskolan i Borås, institutionen för pedagogik.
- Svensson, Ann-Katrin & Ögland, Malin (2014). *Läsfrämjande samarbete i Mölndal – Litteraturprofil i biblioteks- och förskoleverksamhet*. Mölndals stad.
- Taylor, Denny (1983). *Family literacy: young children learning to read and write*. Exeter, N.H.: Heinemann Educational Books.
- Thomas, Adele (1998). *Family literacy in Canada: profiles of effective practices*. Welland, Ont: Éditions Soleil Pub.
- Trelease, Jim (2013). *The read-aloud handbook*. New York: Penguin books.
- Widerberg, Gertrud (2008). *Inte bara läsvila: tankar och idéer från samverkansprojekt mellan bibliotek och förskola*. Stockholm: En bok för alla.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1993). *Bookstart*. London: Book Trust.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1996). Childrens early book behaviour. *Educational Review*, 48, 3, 283–8.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1997). Parents and children sharing books: an observational study. *Signal*, September s. 251–268
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1998). *A Gift for Life, Bookstart: The First Five Years. A description and Evaluation of an exploratory British Project to Encourage Sharing Books with Babies. The second Bookstart Report*. London: Booktrust.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1998). An Early Start with Books: Literacy and Mathematical Evidence from a Longitudinal Study. *Educational Review*, 50, 2, 135–45.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (2000) A sure start with books. *Early Years* 20, 2, 39–46.

- Wade, Barrie & Moore, Maggie (2003). Bookstart: a qualitative evaluation. *Educational review* 55.
- Wells, G. (1986). *The meaning makers: Children learning language and using language to learn*. Portsmouth: Heinemann.
- Wiklund, Ulla (2014). *En bok – många världar. Rapport om ett utvecklingsarbete i förskola och bibliotek i Västerbottens kommuner*. Länsbiblioteket Region Västerbotten.
- Ögland, Malin, Lundgren, Lena & Wockatz, Kerstin (2010). *Mäta och väga: om statistik och effektivitet på folkbibliotek*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm

Kapitel 4. Läsande förebilder

Vilka är de läsande förebilderna?

Att barn och vuxna lär sig genom att ta efter andra är välkänt. Att använda sig av förebilder i det läsfrämjande arbetet tycks intuitivt rimligt. En förebild kan vara en person vars beteende man tar efter, men också någon vars värderingar och föreställningar man delar. Vad gäller läsfrämjande verksamheter inriktade på barns och ungdomars fritid finns flera exempel på program och projekt som använder förebilder anpassade efter specifika målgrupper.

Vilka är då de viktigaste förebilderna vad gäller läsning? Den viktigaste formen av påverkan på barns läsning under de första åren utgörs av föräldrar som läser för barnen och för egen del. Ett barn lär sig trots allt att tala och kommunicera långt innan det börjar skolan, genom att ta efter betydelsefulla vuxna i sin närhet. Att föräldrar utgör viktiga förebilder för barns läsning kan verka självklart. Tidiga läsvanor är, som de flesta av barns vanor, en imitation av vuxnas beteende. Om föräldrar finner läsning positivt och meningsfullt kommer barnet sannolikt att följa efter. I såväl läroböcker som forskningsstudier och studentuppsatser som behandlar föräldrars roll som läsande förebilder betonas ofta vikten av att läsintresset först och främst måste finnas hos föräldrarna (se exempelvis Nilsson 1986, Brink 2000, West & Knochenhauer 2006). Därmed kan läsfrämjande för barn och vuxna inte utan vidare betraktas som två separata områden.

Det finns flera studier som undersökt hur föräldrars läsvanor på fritiden påverkar barns läsbeteende. Wollscheid (2014) utgår exempelvis från 757 barn i åldern 10–19 år. Enligt denna studie har båda föräldrarna störst inverkan på läsbeteendet hos döttrar. Samtidigt ger undersökningen stöd åt den så kallade genus-stereotyp-hypotesen, enligt vilken fäder har större inverkan på läsbeteendet hos söner, och mödrar på döttrar. I studien redovisas också att läsbeteendet hos mödrar har starkare inverkan på yngre barns lässocialisation, medan läsbeteendet hos fäder verkar ha starkare inverkan på äldre barn.

Enligt en mindre svensk undersökning baserad på ca trehundra telefonintervjuer med uteslutande pojkar mellan 13 och 25 år är det i första hand kamrater, föräldrar och andra vuxna i de ungas närhet som utgör de viktigaste förebilderna för unga män och pojkar när det gäller läsning. Föräldrar och vänner framstår enligt de utfrågade som viktigare potentiella läsande förebilder än exempelvis kända personer (Redman 2013). Ett liknande resultat ger en större brittisk undersökning, baserad på utfrågningar av lite drygt tvåtusen unga i åldern sju till femton år. Enligt den består de viktigaste läsande förebilderna av de närmaste i familjen, följt av kompisar och lärare (Clark, Osborne & Dugdale 2009). Merparten av de utfrågade uppger som förebild någon ur den närmsta familjekretsen, för det mesta någon av föräldrarna. Familjen är

den viktigaste förebilden för både pojkar och flickor. Utanför den omedelbara sociala miljön kommer förebilderna från såväl politikens som religionens område, men främst bland sportutövare i allmänhet och fotbollsspelare i synnerhet. Fler pojkar än flickor uppger sportutövare bland sina förebilder. Flera av de utfrågade uppger att lästips från kända idrottsutövare skulle uppmuntra dem att läsa. Undersökningens slutsats är att föräldrarnas viktiga roll som läsande förebilder talar för läsfrämjande-program med familjer som målgrupp, men att man samtidigt inte ska underskatta metoden att använda kända personer i arbetet med att påverka unga att läsa.

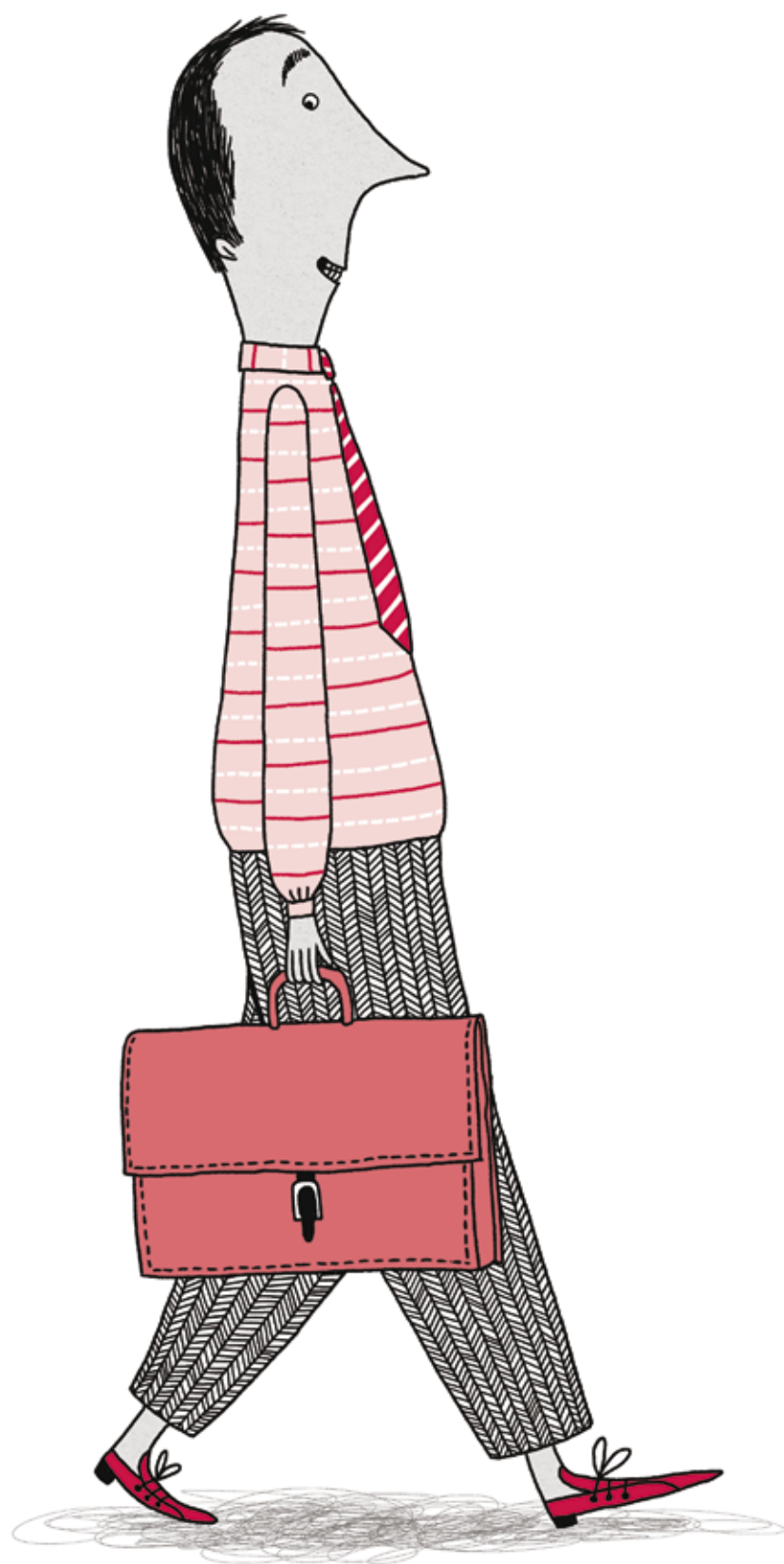
Läsning och genus

Att pojkar generellt sett uppvisar sämre läs- och skrivförmåga än flickor finns belagt i ett flertal större studier, liksom skillnader mellan pojkar/män och flickor/kvinnor vad gäller läsvanor. En sammanställning av forskning i ämnet utförd på uppdrag av *National Literacy Trust* visar att flickor inom OECD-länderna inte bara presterar bättre på tester som mäter läsfärdighet, de är också mer benägna att tycka om läsning, läsa oftare, tänka positivt kring läsning och uppfatta sig själva som läsare (Clark & Burke 2012).

I Sverige har man kunnat konstatera att könsskillnaderna beträffande läsförmåga är så gott som lika oavsett socialgrupp. Läsforskaren Karin Taube (2013) har relaterat detta till att pojkar läser mindre på sin fritid, som ett resultat av en mindre positiv attityd till läsning. Kvinnor i Sverige läser mer än män – i synnerhet om man ser till läsning av skönlitteratur. Litteraturutredningen (2012) pekar på att andelen kvinnor i befolkningen som någon gång per vecka läste skönlitteratur år 2007 var nästan dubbelt så stor som motsvarande del av männen, och för yngre kvinnor nästan tre gånger så stor som motsvarande del av de yngre männen. Inom OECD-länderna ägnar sig i genomsnitt drygt hälften (52 procent) av pojkarna i åldern 15 år åt nöjesläsning (reading for enjoyment), att jämföra med nästan tre fjärdedelar (72 procent) av flickorna som uppger att de läser för nöjes skull (OECD 2010).

Hur förklara skillnaden mellan pojkars och flickors läsvanor? Frågan är komplex, men grovt sett kan man urskilja två typer av förklaringar. Bland de mer omstridda/ ifrågasatta förklaringarna hör förmodade biologiskt betingade skillnader i ”inlärningsstilar”. Att betrakta läsvanor ur ett socialt perspektiv har vunnit större acceptans. Klyftan mellan pojkars och flickors läsvanor har förklarats med att vi socialiserar in i olika läsroller. Med begreppet socialisation förstås här den process genom vilken individer införlivar omgivningens normer/kultur, en process som till stor del sker omedvetet. Läsvanor kan inom detta fält betraktas utifrån sociala föreställningar om manlig respektive kvinnlig identitet. Pojkars läsvanor har exempelvis uppfattats som produkten av en social påverkan gentemot pojkar att anpassa sig till maskulina identiteter, i kombination med stereotypa föreställningar om läsning som en ”feminin” sysselsättning.

Att barn socialiserar in i genusrelaterade förhållningssätt till läsning av skönlitteratur har uppmärksamats av litteraturvetaren Lena Kåreland (2009). En forskare som lagt särskild emphasis vid läsningens genusaspekt är Gunilla Molloy (2007). Såväl

Kåreland som Molloy använder begreppet *motståndskultur* för att beskriva pojkars motvilja till läsning. Begreppet motståndskultur härrör från Paul Willis etnografiska studie *Learning to labour: how working class kids get working class jobs* (1977), som visar hur ett antal skolpojkar med arbetarklassbakgrund etablerar ett motstånd med maskulina förtecken genetiskt mot de medelklassnormer och värderingar de upplever att skolan representerar. Senare studier såsom exempelvis Mac an Ghaill *The making of men. Masculinities, sexualities and schooling* (1994) har tillämpat begreppet på elever med medelklassbakgrund. Fler exempel på hur begreppet motståndskultur används inom skolforskningen för att beteckna en för pojkar utmärkande negativ attityd till läsning finns i Stig-Börje Asplunds avhandling *Läsning som identitetsskapande handling: gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkars litteratursamtal* (2010).

En engelsk undersökning baserad på utfrågningar av yrkesverksamma vid 226 engelska skolor delar in förmodade orsaker till läsklyftan mellan pojkar och flickor i tre huvudkategorier: *uppfattningar om kulturella normer, hemmiljön, och individuella faktorer* (Clark & Burke 2012). Till den första kategorin hör att läsning inte uppfattas som en *cool* sysselsättning bland pojkar, men också att pojkars val av läsning inte respekteras i tillräckligt hög grad. Hit hör också en ofta påtalad *avsaknad av manliga läsande förebilder*, vilket också kan relateras till barns och ungas hemmiljö: barn påverkas av vad deras föräldrar gör, och det finns en tendens bland pojkar att identifiera sig med sina fäder. Om pojkar ser att deras fäder för det mesta ägnar sig åt annat än läsning, kan det få negativa effekter på pojkars läsmotivation, har man hävdat. Avsaknaden av läsande fäder i hemmet gör att pojkar i högre grad uppfattar läsning som något man i huvudsak ägnar sig åt i skolan. Det finns också studier som visat att mödrar har en starkare tilltro till sin förmåga att förbättra sina söners läsprestationer än vad fäder har (Lynch 2002).

Bristen på manliga läsande förebilder är ett vanligt förekommande tema i forskningen om flickors och pojkars läsning, inte minst i vetenskapliga artiklar som berör manlig *läsförmåga* (Clark 2008). Behovet av manliga förebilder tenderar också att föras på tal så snart pojkars *läsvanor* adresseras. Forskning som studerat hur pojkar och flickor socialiseras in i en läsaridentitet har motiverat kampanjer där sportstjärnor agerar läsande förebilder, som i det engelska exemplet *Reading Stars* nedan. Att pojkars val att inte läsa låter sig förklaras utifrån sociala normer om manlighet ligger också till grund för ett svenskt regeringsbeslut om satsningar på idrott och läsning. Överhuvudtaget har manliga läsande förebilder blivit en viktig aspekt av läsfrämjande verksamhet idag.

En del forskare har argumenterat för att problemet med pojkars läsvanor ligger i en "feminisering" av läsning som mödrar och en kvinnodominerad för- och grundskola bidragit till. Kvinnor för med sig antaganden om läsningens syfte och sammanhang, val av texter och sätt att tillgodogöra sig dem som fungerar dåligt och i värsta fall avskräckande för pojkar, har man hävdat. En sådan ståndpunkt intar exempelvis den amerikanske bibliotekarien James Sullivan, som i böckerna *Connecting Boys With Books: What Libraries Can Do* (2003) och *Connecting Boys*

With Books 2: closing the reading gap (2009) tagit sig an frågan om manliga förebilder inom biblioteksvärlden. Sullivan förfäktar tesen att den ojämna fördelningen mellan kvinnor och män inom biblioteksyrket på olika sätt verkat hindrande på pojkars läsning. Bland annat menar han att av pojkar föredragna genrer marginaliserats till följd av litteraturläsningens ”feminisering” inom biblioteksverksamheten. Biblioteket kan emellertid göras till en välkomnande och inbjudande plats för pojkar genom att i högre grad vädja till deras önskemål och behov, är hans tes. För att minska läsklyftan mellan pojkar och flickor bör man utgå från böcker som pojkar föredrar att läsa. Frågan hur man får unga pojkar att läsa har större prioritet än frågan vad de läser. Sullivans position som litteraturförmedlare kan betraktas som *pragmatisk*, enligt den typologi som tidigare redovisats.

Enligt flera undersökningar tenderar pojkar att i högre grad än flickor föredra böcker med ett icke-fiktivt innehåll. Vidare tenderar pojkar att attraheras till en viss typ av fiktion. Humor, sport, science fiction och fantasy hör till vanligt förekommande preferenser vad gäller pojkars läsning. Sullivan förespråkar därför program baserade på dessa genrer. För att nå ut till målgruppen unga pojkar rekommenderar han också olika typer av uppsökande verksamhet i syfte att ta biblioteket dit pojkar befinner sig. Bland exemplen märks samarbeten mellan bibliotek och scoutmöte, bibliotek och skola, samt bibliotek och idrottsföreningar. Omvänt bör man arbeta för att få män att besöka biblioteket. Pappor bör exempelvis uppmuntras till delaktighet vid högläsningstunder för barn. Sullivan rekommenderar också mentorskap i läsfrämjandet, ett begrepp som passande nog härrör från ett av den västerländska litteraturens centrala verk. Det är i frånvaron av fadern som Odysseus son Telemachos uppfostras av Mentor.

Pappor som läsande förebilder

Läs för mig, pappa!

Förebildstanken är central inom läsfrämjandeprojekt och kampanjer med pappor som specifik målgrupp. Vad gäller läsande förebilder inom den innersta familjekretsen finns flera projekt och kampanjer som syftar till att uppmuntra och ge stöd åt pappor, eller blivande pappor, att agera läsande förebilder för sina barn, ofta med det uttalade syftet att påverka negativa läsattityder bland pojkar. Ett sådant projekt är *Pojkar, pappor och prat om böcker*, som pågick 2006–2007 i fyra västernorrländska kommuner, med läsovana pojkar på högstadiet och deras fäder som målgrupp. Manliga förebilder var också huvudfokus i projektet *Muhammad från Frostmojället. Berättelser om manlighet i mångkulturella miljöer*, ett projekt som genomfördes 2007–2010 i samarbete mellan Länsbiblioteket i Västerbotten och Jämtlands läns bibliotek, med särskild inriktning på socioekonomiskt utsatta områden. Ett annat projekt där manliga förebilder betonats är *Läsbryggan*, som genomfördes i samarbete mellan bland andra ABF, folkbibliotek, fackföreningar, skolor och idrottsföreningar. Målet med detta projekt var att *ändra mäns och pojkars förhållningssätt till läsning och litteratur*, bland annat genom att anordna så kallade ”Läs för mej pappadagar”. Bakgrunden till projektet var ett identifierat behov av läsande manliga före-

bilder och ett behov av samarbete mellan bibliotek och folkbildning/studieförbund (Eriksson m.fl. 2013).

Läs för mig pappa! är också namnet på ett större läsfrämjande program, genomfört i samverkan mellan fackföreningsrörelsen, ABF och En bok för alla. Idén till *Läs för mig pappa!* väcktes av LO:s rapporter om medlemmarnas fritidsvanor, och programmet utgår från såväl läsandets genusdimension som klassaspekt. *Läs för mig pappa!* började som ett projekt 1999 och utvecklades sedermera till en bestående programverksamhet. Till verksamheten hör författarbesök, information om barns språkutveckling, studiebesök på bibliotek, och utdelning av gåvoböcker för både pappor och barn. År 2013 kunde man räkna med att *Läs för mig pappa*-verksamheten genomförts på ett 30-tal orter i landet, och mer än 2000 män deltagit (Lundgren & Kallenberg 2013). Såväl deltagarundersökningar som utvärderingsdagar har förekommit inom ramen för verksamheten. En handledning till programmet har författats av Gunnar Klaesson (2011). En magisteruppsats om verksamheten har skrivits av Emma Larsson (2009).

Det finns flera liknande projekt runtom i världen där fäder uppmuntras att läsa högt för sina barn och agera läsande förebilder. I Tyskland har exempelvis projektet *Mein Papa liest vor!* (Min pappa läser för mig!) initierats av läsfrämjandeorganisationen *Stiftung Lesen*. I projektbeskrivningen uppges bland annat att projektet syftar till att möjliggöra för fäder att stärka sin roll som läsande förebild. Här uppmanas pappor också att ta ett *ansvar* som läsande fäder. I det norska projektet *Les for meg, pappa!* betonas vikten av goda läsande förebilder, speciellt bland småbarnsfäder och andra manliga vuxenpersoner. Projektet är initierat av *Foreningen !les* och pågick 2009–2011.

Kompisar som läsande förebilder

Reading Champions

Kompisar hör till en viktig kategori vad gäller ungas läsande förebilder (Clark, Osborne & Dugdale 2009). Att kompisar påverkar ungas läsvanor har inte minst betonats inom forskningen kring läsattityder (McKenna 2001). I flera projekt och kampanjer har man arbetat med att låta unga agera läsande förebilder åt andra unga. I England har man exempelvis använt metoden att rekrytera framstående skolelever till att bli "Reading Champions", med uppgiften att uppmuntra pojkar att läsa. En "Reading Champion" kan nomineras till priserna brons, silver eller guld för sin insats. Verksamheten har initierats av den brittiska läsfrämjande organisationen *National Literacy Trust* och har pågått sedan år 2000. Programverksamheten *Reading Champions* har ett särskilt fokus på pojkar och män och manliga läsande förebilder. I anslutning till denna verksamhet har man också tagit fram studien *Young People and Reading* (Clark, Torsi & Strong 2005), som bland annat kartlägger ungas läsvanor, attityder till läsning och faktorer som kan ge läsmotivation.

Läskompisar

Förebildstanken är central inom så kallade *Book Buddy Reading*-program, vars grundtanke är att para ihop läsare som befinner sig på olika nivå. Exempelvis har

man låtit barn i femte klass läsa för barn i förskolan, med tydliga vinster för båda parter: yngre barn i förskolan får en äldre läsande förebild, och äldre barn med lässvårigheter erbjuds en högläsningsträning de kan känna sig bekväma med (McKoy Lowery m.fl. 2008). Liknande verksamhet förekommer på flera skolor i Sverige. I Umeå pågick mellan 2008–2011 projektet *Bokbundisar*, där barn i lågstadie- eller mellanstadieåldern och ungdomar i högstadie- eller gymnasieåldern träffades regelbundet för att tillsammans ägna sig åt högläsning och andra läsrelaterade aktiviteter. Inspirationen hämtades från verksamhet med *Book Buddies* på Nya Zeeland och i USA. Mer om *Bokbundisar* kan man läsa i inspirationshäftet *Men läs då!*, som togs fram inom ramen för projektet (Föreningen Kulturstorm 2011). Där beskrivs bland annat mentorskapets dubbla fördelar: yngre får uppmärksamhet från äldre, och äldre stärker sitt självförtroende genom att agera förebilder.

Idrottsutövare som läsande förebilder

Att involvera idrottsorganisationer i läsfrämjande projekt och kampanjer är vanligt förekommande såväl nationellt som internationellt. I Sverige tilldelades Kulturrådet år 2013 regeringsuppdraget att genomföra en läsfrämjandesatsning med det särskilda syftet att tillgängliggöra litteratur för idrottande flickor och pojkar. Det långsiktiga målet med satsningen var att väcka ett tidigt intresse för läsande och bidra till ökad läsfärdighet och läslust. I regeringsbeslutet konstateras att det inte minst bland pojkar varit en tydlig trend att läsande och läskunnighet minskat under senare år. Som skäl för regeringens beslut anförts statistik som visar att en stor och växande grupp av unga pojkar i åldern 15 år uppvisar allvarliga brister i läsförståelse. Regeringen bedömer detta som ett demokratiproblem och ett jämställdhetsproblem, som riskerar att få allvarliga återverkningar i samhällslivet och bidra till utanförskap. I regeringens beslut förknippas pojkars val att inte läsa med sociala normer om manlighet. Ett sätt att förändra sådana normer är att nå fram till den aktuella målgruppen genom vuxna förebilder. Förebilden är i detta fall idrottsledaren.

Regeringsuppdraget resulterade i projektet *PAUS*, en nationell satsning i samarbete med Riksidrottsförbundet, SISU Idrottsutbildarna och Kulturrådet. Till detta projekt har man knutit en *läscoach* som arbetar med att inspirera, sprida kunskap och agera läsande förebild. På Kulturrådets hemsida listas ett flertal pågående svenska projekt kring idrott och läsning inom ramen för *PAUS*. I en rapport från Myndigheten för kulturanalys (2014) över de jämställdhetssatsningar som regeringen gjort på kulturområdet 2011–2014 presenteras Kulturrådets definition av uppdraget med idrott och läsning. Till de faktorer som bedöms som centrala för den kommande bidragsfördelningen och satsningens potential att lyckas, hör att den bör tolkas som ett inkluderande uppdrag, i vilket både flickors och pojkars läsande ingår. Flera av de projekt som förenat idrott med läsning har också vänt sig till både flickor och pojkar, medan andra har haft ett tydligare fokus på att förändra framför allt manliga negativa könsstereotyper vad avser läsning och följaktligen vänt sig till pojkar och män.

Idrett og Lesing

Ett exempel på ett större läsfrämjandeprojekt i samarbete med bibliotek och idrottsföreningar finner man i vårt västra grannland. Projektet *Idrett og Lesing* syftade till att integrera läsning i norska idrottsmiljöer. Projektet pågick i tre år och finansierades av Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, samt Kulturrådet i Norge. Bakom projektet *Idrett og Lesing* stod *Foreningen !les*, en organisation som, inspirerad av liknande organisationer som *Läsrörelsen* i Sverige, *Stiftung Lesen* i Tyskland och *National Literacy Trust* i England arbetar för att öka läsandet i Norge.

Målgrupp för projektet *Idrett og Lesing* var ungdomar i åldern 13–19 år. Projektet involverade idrottsutövare på alla nivåer från ett flertal sporter. Samtliga idrottsklubbar som ingick i projektet fick en bokväska med ett varierat urval. En av målsättningarna med projektet *Idrett og Lesing* var att uppmuntra idrottare till att införliva läsning i sin idrottsvardag, speciellt under vila och på resor, som en form av avkoppling och mental träning.

I projektet *Idrett og Lesing* arbetade bibliotekarier med att besöka idrottsklubbar före och efter ett träningspass. Med hjälp av bokväskor lät man bygga upp ett ”omklädningsrumsbibliotek”, och informerade samtidigt om olika böcker. I samarbete med idrottsorganisationer och norska författarförbundet erbjöd man sig också att besöka klubbar tillsammans med framstående idrottsutövare och författare med sportintresse. Under de olympiska spelen i Kina 2008 levererade *Foreningen !les* bokväskor till norska idrottare.

Projektet *Idrett og Lesing* var indelat i tre delar; bokpallen, elit/landslag och fritidsidrott. Utvärderingen av projekts pilot redovisar goda resultat, bland annat att 76 procent av utövarna som deltagit i projektet läst böckerna i bokväskan. En slutsats av utvärderingen är att besöken av författare och idrottsutövare varit en viktig del av projektet. Utöver den direkta kontakten med utövarna bidrog kända idrottsutövare med boktips på en nätsida knuten till projektet. Huvudmålet med *Idrett og Lesing* var att öka engagemanget och intresset för läsning bland idrottsungdomar och elitidrottare. Bland metoderna som användes märks ”omklädningsrumsbibliotekarier” (garderobebibliotekarier), bokväskor, författarbesök och/eller idrottsutövare, samt rekrytering av elitidrottare som läsande förebilder. Genom att profilera kända elitidrottare som läsare ville man förmedla till idrottsaktiva barn att idrott och läsning är en ”sund och god kombination” (Helvig 2007).

I utvärderingen av hela projektet redogörs bland annat för hur mycket böcker som lånades från bokväskorna, hur ofta bokväskorna var med på träning eller i anslutning till resor, samt i vilken grad verksamheten bidrog till ett ökat intresse för litteratur och läsning (Burås Storø 2008). Man undersökte också i vilken grad projektets nätsida använts under projektperioden. Läsande förebilder i form av elitidrottsutövare framstår i rapporten som viktiga för idrottande ungdomars läsengagemang.

Reading Stars

Flera läsfrämjande verksamheter som förenat idrott med läsning har profilerat idrottsstjärnor som läsande förebilder. Så uppmärksammade exempelvis Riksi-

drottsmuseets utställning på temat läsande idrottare ett antal kända och framgångsrika idrottare med läsintresse. Utställningen som hette *Läsning är också en sport* har utvärderats av Aleman & Ögland (2013). I England har man under en längre period arbetat med fotbollsstjärnor som läsande förebilder, så kallade *Reading Stars*. Att sport kan ge läsmotivation är utgångspunkten för *Reading the Game*, en verksamhet i regi av den brittiska läsfrämjandeorganisationen *National Literacy Trust*. Bland aktiviteterna märks *Premier League Reading Stars* (PLRS), ett läsfrämjandeprogram i samarbete med fotbollsklubbar. Fotboll är inom parentes sagt en vanligt förekommande sport i sammanhanget. I Sverige finns projektsamarbeten mellan bibliotek och fotbollsklubbar med namn som *Sparka igång läsningen!* (Huddinge), *Kom in i matchen* (Örebro), eller *Kom till skott med läsningen* (Gävle). Bokpåsar, författarbekämp, eller filmade boktips av kända spelare hör till vanligt förekommande metoder i sådana projekt.

PLRS har pågått i England sedan 2003 och är ett samarbete mellan *Premier League*, *National Literacy Trust* och *Arts Council England*. Sedan 2009 finns verksamheten även i Skottland. Projektet vänder sig till svaga läsare med starkt fotbollsintresse. PLRS har enligt en rapport från 2010 fem uttalade mål: projektet avser att (1) öka tillgängligheten till folkbibliotek, böcker och professionella fotbollsklubbar; (2) förbättra attityden till alla former av läs- och skrivkunighet (literacy); (3) öka självförtroendet vad gäller läsning, att njuta av läsning och interagera socialt; (4) ge motivation till att läsa mer och öka läsförmågan; (5) förändra uppfattningen av läsning och den stereotypa negativa bilden av läsare.

Verksamheten inom PLRS bedrivs på följande sätt: Var och en av de 20 lagen från *Premier League* nominerar en spelare – en ”Reading Star” – att rekommendera sin favoritbok. Varje lag samarbetar sedan med maximalt tre folkbibliotek, som håller i en läsklubb utifrån de rekommenderade böckerna. I läsklubben deltar både barn och föräldrar, som tillsammans också gör ett besök i en bokhandel, samt deltar i en sammankomst med en publicerad författare på temat fotboll. Några utvalda får också möta favoritklubbens Reading Star. Under 2013 deltog 34 000 elever i programmet.

Slutrapporten från 2013 redovisar en ”dramatisk ökning” av läsförmågan, förbättrade läsvanor samt en förbättring av självförtroendet som läsare. Antalet barn som tycker ”våldigt mycket” om att läsa uppges ha tredubblats som ett resultat av programdeltagandet. För vidare beskrivning av projektet och dokumentation av resultaten finns flera rapporter tillgängliga på *National Literacy Trust:s* hemsida. För en artikel relaterad till projektet se Palmer (2008). I artikeln diskuteras hur bibliotek kan använda sport i sitt läsfrämjande arbete, samt hur föreställningen om ”respektabel läsning” kan vidgas till att inkludera biografier om sport, för att på så sätt stärka pojkars och mäns självbild som entusiastiska läsare.

I Rörelse

I Rörelse var ett treårigt samarbetsprojekt mellan SISU Idrottsutbildarna, Länsbiblioteket (Västerbottens Läns Landsting), Allmänna arvsfonden, Kulturrådet och En Bok För Alla, som pågick 2005–2007. Målet med projektet var bland annat att öka

läsandet bland idrottande barn och unga. Till målen med projektet hör också att uppmuntra idrottsledare till att bli läsande förebilder. Målgruppen för detta projekt var barn och unga upp till 18 år, idrottsledare, föräldrar, bibliotekspersonal och kulturarrangörer. Projektet genomfördes i fem kommuner och involverade sju bibliotek och åtta idrottsföreningar. Projektet har utvärderats externt med hjälp av enkäter, intervjuer och observationer (Bengtson 2006, Bingebo 2008). Projektets slutrapport är författad av projektledaren Kohkoinen (2008).

Till de aktiviteter som projektledningen arrangerade för idrottande barn och unga hör framtagande av bokväskor i form av sportbagar med projektets logga, tävlingen läscupen, författar- och föreläsarturnéer, gemensamma kultur- och rörelseläger samt bokprat. Man lät också ta fram en almanacka med idrottande barn som tipsar om böcker. I en deltagande kommun arrangerades en övernattning på bibliotek, där laget sov över tillsammans med lärare och bibliotekarier. Till aktiviteterna hörde också rörelsepass och författarbesök, boxning på ett bibliotek samt gemensamma kultur- och idrottsläger, där barnen fick prova på fotboll, skrivande, karate, film, skytte, konst och drama.

Ett råd från biblioteken till andra som vill starta liknande projekt är att hitta en engagerad tränare och hålla aktiviteterna på en lagom nivå. Aktiviteterna övernattning, bokprat och läscupen omnämns som lyckade av representanter för medverkande idrottsföreningar. Några slutsatser som framkommer i utvärderingarna av detta projekt är att projektstarten är viktig för att introducera ett sådant här projekt. Enligt projektutvärderingen visade inte idrottens aktivitetsledare intresse för projektet. Som åtgärd föreslås att redan i ett tidigt skede använda sig av elitspelare som läsande förebilder.

Har då projektet bidragit till att öka läsandet bland barn och unga? Det menar man sig ha svårt att avgöra. Måluppfyllelsen är också ganska försiktigt formulerad på den punkten. Huruvida projektet ökat läsandet bland barn och unga går inte att mäta i absoluta tal, heter det. Däremot har observationer gjorts i samband med olika aktiviteter, som visade att barn och ungdomar deltog med stor glädje. I slutrapporten uppges emellertid att idrottande barn och unga har ökat sin läsning på fritiden genom att exempelvis läsa på väg till tävlingar. Huvudsyftet att öka idrottande barns och ungas fritidsläsning uppges vara uppnått genom en rad olika aktiviteter som bokprat, författarbesök, bokväskor och läscupen. Målet att uppmuntra ledarna till att bli läsande förebilder uppges som delvis uppnått. Projektet *I Rörelse* vände sig till både pojkar och flickor, men i praktiken var den övervägande delen av deltagarna flickor. Detta illustrerar problemet med att förena en inkluderande målsättning med att verka för målgrupper med större behov än andra, i det här fallet pojkar.

Referenser

- Aleman, Lotta & Ögland, Malin (2013). *Att läsa är också en sport. Rapport och utvärdering*. Regionbibliotek Stockholm.
- Asplund, Stig-Börje (2010). *Läsning som identitetsskapande handling: gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojars litteratursamtal*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet, 2010.
- Bingebo, Leif (2008). *Utvärdering år 3. Projektet I rörelse*.

- Bengtson, Johanna (2006). *Utvärdering av projektet I rörelse år 1*.
- Brink, Lars (2000). *Försvunna bokslukare?: om läslust och läsvanor hos elever i grundskolan i fyra Gävleborgskommuner*. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Burås Storø, Ole Ivar (2008). *Evalueringsrapport Idrett og Lesing 2006–2008*. Foreningen !les 2008.
- Cassel West, Caroline & Knochenhauer, Ann-Charlotte (2006). *Läsningens goda kretslopp: en studie av hemmets, skolans och skolbibliotekets betydelse för barns läsning*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Clark, Christina (2008). *Britain's Next Top Model. The impact of role models on literacy*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & Burke, David (2012). *Boys' Reading Commission. A review of existing research to underpin the Commission*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina; Osborne, Sarah & Dugdale, George. (2009). *Reaching Out with Role Models. Role models and young people's reading*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina; Torsi, Stephen & Strong, Julia (2005). *Young People and Reading: A School Study Conducted by the National Literacy Trust for the Reading Champions Initiative*. London: National Literacy Trust.
- Ellis, Sue & Coddington, Cassandra S. (2013). Reading Engagement Research: Issues and Challenges. Ingår i Hall, Kathy; Cremin, Teresa; Comber, Barbara & Moll, Luis C. (red.) *International handbook of research on children's literacy, learning and culture*. Hoboken: Wiley.
- Eriksson, Kent, Nordlinder, Eva och Schultz, Eivor (2014). Projektet läsbryggan – ett samarbete mellan bibliotek och ABF i Västernorrland. Ingår i: *Årsbok om folkbildning. Forskning & utveckling 2013*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Föreningen Kulturstorm (2011). *Men läs då!: Tre år av läsfrämjande i Västerbotten*. Umeå: Föreningen Kulturstorm.
- Helvig, Monica (2007). "Før hatet jeg å lese – nå elsker jeg å lese!": En evaluering av pilotprosjektet "Idrett og lesing". Foreningen !les 2007.
- Klaesson, Gunnar (2011). *Läs för mig pappa! En handledning*. Stockholm: En bok för alla.
- Kohkoinen, Anette (2008). *I rörelse. Projektet som förenar läsning och idrott i Västerbotten 2005–2007*. Slutrapport.
- Kåreland, Lena (2009). Estetik och livskunskap i skolans litteraturläsning. Ingår i: Nilsson, Skans Kersti & Pettersson, Torsten (red.). *Litteratur som livskunskap – tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning*. Borås: Högskolan i Borås.
- Larsson, Emma (2009). *En godnattsaga för demokratin? En undersökning av ett läsfrämjande projekt i facklig regi*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur: slutbetänkande*. Statens Offentliga Utredningar 2012:65. Stockholm: Fritzes.
- Lundgren, Torbjörn & Kallenberg, Lena (2013). *Läsandet bär demokratin: Om folkrörelsernas läsfrämjande erfarenheter och arbetsformer. En rapport från Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige*.
- Lynch, Jacqueline (2002). Parents' self-efficacy beliefs, parents' gender, children's reader self-perceptions, reading achievement and gender. *Journal of Research in Reading*. 25, 54–67.
- Mac an Ghail, Máirtín (1994). *The making of men: masculinities, sexualities and schooling*. Buckingham: Open Univ. Press.
- McKoy Lowery, Ruth; Sabis-Burns, Donna & Anderson-Brown, Shawn (2008). Book Buddies: Kindergartners and Fifth Graders Explore Books Together. *Dimensions of Early Childhood*. 36: 3.
- McKenna, Michael C. (2001). Development of Reading Attitudes. Ingår i: Verhoeven, Ludo & Snow, Catherine E. *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Molloy, Gunilla (2007). *När pojkar läser och skriver*. Lund: Studentlitteratur.
- Myndigheten för kulturanalys (2014). *Bland förebilder och föreställningar: jämställdhetsarbete på kulturområdet*. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.
- Nilsson, Jan (1986). *Barn, föräldrar, böcker*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- National Literacy Trust (2009). *Premier League Reading Stars. Evaluation Report 2009*.
- National Literacy Trust (2010a). *Premier League Reading Stars. Annual Review 2010*.
- National Literacy Trust (2010b). *Premier League Reading Stars. Qualitative Impact Assessment 2010*.
- National Literacy Trust (2012). *Premier League Reading Stars. Report 2012*.
- National Literacy Trust (2013). *Premier League Reading Stars. Report 2013*.
- OECD (2010). *PISA 2009 Results: Learning to Learn – Student Engagement, Strategies and Practices (Volume III)*.
- Palmer, Tom (2008a). Reading the game: using sport to encourage boys and men to read more. *Australasian Public Libraries and Information Services (APLIS)*, 21(2), s. 78–83.
- Palmer, Tom (2008b). Reading the game. *Public Library Journal*, 23(2), pp. 8–11.
- Redman, Marianne (2013). *Unga män och pojkar läser: rapport från en förstudie*. Länsbiblioteket i Örebro län.
- Ross, Catherine Sheldrick; McKechnie, Lynne & Rothbauer, Paulette M. (2006). *Reading matters: what the research reveals about reading, libraries, and community*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Sullivan, Allice & Brown, Matt (2013). *Social inequalities in cognitive scores at age 16: the role of reading*. London: Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education.
- Sullivan, Michael (2003). *Connecting boys with books: what libraries can do*. Chicago: American Library Association.
- Sullivan, Michael (2009). *Connecting boys with books 2: closing the reading gap*. Chicago: American Library Association.
- Taube, Karin (2013). Flickors och pojkars förmåga och lust att läsa. Ingår i: Björkman, Jenny & Fjæstad, Björn (red.) *Läsning. RJ:s årsbok 2013/2014*. Göteborg: Makadam.
- Willis, Paul E. (1977). *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Wollscheid, Sabine (2014). The impact of the leisure reading behaviours of both parents on children's reading behaviour: Investigating differences between sons and daughters. *Poetics*, 45, 36–54.

Kapitel 5. Lästips och bokpresentationer

Reader's Advisory

Den specifika form av service som innebär att ge förslag på läsning går (framför allt i USA) under beteckningen *Reader's Advisory*. *Reader's Advisory* är en form av litteraturförmedling, och på samma sätt som man kan skilja på direkt och indirekt litteraturförmedling, kan man skilja mellan direkt och indirekt *Reader's Advisory*. Direkt *Reader's Advisory* kan till exempel ges i form av ett samtal, där en serie frågor ställs till en användare i syfte att göra en icke-dömande inventering av dennes läsintresse, och ge tips och råd utifrån dessa. Den svenska motsvarigheten kallas för "referenssamtal", som mer övergripande handlar om interaktion/kommunikation mellan bibliotekarien och användaren för att tillgodose den senares behov av information, men som mer specifikt också kan handla om att ge råd och tips i valet av läsning. Som ett exempel på indirekt *Reader's Advisory* kan den svenska *Barnbokskatalogen* nämnas. *Barnbokskatalogen* ges ut varje år av Barnens bibliotek tillsammans med Kulturrådet, och presenterar ett urval aktuella barn- och ungdomsböcker i syfte att ge vägledning och inspiration till läsning. Ett aktuellt exempel på digitala boktips är den *bokbläddrare* man låtit utveckla för Kista stadsbibliotek, där man på större pekskärmar på ett åskådligt sätt får tips på böcker och information om tillgänglighet.

Reader's Advisory har i jämförelse mellan förr och nu inneburit att relationen mellan läsare och bibliotekarie blivit allt mindre didaktisk. Om man förr ansåg sig veta vad som var bra för läsaren och pekade ut vissa bestämda riktningar, har man idag blivit mer av en *länk* mellan boken och läsaren. *Reader's Advisory* hör till bibliotekens grundläggande funktioner, men används också i bokhandelssammanhang, i såväl direkta som indirekta former. Bohandelsjätten *Amazon* har exempelvis ett väl utvecklat system för att utifrån givna preferenser vägleda läsaren vidare; en form av *Reader's Advisory Service*, om än med kommersiella förtecken. För en bok om *Reader's Advisory* rekommenderas Saricks (2005).

Bokprat

Bokpresentationer i form av så kallade bokprat hör till de vanligast förekommande läsfrämjandemetoderna på folkbiblioteken, och har rentav betecknats som den dominerande metoden i barnbibliotekens litteraturförmedlande verksamhet (Törnfeldt 1994). Bokprat är en betydligt vanligare aktivitet i folkbibliotekens läsfrämjandearbete bland barn och unga, än exempelvis bokcirklar. Hur metoden används på svenska barn- och ungdomsbibliotek är föremål för ett flertal uppsatser och examensarbeten. Bokprat kan ha flera olika målgrupper, och i antologin *På tal om böcker* (2005) påpekas att bokprat kan fylla en viktig funktion inte minst för svaga

läsare. Ett flertal uppsatser från 2000-talet om bokprat som metod har också minskad läs- och skrivförmåga som utgångspunkt. Det finns mängder av handböcker i ämnet varav endast några ska nämnas här.

Metoden bokprat går i korthet ut på att berätta om böcker för att därigenom väcka intresse för läsning. Bokprat kan både förmedla entusiasm inför läsning och hjälpa läsare att hitta böcker de tycker om. En bokpratare som presenterar exempelvis en roman kan ge en glimt av var handlingen utspelar sig, presentera några av dess karaktärer, och återge huvudkonflikten utan att avslöja upplösningen. Bokprat vid svenska folkbibliotek handlar oftast om fiktionslitteratur. En uppsats som bygger på 119 utfrågade barnbibliotekarier i Skåne visar exempelvis att faktaböcker tar en ytterst liten plats i bokpratsverksamheten i jämförelse med skönlitteratur; omkring nittio procent av bokpraten handlar om skönlitteratur i samtliga undersökta ålderskategorier (Mauritzon & Wijk 2008). Detta kunde sättas i relation till pojars generella preferenser vad gäller facklitteratur.

Syftet med bokpresentationen eller bokpratet är att göra lyssnaren tillräckligt intresserad av boken för att vilja läsa den (Bodart 1980). Vanligtvis genomförs bokprat av *en* person, men ett bokprat kan också iscensättas som ett samtal inför publik mellan exempelvis två bibliotekarier (Frid 2012). Flera konkreta tips för att genomföra bokprat finns i antologin *På tal om böcker*. Internationellt är litteraturen om bokprat omfattande. Framför allt gäller det böcker av handbokskaraktär. Merparten av denna litteratur avser bokprat riktade till barn och ungdomar. Ett undantag är *Something to talk about: creative booktalking for adults* (Cyr & Gillespie 2006), som riktar sig till enbart vuxna. I *The Booktalker's Bible* (Langemack 2003) listas bokpratets ”gyllene regler” som (1) Läs boken; (2) Prata om böcker du tycker om; (3) Känn din publik; (4) Bokprata; (5) Avslöja inte slutet; (6) Lämna en lista.

Metoden bokprat har använts länge men genomgått genomgripande förändringar över tid i fråga om urval, pedagogik, förhållningssätt till mottagarna, målsättningar, genomförande och förväntade resultat. Ett flertal uppsatser på C- och magisternivå bidrar med jämförande historiska perspektiv på bokpratsverksamheten i Sverige (se exempelvis Kamienski 2010). Bengtsson (1998) menar att bokpratsverksamheten under 1970-talet präglades av en folkbildningstanke, medan man under 1990-talet kommit att mer betona den personliga läsupplevelsen.

I *På tal om böcker* presenteras bokprat som den ”bästa läsfrämjandemetoden”. Bokprat sägs vara en väl beprövad och fungerande metod. Vad som menas med att en läsfrämjande metod ”fungerar”, eller för *vem* den fungerar, redovisas dock inte. Vilken inverkan har då traditionella bokpresentationer eller bokprat på läsning? Någon större svensk vetenskaplig undersökning som söker besvara den frågan finns mig veterligen inte. Några examensarbeten om bokprat pekar på att utlåningsfrekvensen av de böcker bibliotekarierna valt att prata om ökar, men det rör sig om enskilda observationer snarare än några större statistiska undersökningar. Avhandlingen *The effect of booktalks on the development of reading attitudes and the promotion of individual reading choices* (Nollen 1992) är en av flera engelskspråkiga doktorsavhandlingar som undersökt traditionella former av bokprat och dess inverkan på lånefrekvenser

och attityder till läsning (se även Bodart 1985, Dahl 1988, Reeder 1991). Dessa avhandlingar ger ett entydigt resultat: böcker som blivit föremål för bokprat ökar betydligt i cirkulation, däremot ger bokprat inte någon märkbar effekt på läsattityder.

Filmade bokprat, boktrailers, bokbloggar och andra digitala boktips

Bokpratsverksamheten har inte minst ändrat karaktär över tid i och med tekniska innovationer av olika slag. Boken *The tech-savvy booktalker: a guide for 21st-century educators* (Keane & Cavanaugh 2009) ger exempel på hur dagens bokpratare kan ta hjälp av alltifrån scanners och digitalkameror till datorprogram som *PowerPoint* och *iMovie*, internetsidor som *YouTube* och *Amazon* och så vidare. Ett svenskt projekt som tagit fasta på den digitala utvecklingens potential att förnya bokpratsverksamheten är *Crossover*, som genomfördes 2009–2010 i samverkan mellan Länsbibliotek Sydost och Regionalbiblioteket i Kalmar län. Inom projektet filmade man bokprat som publicerades på *YouTube*.

Digitala bokpresentationer förekommer också i form av så kallade *boktrailers*, det vill säga korta filmer som presenterar böcker visuellt, på ett sätt som till formatet liknar filmtrailern. Boktrailers innehåller ofta musik och bilder för att skapa en viss stämning kring den presenterade boken, och kan ibland även innehålla talad dialog. På *YouTube* finns boktrailers producerade av såväl amatörer som professionella. Den svenska nätsidan *boktrailer.se* presenterar filmer om aktuella böcker och författare från svenska bokförlag. Den amerikanska Webportalen *Digital Book Talk* erbjuder boktrailers med amatörskådespelare. För registrerade bokpratare ger sajten tillgång till ett utbildningsmaterial för att på egen hand kunna framställa och bidra med boktrailers. En sådan trailer är i regel runt 2–3 minuter lång. Effekterna av *Digital Book Talk* har undersökts inom ramen för ett forskningsprojekt av Gunter & Kenny (2008), som pekar på verksamhetens potential att förbättra attityderna till läsning bland motvilliga läsare i kategorin ”digitalt infödda”, det vill säga sådana som vuxit upp i en tid då datorer och internet redan var en väsentlig del av samhället. För forskning kring användandet av digital teknologi i samband med bokprat och liknande läsfrämjandemetoder, se också artikeln *Rethinking Reading Promotion: Old School Meets Technology* (Chance & Lesesne 2012).

Åse Kristine Tveit (2004) urskiljer fyra inslag ett lästips publicerat på nätet bör innehålla: en intresseväckande inledning, en kort beskrivning av huvudpersoner, en kort beskrivning av handling/teman och eventuell genre, samt bokfakta i form av författare, titel, förlag, utgivningsår och liknande. Bland mängder av bokbloggar och andra nätsidor som erbjuder boktips kan *Barnens bibliotek* nämnas, en digital satsning för barn som erbjuder boktips och hjälp med att hitta böcker, där också barnen själva kan tipsa om sina favoritböcker. Barnens bibliotek finns också som app. En blogg som speciellt inriktat sig på unga mellan 10 och 20 år är bloggen *Bokfreak.se*. En inte minst på grund av namnet uppmärksammas bokblogg är *bokhora.se*, som publicerar bokrecensioner av både äldre och ny litteratur, uppdelat på genrer som exempelvis chick litt, deckare, lyrik och så vidare, samt teman såsom barnboksvecka eller fars dag. Bloggen uppmärksammar också facklitteratur såsom

exempelvis kokböcker och biografier, samt presenterar regelbundet intervjuer med författare. Bloggen innehåller även poddradioprogrammet *bokpodden*.

Vad gäller digitala boktips internationellt kan *LibraryThing* nämnas, en av flera webbplatsar som låter användare katalogisera och kategorisera sina böcker och jämföra innehaven med andra användare. *LibraryThing* har funnits sedan 2005. Delar av företaget ägs av *Abebooks* som i sin tur ägs av *Amazon*. Versioner av *LibraryThing* har också lanserats för bibliotek. Genom att länka samman bibliotekens OPAC (Online Public Access Catalog), som användargränssnittet för att komma åt biblioteksinformation kallas, har man skapat mer användarvänliga och interaktiva funktioner för biblioteken.

I uppsatsen *Bloggarens val: En studie av lästips på bloggar* (Andersson & Holmgren 2011) utreds likheter och olikheter mellan privata bloggar och biblioteksbloggar, vad som kännetecknar bloggares lästips och motiven bakom. Uppsatsförfattarna konstaterar att det finns flera likheter mellan privata bloggares sätt att presentera böcker och bibliotekens metoder att skylta med litteratur och ge lästips. Generellt väljer bloggarna att skriva om nytutgiven litteratur, och majoriteten av lästipsen handlar om romaner. Vad gäller biblioteksbloggar frågar sig uppsatsförfattarna om lästipsen representerar beståndet på biblioteket eller bloggarens personliga preferenser.

Referenser

- Ahlström, Rebecca & Ekstrandh, Angelica (2005). *Bokprat för barn: ur ett förmedlarperspektiv*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Andersson, Camilla & Holmgren, Agneta (2011). *Bloggarens val: En studie av lästips på bloggar*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Bengtsson, Sara (1998). *Vad är läsfrämjande?: en jämförande textstudie av synen på läsning och läsfrämjande åtgärder under tre decennier*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Studentuppsats.
- Bodart, Joni Richards (1980). *Booktalk!: booktalking and school visiting for young adult audiences*. New York: H.W. Wilson.
- Bodart, Joni (1985). *The effect of a booktalk presentation of selected titles on the attitude toward reading of senior high school students and on the circulation of these titles in the high school library*. Diss. Texas Women's University 1985.
- Chance, Rosemary & Lesesne, Teri (2012). Rethinking Reading Promotion: Old School Meets Technology. *Teacher Librarian*. 39, 26–28.
- Cyr, Ann-Marie & Gillespie, Kellie M. (2006). *Something to talk about: creative booktalking for adults*. Lanham, Md: Scarecrow Press.
- Dahl, Pamela Kay (1988). *The effects of booktalks on self-selected reading*. Diss. Moorhead State University 1988.
- Frid, Nina (2012). *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar & bibliotek*. Lund: BTJ förlag.
- Gunter, Glenda & Kenny, Robert (2008). Digital booktalk: Digital media for reluctant readers. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 8 (1), 84–99.
- Kamienski, Per-Jakob (2010). *Förändringar i synen på bokprat för barn och unga. En diskursiv läsning av artiklar i Biblioteksbladet 1932–2007*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för ABM, Biblioteks- och informationsvetenskap. Masteruppsats.

- Keane, Nancy J. & Terence W. Cavanaugh (2009). *The Tech-Savvy Booktalker: A Guide for 21st-Century Educators*. Westport, Conn: Libraries Unlimited.
- Langemack, Chapple (2003). *The booktalker's bible: how to talk about the books you love to any audience*. Westport, CT: Libraries Unlimited.
- Loftebo Degervall, Sara (2006). *Att väcka barns läslust med hjälp av bokprat. En kvalitativ studie*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM, Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Mauritzon, Sara & Wijk, Sara (2008). *Att få upp ögonen för faktaboksfrågan: En kartläggning av bibliotekariers förmedling av faktaböcker på bokprat*. Lund: Lunds univ. Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Milosavljevic', Vesna & Olsson, Margareta (2007). *Att stimulera till läslust – ett samarbete mellan skolbibliotekarier, pedagoger och specialpedagoger*. Malmö: Malmö högsk. Examensarbete.
- Nollen, Terrence David (1992). *The effect of booktalks on the development of reading attitudes and the promotion of individual reading choices*. Diss. University of Nebraska, 1992.
- På tal om böcker: om bokprat och boksamtal i skola och bibliotek*. (2005). Lund: Btj förlag.
- Reeder, Gail. M. (1991). *Effect of booktalks on adolescent reading attitudes*. Diss. University of Nebraska, 1991.
- Rydbeck, Kerstin (2013). *Läsargemenskapernas komplexa landskap: om bokcirkelbegreppet och utvecklingen av svensk bokcirkelverksamhet, med speciellt fokus på folkbibliotekens och studieförbundens cirklar*. Ingår i Frenander, Anders & Nilsson, Skans Kersti (red.), *Libraries, black metal and corporate finance: Current research in Nordic Library and Information Science: Selected articles from the 40th anniversary conference of the Swedish School of Library and Information Science*, s. 112–135. Borås: Högskolan i Borås.
- Sandberg Hven, Marianne (1998). *Bokprat på barnbibliotek*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Biblioteks- och informationsvetenskap. Examensarbete.
- Saricks, Joyce G. (2005). *Readers' advisory service in the public library*. Chicago: American Library Association.
- Tveit, Åse Kristine (2004). *Innganger: om lesing og litteraturformidling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Törnfeldt, Maria (1994). *Att väcka läslust hos lässvaga barn och ungdomar*. Ingår i: Eriksson, Anna Birgitta (red.) *Barnspåret: idébok för bibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.

Kapitel 6. Social läsning

Det finns en tendens inom såväl forskning som praktisk läsfrämjande verksamhet idag att betona läsningens sociala dimension. Boken *Social readers: promoting reading in the 21st century* av den amerikanska skolbibliotekarien och forskaren Leslie B. Preddy (2010) illustrerar tydligt denna tendens. Preddy talar om läsfrämjandets tre R: Reading, Rolemodels och Relationships; alltså läsning, förebilder och relationer. För att utveckla läsare behövs tid till läsning, läsande förebilder i hemmet, skolan eller på andra håll, samt *socialisation genom läsarrelationer*, menar Preddy. Läsning har traditionellt sett inte uppfattats som någon gruppaktivitet, men för en generation där social interaktion ständigt pågår måste läsningen också bli social, argumenterar hon. För att skapa läsmotivation och förbättra läsattityder bör man inom skola och bibliotek verka för att etablera en vana hos unga att *delat med sig av sina läsoplevelser*. Unga engageras av litteratur om de får samtala om den.

I viss mening är läsning alltid social. Forskning om själva läsinlärningsprocessen har under de senaste decennierna kommit att betona betydelsen av det sociala och kulturella sammanhang i vilken all läsutveckling ingår. Inte minst genomslaget för begreppet *literacy* vittnar om detta. *Literacy* förstått i dess utökade betydelse handlar om förmågan att inte bara läsa och skriva utan också att förstå och använda ett flertal andra symbolsystem inom en kultur. Inom läsarorienterad litteraturteori förekommer begreppet *tolkningsgemenskaper*, syftandes på en grupp läsare vars ideal, normer och tolkningskonventioner avgör förståelsen av en litterär text (Fish 1980). Läsandets praktik, från basal läsinläring till avancerad tolkning, är på många sätt att betrakta som en social praktik. Därutöver är alla ”läsvanor” – inklusive att läsa ensam i hemmets avskildhet – socialt producerade och förutsätter en ”social infrastruktur”, som innefattar exempelvis de materiella villkoren för bokproduktion, utbildning av läsare och förekomsten av bibliotek. Föreställningen om den ensamme, private läsaren kan i sig betraktas som en social konstruktion som romantiserar den enskilde och isolerade författaren eller läsaren (Fuller & Sedo 2013).

Hur, vad, och varför vi läser avgörs i ett socialt sammanhang. Likväl finns en utpräglad föreställning om läsning som en solitär angelägenhet. Den amerikanska sociologen Elizabeth Long (2003) har talat om en ”kulturell hegemoni kring den ensamme läsaren”. En läsare porträtteras ofta som någon som drar sig undan i avskildhet för att ta del av en värld som andra inte tar del i. Det finns emellertid tendenser som tyder på att bilden av den isolerade läsaren inte på samma sätt som tidigare dominerar läsandets kultur. Boksamtal, bokcirklar, delade lästips och digitala diskussionsforum – allt detta kan tolkas som inslag i en läskultur där ”slutet på boken är bara början”, för att låna en formulering av Nina Frid (2012). Ett exempel på social läsning i stor skala är så kallade *Mass Reading Events* (MSE), såsom TV-

och radiosända bokklubbar. Ett annat exempel på MSE är läsfrämjande initiativ som syftar till att samla läsare i en stad, region eller ett helt land kring en gemensamt läst bok. En första omfattande vetenskaplig undersökning av MSE är studien *Reading beyond the book: the social practices of contemporary literary culture* (2013) av forskarna Danielle Fuller och Denel Rehberg Sedo. Delad läsning betraktas av Fuller och Sedo som en process som äger rum inom ett nät av sociala relationer.

Det förnyade intresset för social läsning hänger samman med teknikutvecklingen. Möjligheten att dela med sig av sina läsupplevelser eller diskutera läsning med andra har aldrig varit större än nu. Detta skapar i sin tur nya förutsättningar och möjligheter för det läsfrämjande arbetet. Med begreppet ”social läsning” förstås i det följande *kommunikation läsare emellan om litteratur och läsupplevelser* (Rydbeck 2013). Till social läsning hör *boksamtal* i grupp, vilket exempelvis förekommer inom ramen för *bokcirklar* i såväl traditionella som digitala former. Till social läsning hör också litteraturdiskussioner på olika nätforum och bloggar. Exempel på social läsning är också det nyss berörda fenomenet *Mass Reading Events*. Ytterligare ett exempel på social läsning som kommer att behandlas i detta kapitel är författarbesök.

Bokcirklar

Medan *bokprat* introducerar böcker åhörarna inte har läst, innebär ett *boksamtal* att fördjupa läsningen av redan lästa böcker. Ett boksamtal kan enklast definieras som ett samtal, med eller utan ledning, kring en gemensamt läst bok. Bokprat i dess traditionella form kan vid jämförelse med boksamtalet betraktas som ett slags envägskommunikation. Ett inflytelserikt och återkommande namn vad gäller boksamtal är Aidan Chambers, som utifrån läsarorienterad litteraturteori talar om hur en boks innebörd ”förhandlas fram” under samtalsgången (Chambers 1994). Chambers urskiljer några huvudingredienser i ett typiskt vardagligt boksamtal, såsom utbyte av entusiasm (gillanden och ogillanden), utbyte av frågetecken (svårigheter) och utbyte av kopplingar (mönster). Chambers modell för boksamtal har tillämpats i flera läsfrämjande projekt, exempelvis inom det större projektet *Läskonster*. Bland några idé- och inspirationsböcker om boksamtal kan nämnas Kjersén Edmans *Tala om böcker: boksamtal på bibliotek, i skola och på nätet* (2013) samt Katarina Eriksson Barajas *Boksamtalets dilemma och möjligheter* (2012). Litteratursamtalets potential i skolsammanhanget framgår inte minst av Michael Tengbergs avhandling *Samtalets möjligheter. Om litteratursamtal och litteraturreception i skolan* (2011).

En vanlig form av organiserade boksamtal i grupp är bokcirklar. Bokcirklar, läsecirklar och litteraturcirklar betraktas i det följande som synonymer, och avser *en organiserad grupp av läsare som samlas fysiskt eller på annat sätt möts för att samtala om sina läsupplevelser* (Jfr. Rydbeck 2013). I boken *Cirkelbevis. Läsecirklar på bibliotek* (2004) konstaterar Immi Lundin att läsecirklar inte är någon ny företeelse, men att det finns ett nytt intresse för dem. Med hänvisning till brittisk forskning om läsecirklar påpekar hon att läsecirkeln har en central läsfrämjande funktion, och talar om bibliotekens stora utvecklingspotential i sammanhanget. Böcker som ger praktiska råd om hur man startar och håller igång bokcirklar finns det gott om,

och Lundin ger flera exempel. I det följande presenteras ett mindre urval av forskning kring läsecirklar nationellt och internationellt. Det är bokcirkelns läsfrämjande potential som är i fokus för framställningen, och inte bokcirkelfenomenet i sig.

Pamela Schultz Nybacka (2011) menar att forskningen om bokcirklar framför allt kretsar kring tre frågor: cirkelarnas omfattning, organisation, och gruppidentitet. Forskningen om bokcirklar berör främst de anglosaxiska länderna och forskningen i Sverige är ännu begränsad. En inflytelserik studie om hem- och biblioteksbaserade läsecirklar och något av ett pionjärarbete är Jenny Hartleys *The Reading Groups Book* (2002). Studien, som omfattar cirka 350 läsecirklar, redogör bland annat för framväxten av litteraturcirklarna och hur de organiseras. Enligt Hartley är bokcirkeldeltagare utpräglade självständiga, vill själva bestämma vad som ska läsas och ogillar marknadsföring.

I Sverige har litteraturvetaren Petra Söderlund studerat nöjesläsares preferenser, läsvanor och sätt att läsa, värdera och samtala om litteratur, och bland annat jämfört interaktionen i en läsecirkel med Internetbaserade diskussioner. Resultatet presenteras i avhandlingen *Läsarnas nätverk. Om bokläsare och Internet* (2004). I avhandlingen *Bookonomy: The Consumption Practice and Value of Book Reading* (2011) har Pamela Schultz Nybacka bland annat undersökt manliga, kvinnliga och blandade bokcirklar. "Läsarnas cirklar. En litteratursociologisk undersökning om socialt läsande och läsargemenskap i dagens Sverige" heter ett pågående projekt under ledning av forskaren Kerstin Rydbeck. I projektet studeras traditionella bokcirklar där människor träffas IRL (In Real Life), och renodlade digitala bokcirklar studeras alltså inte. Samtidigt noterar Rydbeck att sociala medier som Facebook och liknande har bidragit till att sudda ut gränserna mellan digitala och traditionella bokcirklar.

I projektbeskrivningen över "Läsarnas cirklar" görs en distinktion mellan *fristående bokcirklar* och *bokcirklar med huvudman*. Medan fristående bokcirklar verkar utan organisatoriska band eller stöd utifrån, är bokcirklar med huvudman knutna till ett folkbibliotek, ett studieförbund, en bokhandel eller någon annan typ av organisation. Projektet studerar båda dessa typer av bokcirklar och är metodologiskt uppdelat i en kvantitativ och en kvalitativ del.

Några artiklar med anknytning till projektet "Läsarnas cirklar" har publicerats, däribland en artikel om svensk bokcirkelverksamhet med speciellt fokus på folkbibliotekens och studieförbundens cirklar. Rydbeck (2013) menar i artikeln att diskussionen kring läsvanor och läsfrämjandearbete har haft ett huvudsakligt fokus på *vad* människor läser, *hur mycket* de läser i tid räknat och *hur de får tillgång* till böcker. Detta medan själva *lässituationen* sällan uppmärksammas eller problematiseras. Rydbeck betraktar bokcirklar som en form av *läsargemenskap*, förstått som "en lokalt organiserad, avgränsad grupp läsare som samlas till regelbundna möten för att diskutera litteratur och läsupplevelser". Artikeln tar bland annat upp bokcirkelverksamhetens kvantitativa utveckling och fördelningen på kön och ålder.

Bokcirklar i dess traditionella form av möten IRL framstår, såväl nationellt som internationellt, som en kvinnodominerad verksamhet. Den typiske bokcirkeldeltagaren i Sverige är en kvinna i pensionsåldern. Antalet kvinnor bland studieför-

bundens bokcirkelar har under de senaste åren exempelvis legat på mellan 80 och 85 procent. Den övervägande delen av bokcirkeldeltagarna består av personer som fyllt 65 år. Rydbeck noterar en kraftig ökning de senaste åren av antalet deltagare inom den äldsta ålderskategorin.

Rydbeck räknar med att två tredjedelar av landets kommuner erbjuder bokcirkelverksamhet. Bokcirkelverksamheten vid folkbiblioteken har ökat märkbart de senaste åren. Då bokcirkelar förefaller ha blivit ett redskap för att locka vuxna läsare, ser Rydbeck ökningen som en indikation på att folkbiblioteken stärkt sitt läsfrämjandearbete gentemot vuxna. Med hänvisning till Kungliga bibliotekets statistik uppmärksammar Rydbeck att det mellan 2007 och 2011 sker en ökning av bokcirkelverksamheten vid Sveriges folkbibliotek med 189 procent. Sedan dess har det skett ytterligare en markant ökning: 2011 gavs 5 400 bok- och läsecirkeltillfällen (slutna sammankomster med litterär inriktning) vid landets folkbibliotek. 2013 gavs närmare 6 500 bok- och läsecirkeltillfällen. 2014 hade siffran stigit ytterligare till drygt 11 000, vilket innebär en ökning med cirka 70 procent på bara ett år. Sedan 2011 har antalet bok- och läsecirkeltillfällen mer än fördubblats.

Det är en smula vanskligt att jämföra statistiken över studieförbundens bokcirkelverksamhet med folkbibliotekens, eftersom den förs på olika sätt. Bland annat redovisar KB:s statistik över bokcirkelverksamheten antalet bokcirkeltillfällen, men inte antalet cirkelar. Inom folkbildningen räknas antalet bokcirkelar som en underkategori till studiecirkeln. Tendensen tycks emellertid vara att medan antalet bokcirkelar inom studieförbunden minskar, så ökar den kraftigt inom folkbiblioteken.

Storbritannien har ett väl utvecklat arbete med läsecirkelar på folkbiblioteken som är värt att uppmärksamma. En större undersökning kring läsecirkelverksamheten genomfördes där år 2002 av läsfrämjandeorganisationen *The Reading Agency*, på uppdrag av *London Libraries Development Agency*. Studien visar hur och varför biblioteken kan använda läsecirkelar strategiskt. Undersökningen kartlägger såväl privata som av biblioteken organiserade läsecirkelar. Studien är till övervägande del kvantitativ, även om kvalitativa aspekter som medlemmarnas attityder, motivation och upplevelser av cirkelarna också redovisas. Den identifierar flera fördelar med läsecirkelar för såväl medlemmar som bibliotek, föreslår best practice för organisation och administration, samt pekar på möjligheter för olika former av samverkan. En mer utförlig beskrivning av rapporten finns hos Lundin (2004). Av intresse är också en rapport som *The Reading Agency* tog fram år 2004 i samband med utarbetandet av ett nationellt handlingsprogram över folkbibliotekens arbete med läsecirkelar. Där redovisas positiva effekter av läsecirkelar som ökad och breddad läsning, ökad utlåning och konsumtion av böcker, men också hur läsecirkelar bidrar till ökade kunskaper och en känsla av gemenskap.

Ett exempel på en aktuell studie om bokcirkelar är *Reading Groups, Libraries and Social Inclusion: Experiences of Blind and Partially Sighted People* (Hyder 2014). Det är en longitudinell forskningsstudie om läsecirkelar för personer med synnedsättning. Hyder redogör för några av bokcirkeldeltagarnas berättelser om sig själva som läsare, och berör praktiska angelägenheter så som format och tillgänglighet. I

studien diskuteras också den komplexa frågan vad en läsare är, samt olika kulturella attityder gentemot alternativa format så som ljudboken. Hyder betraktar läsecirklar för synskadade ur ett socialt rättviseperspektiv, och diskuterar också i vad mån läsecirklar är ett effektivt medel för social inkludering. Hyders studie är intressant både ur ett tillgänglighetsperspektiv och ur ett medieperspektiv.

Bokcirklar och genus

En forskningsrapport som direkt adresserar frågan om bokcirkels läsfrämjande potential är *Literature circles, Gender and Reading for Enjoyment* (Ellis & Pearson 2005). Rapporten bygger på en forskningsstudie genomförd vid University of Strathclyde i Glasgow, och redogör för hur lärare och elever upplever litteraturcirklar vid fyra skolor i Skottland. Studien visar bland annat vilken inverkan litteraturcirkelarna har på läsfärdighet, läsengagemang och läsattityder, med särskilt avseende på genus. Rapporten redovisar att bokcirkelarna för med sig såväl ökad entusiasm inför läsning som förbättrade attityder och läsbeteenden. Både pojkar och flickor som deltagit i cirkelarna uppvisar betydligt positivare attityder gentemot läsning i skolan och överhuvudtaget. Enligt forskarna fungerade litteraturcirkelarna bäst när lärarna gjorde ett förberedande arbete för att underlätta samarbetet, när eleverna var delaktiga i valet av litteratur, och när grupperna träffades på en förutbestämd och reguljär basis. Studien visar också att genomförandet av litteraturcirkelarna föranledde lärarna att ifrågasätta och utveckla sitt eget sätt att se på arbetet med elevernas läsförmåga och attityder till läsning.

Eleverna som deltog i Ellis' och Pearsons studie fann nöje i att själva artikulera och kommunicera sina läserfarenheter. Att få ett grepp om det lästa uppfattades av cirkeldeltagarna inte som ett slutmål, utan som en början till ett kreativt samspel kring texten. Att tillhöra en läsande grupp bidrog enligt rapporten till ett fördjupat läsengagemang hos eleverna. Litteraturcirkelarna erbjöd eleverna utrymme att samtala om böcker, och genom sådana samtal definiera sig själva som läsare. Detta visade sig särskilt viktigt för pojkar, vars sociala nätverk i övrigt inte verkade erbjuda några sådana möjligheter. Genom att delta i olika typer av litteraturcirklar kan barn lära sig att bli läsare som läser med stor omfattning och variation, och som betraktar läsning som en social aktivitet där de kan skaffa sig vänner, sammanfattar Ellis och Pearson rapporten.

Till denna rapport kunde man foga en studie av den norska biblioteksforskaren Jofrid Karner Smidt (2012), som framlägger hypotesen att män i högre grad än kvinnor uppfattar litteraturläsning som en privatsak. Smidt iakttar att litteraturen fyller en svag symbolisk och social funktion för ett antal litteraturintresserade män i vuxen ålder, vilket innebär att de ställer sig utanför den form av social påverkan som är betydande för kvinnors litteraturintresse. När litteraturen får en social funktion, är det enligt Karner Smidt också sannolikt att litteraturläsningen ökar. Att läsning betraktas som en privat angelägenhet kan bidra till att många pojkar och män tappar motivationen att läsa. Om detta stämmer, ger det ett mycket starkt argument för att främja social läsning för i synnerhet pojkar och män.

Bokcirklar.se och andra digitala bokcirklar

Under 2000-talet har flera digitala bokcirklar startats i Sverige. Som en webbaserad läsfrämjandesatsning med läsarsamtalet i fokus, tillika något av en pionjär inom området nätbaserade bokcirklar i Sverige, kan *Bokcirklar.se* nämnas. Initiativet till *Bokcirklar.se* togs 2007 av dåvarande bibliotekarien Nina Frid och drivs nu av alla länsbibliotek. 2011 påbörjade studieförbunden ett samarbete med *Bokcirklar.se* för att erbjuda virtuella litteratursamtalet. I *Slutet på boken är bara början* (2012) berättar Nina Frid att inspirationen till sidan kommit från den klassiska bokcirkeln. Frid betonar bokcirkeln läsfrämjande potential:

Den som identifierar sig som läsare tillsammans med andra läser ännu mer och vill vidare i sin läsning.

Syftet med *Bokcirklar.se* är enligt Frid att stärka läsaridentiteten och främja läsarsamtalet. Målsättningen är att samordna och uppmuntra en stark läsrörelse med både fysiska och virtuella bokcirklar, uppmärksamma läsarnas röster och lyfta fram bibliotekens roll som stöd och samlingsplats för litteratursamtal, läs- och författarmöten. Som inspiration till *Bokcirklar.se* nämner Frid den danska Læseklubben på Litteratursiden.dk, som i sin tur låtit sig inspireras av den brittiska *Reader Development*-rörelsen. *Reader Development* kommer att beröras längre fram.

Till skillnad från en vanlig bokblogg är *Bokcirklar.se* en *community*, ett slags virtuell läsgemenskap, där man exempelvis kan skriva läsdagbok och lämna boktips. Det är också möjligt att besöka virtuella chattrum för bokcirklar på bestämda tider. Sajten gästas regelbundet av författare och bokpratande bibliotekarer. En annan aktivitet inom ramen för *Bokcirklar.se* är den årliga utdelningen av det "Stora läsarpriset".

Liksom i traditionella bokcirklar IRL består medlemmarna i *Bokcirklar.se* till större delen av kvinnor. Det förekommer emellertid något fler deltagare av manligt kön procentuellt sett: hösten 2011 låg medlemsantalet på cirka tretusen varav ungefär 63 procent av deltagarna var kvinnor, 23 procent män och cirka 14 procent av okänt kön (till större delen bibliotek och förlag). Snittåldern på deltagarna låg någonstans på drygt 40 år, att jämföra med studieförbundens bokcirkeldeltagare som till övervägande del består av personer som fyllt 65.

Det finns flera uppsatser om läsecirklar, inte minst bokcirklar online. Bergkvist (2008) har exempelvis undersökt hur virtuella bokcirklar kan användas som resurser av bibliotek och bibliotekarer. Balling (2007) har studerat danska Læseklubben och den digitala bokcirkeln i relation till bibliotekarerollen. Perspektiv på socialt läsande på nätet ger även Toftgård (2011), som bland annat drar slutsatsen att läsecirklar endast är en del av en större läsrörelse online. Toftgård observerar också att deltagare i digitala bokcirklar förändrat sitt beteende vad gäller att diskutera böcker. Digitalt bokcirkeldeltagande innebär inte bara att diskussionen kring läsoplevelsen sker *efter* det att boken blivit läst, utan också *under tiden* den blir läst, en tendens Toftgård uppfattar som ett resultat av det dagliga användandet av sociala medier.

Bokcirklar och Reader development

Reader Development är ett nyckelbegrepp i det brittiska samtalet om läsecirklar (Lundin 2004). Den läsfrämjande organisationen och företaget *Opening the Book* beskriver de grundläggande principerna för konceptet på sin hemsida. *Reader Development* syftar till att

- öka människors självförtroende inför och nöje av läsning
- möjliggöra för nya val av läsning (open up reading choices)
- erbjuda möjligheter för människor att dela sina läsupplevelser
- höja statusen på läsning som en kreativ aktivitet

Inom *Reader Development* betonas läsarens kreativa roll. I boken *Reading and Reader Development: The Pleasure of Reading* (Elkin m.fl. 2003) beskrivs konceptet som en förlängning av läsarorienterad litteraturteori så som den kommit att utvecklas av Louise Rosenblatt, Stanley Fish och Wolfgang Iser. Reader Development-rörelsen grundades av bibliotekarien Rachel Van Riel i början på 1990-talet. Van Riel ville förflytta fokus från *läsning* till *läsaren* och började använda termen *Reader Development* istället för *Reading Development*, alltså *läsarutveckling* istället för *läsutveckling*.

Medan *läsutveckling* handlar om att skaffa sig läsfärdigheter, handlar *läsarutveckling* om själva läsupplevelsen. Immi Lundin påpekar att läsecirkeln spelat en viktig roll för denna perspektivförskjutning, som kommit att etableras inom läsfrämjandearbetet i Storbritannien. Inom *Reader Development* har man också förespråkats en förflyttning av tyngdpunkten i det läsfrämjande arbetet från kvaliteten på boken till kvaliteten på läsupplevelsen. *Reader Development* tycks ännu inte fått något större genomslag i Sverige, men har uppmärksammats av bland andra Immi Lundin och Nina Frid. Den senares initiativ *Bokcirklar.se* har exempelvis låtit sig inspireras av *Reader Development*. Fler exempel på praktiskt läsfrämjandearbete med utgångspunkt i *Reader Development* finns i böckerna *The reader-friendly library service* (Van Riel m.fl. 2008) och *Reader development in practice: bringing literature to readers* (Hornby m.fl. 2008).

En bok, en gemenskap: OBOC-program

Social läsning i stor skala inom ramen för exempelvis TV- och radiosända bokklubbar har av Fuller och Sedo (2013) studerats under samlingsnamnet *Mass Reading Events* (MSE). I *The Oprah Winfrey Book Club*, som började sändas i TV 1996, har forskningen uppfattat ett genombrott för denna typ av storskalig social läsning. När programledaren uppmärksammade en viss bok blev den så gott som omedelbart en bästsäljare; ett fenomen som kommit att kallas för ”*The Oprah Effect*”. Till kategorin MSE hör också en typ av läsfrämjande initiativ som syftar till att under en begränsad tid samla läsare i en stad, region eller ett helt land kring en gemensamt läst bok. Forskningen har använt akronymen OBOC om modellen, en förkortning för *One Book, One Community* – en bok, en gemenskap. Som namnet ger vid handen innebär modellen att *en* – oftast men inte alltid skönlitterär – bok väljs ut för att sedan

ligga till grund för en mängd aktiviteter som medborgarna inom ett visst geografiskt område inbjuds att delta i. Bland aktiviteterna förekommer alltifrån boksamtal till författarevenemang, pysseldagar och kanotutflykter. Till OBOC-modellens vanliga inslag hör visningar av filmbearbetningar, teaterdramatiseringar och sceniska uppläsningssframträdanden. *One Book*-program har fått stor spridning i bland annat USA, Kanada och Storbritannien. Fuller och Sedo har ingen exakt statistik, men räknar med att över femhundra OBOC-program förekommer runtom i världen.

Mass Reading Events har sina försvarare och sina angripare. Fenomenet har bemötts med allt från entusiastiska utrop i stil med "reading is the new rock n' roll", till inte fullt så hänförliga jämförelser med kollektiva intag av snabbmat. För den senare värderingen står den amerikanske litteraturprofessorn Harold Bloom. I *Mass Reading Events* ser Fuller och Sedo ett socialt och kulturellt fenomen som både reproducerar och formar föreställningar om vad läsning kan innebära. Till läsning som en individuellt omformande, bildande, existentiell, terapeutisk, kreativ eller till och med civiliserande erfarenhet kan man med det förnyande intresset för social läsning i stor skala lägga ännu en aspekt: läsning som ett sätt att bygga gemenskaper.

En vanligt förekommande variant på OBOC-initiativ är "En stad, en bok". I Sverige finns exempelvis *Stockholm läser*, *Uppsala läser* och *Göteborg läser*. Bakom initiativet *Stockholm läser*, som påbörjades 2002, står författaren Helena Sigander, som också drev projektet under åren 2002–2008. Inspirationen kom från USA, där motsvarande lässatsningar finns i flera städer. Satsningen genomförs med stöd från Kulturrådet och Stockholms stad, och sedan 2011 ansvarar Författarcentrum och Stockholms stadsbibliotek för projektet. Ett kriterium för en *Stockholm läser*-bok är att den helt eller delvis utspelar sig i Stockholm, eller är skriven av en författare med tydlig Stockholmsanknytning. Starten för projektet gick 2002 med Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas*, och satsningen har med ett kortare uppehåll sedan dess återkommit årligen.

OBOC-program kan även inbegripa hela regioner eller landskap. Som exempel kan nämnas *Norrbottnen läser*. Inom detta OBOC-initiativ har man gissningstävlingar på Facebook om årets bokval, som avslöjas i samband med världsbokdagen – en temadag instiftad av UNESCO 1995 som infaller 23 april varje år – och man arrangerar även turnéer med författaren till den utvalda boken. Ytterligare ett exempel är *Hela Halland läser*, där deltagarna inledningsvis inbjuds till att komma med förslag på en bok vars författare antingen bor i, eller skriver om, Halland i skönlitterär form. Inom projektet *Umeåregionen läser* är en av målsättningarna uttryckligen att stärka den lokala litteraturens status.

Författarbesök

Författarbesök i läsfrämjande syfte förekommer både som enskilda evenemang och inom ramen för en mängd olika typer av läsfrämjande program och projekt, såväl nationellt som internationellt. Liksom med bokcirklar förekommer inte bara författarbesök IRL utan även digitala varianter. Den engelska nätsidan *Behind the Bookshelf* erbjuder exempelvis ett digitalt substitut till författarbesök i form av korta filmer, där kända författare intervjuas om sitt skrivande. I boken *Programming aut-*

hor visits (Watkins 1996) hävdas att författarbesök hör till de bästa sätten att skapa eller öka nyfikenhet inför böcker hos barn och unga – även om några egentliga belägg för påståendet inte presenteras.

Varje år genomförs cirka 2 500 författarbesök i svenska klassrum, bland annat i syfte att stimulera elevers läslust och läsförmåga (Bergman & Persson 2013a). Enligt KB:s statistik förekom 3 200 författarbesök vid landets folkbibliotek 2014. I magisteruppsatsen *Författarevenemang på svenska folkbibliotek* (Ahlberg 1999) som bygger på utfrågningar riktade till 275 bibliotek, framgår att vuxna hör till den vanligaste målgruppen för författarbesök, samt att besöken vanligen gäller författare av fiktionslitteratur. Ett uppmärksammat exempel på författarbesök riktade till en yngre publik är det årliga besöket i Rinkeby av nobelpristagaren i litteratur, en verksamhet som pågått sedan 1988.

I forskningsprojektet *Författaren i klassrummet* har Lotta Bergman och Magnus Persson (2013b) tagit sig an det tidigare tämligen outforskade området författarbesök. De konstaterar bland annat att författarbesök ofta har karaktären av engångs-evenemang; författaren kommer till en lektion, läser ur och pratar om sina böcker, svarar på frågor och sedan är det slut. En del besök är mer ambitiöst genomförda och innefattar såväl omfattande förberedelser som efterföljande bearbetning. I projektet har Bergman och Persson följt ett sådant längre och mer ambitiöst arbete kring författarbesök, och undersökt vilka uppfattningar om litteraturens funktion, värde och användning som förhandlas i mötet mellan författaren, läraren och eleverna vid ett författarbesök i skolan. De observerar att arbetet med en roman i samband med ett författarbesök genererar olika slags *samtal* om exempelvis texttolkning, kopplingar till egna erfarenheter, politiska och estetiska spörsmål med mera; kort sagt element som gör det berättigat att betrakta sådana författarbesök som en form av social läsning. De resonerar också kring läsningens transformation till *föreställning* i samband med ett författarbesök, där författarens uppläsning med hjälp av olika dramaturgiska grepp blir till en sceniskt gestaltad performance.

Referenser

- Ahlberg, Malin (1999). *Författarevenemang på svenska folkbibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Allan, J., Ellis, S. & Pearson, C. (2005). *Literature circles, gender and reading for enjoyment: Report for the Scottish Executive Education Department*. Edinburgh: Scottish Executive.
- Balling, Gitte (2007). *Virtuelle læseklubber – på vej mod bibliotek 2.0*. Danmarks Biblioteksskole, Center for Kulturpolitiske Studier.
- Bergman, Lotta & Persson, Magnus (2013a). Författaren i klassrummet. En pilotstudie. Ingår i: Skjelbred, Dagrun & Veum, Anslaug (red.) *Literacy i læringskontekster*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bergman, Lotta & Persson, Magnus (2013b). Läsningens scener. Ingår i: Björkman, Jenny & Fjæstad, Björn (red.) *Läsning. RJ:s årsbok 2013/2014*. Göteborg: Makadam.
- Bergkvist, Jorunn (2008). "En virtuell bokcirkel blir mer en del utav vardagen...": En kvalitativ studie av virtuella bokcirklar. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Chambers, Aidan (1994). *Böcker inom oss: om boksamtal*. Stockholm: Norstedts.

- Elkin, Judith; Train, Briony & Denham, Debbie (2003). *Reading and reader development: the pleasure of reading*. London: Facet.
- Eriksson Barajas, Katarina (2012). *Boksamtalets dilemman och möjligheter*. 1. uppl. Stockholm: Liber.
- Fish, Stanley Eugene (1980). *Is there a text in this class?: the authority of interpretive communities*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
- Frid, Nina (2012). *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar & bibliotek*. Lund: BTJ förlag.
- Fuller, Danielle & Rehberg Sedo, DeNel (2013). *Reading beyond the book: the social practices of contemporary literary culture*. New York: Routledge.
- Hartley, Jenny & Turvey, Sarah (2002). *The reading groups book*. 2002/2003 ed. Oxford: Oxford University Press.
- Hornby, Susan & Glass, Bob (red.) (2008). *Reader development in practice: bringing literature to readers*. London: Facet.
- Hyder, Eileen (2014). *Reading Groups, Libraries and Social Inclusion: Experiences of Blind and Partially Sighted People*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- Kjersén Edman, Lena (2013). *Tala om böcker: boksamtal på bibliotek, i skola och på nätet*. Lund: BTJ förlag.
- Long, Elizabeth (2003). *Book clubs: women and the uses of reading in everyday life*. Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press.
- Lundin, Immi (2004). *Cirkelbevis: läsecirklar på bibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Preddy, Leslie (2010). *Social readers: promoting reading in the 21st century*. Santa Barbara, Calif: Libraries Unlimited.
- Rydbeck, Kerstin (2013). Läsargemenskapernas komplexa landskap: om bokcirkelbegreppet och utvecklingen av svensk bokcirkelverksamhet, med speciellt fokus på folkbibliotekens och studieförbundens cirklar. Ingår i Frenander, Anders & Nilsson, Skans Kersti (red.), *Libraries, black metal and corporate finance: Current research in Nordic Library and Information Science: Selected articles from the 40th anniversary conference of the Swedish School of Library and Information Science*, s. 112–135. Borås: Högskolan i Borås.
- Schultz Nybacka, Pamela (2011). *Bookonomy: the consumption practice and value of book reading*. Diss. Stockholms universitet 2011.
- Smidt, Jofrid Karner (2012). När menn leser. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, årg. 1, nr. 1/2, 2012.
- Söderlund, Petra (2004). *Läsarnas nätverk: om bokläsare och Internet*. Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, diss. Uppsala univ.
- Tengberg, Michael (2011). *Samtalets möjligheter: om litteratursamtal och litteraturreception i skolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- The Reading Agency (2002) *Reading Groups and Public Libraries*. London: LLDA.
- The Reading Agency (2004). *A national public library development programme for reading groups*. London: MLA.
- Toftgård, Sofie (2011). *Socialt läsande på nätet: En studie av virtuella bokcirklar enligt grundad teori*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för ABM, Biblioteks- och informationsvetenskap. Masteruppsats.
- Van Riel, Rachel, Fowler, Olive & Downes, Anne (2008). *The reader-friendly library service*. Newcastle upon Tyne: Society of Chief Librarians.
- Watkins, Jan (1996). *Programming author visits*. Chicago: American Library Association.

Kapitel 7. Sommarläsningsprogram

Skolelever tenderar att halka efter med inläringen i samband med sommarledigheten och elever från familjer med lägre socioekonomisk status halkar efter mer – vilket med tiden skapar allt större klyftor. Fenomenet har i engelskspråkig forskningslitteratur kallats för *Summer Learning Loss* (Cooper 2003) eller *Summer Slide* (Smith 2012). Vad gäller läsning specifikt har man talat om *Summer Holiday Reading Dip*, *Summer Reading Setback* och liknande. Sommarläsningsprogram – *Summer Reading Programs* – betraktas ofta som ett medel för att motverka sådana effekter.

Sommarläsningsprogram har vid svenska folkbibliotek bland annat gått under namnet "Sommarboken". "Sommarboken" har i en magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap definierats som en läsfrämjande metod där barnen har att läsa ett antal böcker under sommaren, för att sedan belönas om de lyckas (Karlsson & Steen 2006). Inom det nuvarande nationella programmet *Sommarboken* har man frångått metoden med redovisningar och belöningar, för att istället lägga tonvikten på boksamtal i olika former. En sådan kravlös variant av sommarboksprogram har studerats av forskaren Linnéa Lindsköld (2015) som undersökt barns upplevelser och erfarenheter av att delta i det läsfrämjande projektet *Sommarboken* 2014.

Internationellt följer sommarläsningsprogram ofta ett slags läs-och-rapporterastruktur, där barn får redovisa vad de läst, muntligen eller skriftligen. Ofta gäller det för barnen att läsa ett bestämt antal böcker, med någon form av belöning i sikte. Program av den typen har inom forskningen kallats för "incitaments-program" – *Incentive Programs* (McKenna 2001). Ett exempel är det brittiska programmet *Summer Reading Challenge*. Programmet inbegriper tusentals bibliotek i Storbritannien och innebär att barnen ska läsa minst sex böcker under sommarlovet och därefter belönas för sin insats. Programmet erbjuds genom folkbiblioteken och har ett särskilt tema varje år. Bakom programmet står organisationen *The Reading Agency* som kontinuerligt publicerar utvärderingar av verksamheten på sin hemsida. Programmet finansieras av *Arts Council England* och ett antal sponsorer.

Målgruppen för *Summer Reading Challenge* är barn i åldern 4–12 år. Deltagarna uppmuntras att arbeta aktivt med böckerna genom att skriva, rita och pyssla. Barnen som deltar får klistermärken, affischer, banderoller, bokmärken och medaljer. Sommarboksprogram kan inbegripa en mängd olika läsfrämjandemetoder såsom exempelvis tävlingar, boksamtal, bokrelaterad pysselverksamhet, författarbesök, historieberättande och belöningar. I det följande kommer fokus att ligga på två saker som ofta utmärker ett sommarboksprogram internationellt: kvantitativa läsprestationer och belöningar.

Att omfattande extensiv läsning kan ge kvalitativt positiva effekter såsom utökad vokabulär, skrivförmåga, bättre resultat på lästester och mer positiva attityder till

läsning överlag har redan berörts. Flera undersökningar redovisar att sommarläsningsprogram bidrar till ökad läsning, och med tanke på att programmen ofta är så utformade att deltagarna har att läsa ett försvarligt antal böcker under sommarledigheten vore ju alla andra resultat förvånande. Incitamentsprogram kan öka kvantiteten på barns läsning markant, men leder ökad läsning till en positiv attityd till läsning? Enligt forskaren Michael C. McKenna (2001) måste ett antal mer grundläggande frågor besvaras först. För det första: har den ökade mängden läsning hjälpt barnet att uppnå ett ökat flyt i sin läsning? Om så är fallet kan man förvänta sig att läsarens föreställningar om vad läsning kan ge förändras i positiv riktning. För det andra: har den ökade mängden läsning inneburit att barnet erbjudits ett läsmaterial som det funnit viktigt och intressant? Läsarens positiva förväntningar på vad läsning kan ge ökar när läsningen och läsaren "kopplar" på så sätt att läsupplevelsen får en personlig betydelse.

Huruvida yttre belöningar kan skapa läsmotivation hos barn eller tvärtom underminerar motivationen hör till läsforskningens många kontroverser. Det har påtalats att belöningar riskerar att bli det enda skälet för barn att läsa med resultatet att läsmotivationen upphör i samma ögonblick som belöningen uteblir. Det finns studier som indikerar att belöningar inte påverkar läsmotivationen nämnvärt. Det finns också undersökningar där belöningar visat sig inverka negativt på den inre läsmotivationen (Clark & Rumbold 2006). Dessa undersökningar har emellertid inneburit att barnen fått läsuppgifter som de funnit intressanta redan innan belöningen infördes, och resultatet skulle sannolikt se annorlunda ut om så inte var fallet. Flera forskare har funnit att belöningar med läsanknytning såsom exempelvis böcker påverkar den interna motivationen positivt (se exempelvis Gambrell 2011). Forskare som undersökt belöningars effekter på läsattityder har på liknande sätt förespråkade läsrelaterade belöningar (McKenna 2001).

Sommarläsningsprogrammets effekter

Det finns ett antal, företrädesvis kanadensiska, nordamerikanska och brittiska, studier som redovisat positiva effekter av sommarläsningsprogram på elevers läsförmåga, läsvanor, läslust, självförtroende och biblioteksanvändning. En del av denna forskning har sammanställts i en rapport från Library and Archives Canada (2006). I rapporten behandlas program genomförda i bland annat Kanada, USA och Storbritannien. En undersökning av *Summer Reading Challenge* som utförts vid University of Leicester 2003 bygger exempelvis på 380 intervjuer med barn som deltagit. Där kan man bland annat ta del av uppgiften att 78 procent av deltagarna upplever att de genom programmet utvecklat en förbättrad läsförmåga. Man har också jämfört läsförmågan hos elever med likvärdig social bakgrund som deltagit respektive inte deltagit, och noterat betydande skillnader. I en av studierna konstateras att även barn som deltagit endast en kortare period i ett sommarläsningsprogram läser på en högre nivå än barn som inte deltagit alls (Celano & Neuman 2001). Är denna högre nivå av läsförmåga programmets förtjänst eller har man tvärtom deltagit i programmet *på grund* av den? Frågor av detta slag undviks sorgfälligt i rapporten.

Forskningslitteraturen om sommarläsningsprogram handlar ofta om i vilken grad programmen lyckats motverka *Summer Learning Loss*. Ett stort antal artiklar har skrivits i ämnet. I artikeln *Summer reading and the ethnic achievement gap* publicerad i *Journal of Education for Students Placed at Risk* argumenterar exempelvis Kim (2004) för att läsning av 4–5 böcker över sommaren är tillräckligt för att på ett avgörande sätt motverka de klyftor som uppstår till följd av sommarledigheten. Bland flera större studier som undersökt effekterna av sommarläsningsprogram kan doktorsavhandlingen *The Effectiveness of Summer Reading Programs in Public Libraries in the United States* nämnas (Locke 1988). Deshommes (2013) har undersökt effekterna av deltagande i sommarläsningsprogram på grundskoleelevers studieresultat. Nämnas kan också avhandlingen *Building a nation of readers: multiple perspectives on Public library summer reading programs* (De Groot 2009). Denna studie tar ett brett grepp på sommarläsningsprogram och försöker besvara frågan hur barn, föräldrar och bibliotekspersonal upplever sådana program.

Det finns några större studier som undersökt effekterna av sommarläsningsprogram på elevers studieförmåga. Barbara Heyns *Summer Reading and the Effects of Schooling* (1978) har länge betraktats som den definitiva studien i ämnet, och framstår än idag som en ofta citerad källa för bibliotekarier som hämtar argument för sommarläsningsprogram. En studie av färskare datum är *The Dominican study: public library summer reading programs close the reading gap* (Roman m.fl. 2010). Studien är ett resultat av ett flerårigt forskningsprojekt vid Graduate School of Library and Information Science vid Dominican University, och avser att besvara frågan om folkbibliotekens sommarläsningsprogram förbättrat studieresultaten för i synnerhet socialt missgynnade elever i tredje och fjärde klass. Den redovisar flera positiva resultat, däribland att barn som deltog presterar bättre på tester som mäter läsförmåga än barn som inte deltog. Studien talar i sin helhet för att sommarläsningsprogram kan spela en betydande roll för att överbrygga läsklyftor och argumenterar för att folkbiblioteken här har en viktig funktion att fylla. En användbar handbok om sommarläsningsprogram som tar upp allt från forskning till planering och utvärdering är *Fiore's Summer Library Reading Program Handbook* (Fiore 2005).

Bland några förslag på best practice beträffande sommarläsningsprogram hör väl identifierade målgrupper, fungerande marknadsföringsstrategier, utvärderingsmetoder och erfaren personal. Litteraturen kring sommarläsningsprogram pekar också på vikten av att effektivt marknadsföra programmen till föräldrar med barn i skolåldern, där biblioteken bör betona de utbildningsrelaterade fördelarna med sommarläsningsprogram gentemot föräldrarna. Sommarläsningsprogram bör vidare präglas av en effektiv samverkan med skolor. Programmet *Summer Reading Challenge* visade sig exempelvis fungera bäst när bibliotek, skolor och lokala myndigheter samarbetade. Skolan kan identifiera grupper av barn och deras familjer för att erbjuda praktiskt stöd att delta, samt följa upp de framsteg som elever gjort i samband med programmet. Därutöver kan skolan knyta personliga kontakter med föräldrar och uppmuntra syskon, äldre kompisar och läskompisar att följa med yngre läsare till biblioteket. Skolan kan också länka samman sommarläsningen med

höstterminens undervisning, genom att under hösten anknyta till de texter som lästes i samband med sommarläsningsprogrammet.

Man kan avslutningsvis fråga sig om läsfrämjande utanför skolan i form av sommarläsningsprogram organiserade av folkbiblioteken överhuvudtaget bör ägna sig åt att ställa krav i form av exempelvis en viss mängd läsning, och utifrån de internationella exempel som redovisats måste svaret bli: varför inte? Forskaren Mats Dolatkah (2013) har pekat på en paradox som läsfrämjande verksamhet ofta har att hantera: utveckling av god läsförmåga hänger samman med upplevd läslust och möjligheten att själv bestämma över sin läsning, och det finns således en risk med att bedriva läsfrämjande verksamhet på ett sätt som förknippar läsandet med prestationer. Samtidigt konstaterar han att det uppstår problem för institutioner vars uppdrag just är att arbeta läsutvecklande och läsfrämjande om barn inte upplever läslust, och själv vill bestämma att ägna sig åt något annat än läsning. Hur främjas läsning och läsutveckling bäst bland barn som själva inte upplever något större eget intresse, frågar han sig – och det är väl egentligen den mest väsentliga frågan att ställa i sammanhanget. Vad för slags krav som ska ställas behöver givetvis avgöras från fall till fall, men det finns ingenting som talar för att krav bör helt uteslutas från läsfrämjande verksamhet. Att betona fria val, både med avseende på att delta och vad som ska läsas, utesluter inte krav på prestation. Varför inte följa det engelska exemplet och använda ordet utmaning?

Referenser

- Celano, D. & Neuman, S. (2001). *The Role of Public Libraries in Children's Literacy Development: An Evaluation Report*. Pennsylvania: Pennsylvania Department of Education.
- Clark, Christina & Rumbold, Kate (2006). *Reading for pleasure: a research overview*. London: National Literacy Trust.
- Cooper, Harris M. (2003). *Summer learning loss: the problem and some solutions*. Champaign, IL, ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
- De Groot, Joanne Carroll (2009) *Building a nation of readers: multiple perspectives on public library summer reading programs*. Diss. University of Alberta 2009.
- Deshommes, Renee D. (2013). *The effects of summer reading programs on the academic achievement of elementary students*. Diss. University of Arkansas 2013.
- Dolatkah, Mats (2013). Skolbibliotek och läsfrämjande: Tre problemområden. Ingår i: Limberg, Louise & Lundh, Anna Hampson (red.) (2013). *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap: en forskningsantologi*. Lund: BTJ förlag.
- Fiore, Carole D. (2005). *Fiore's summer library reading program handbook*. New York: Neal-Schuman Publishers.
- Gambrell, Linda B. (2011). Seven Rules Of Engagement: What's Most Important to Know About Motivation to Read. *The Reading Teacher*. 65, 172–178.
- Heyns, Barbara (1978). *Summer Reading and the Effects of Schooling*. New York: Academic Press.
- Karlsson, Carina & Steen, Kerstin (2006). *Lust och lärande i läsfrämjandet: Pedagogiska perspektiv på bibliotekarierollen och metoderna bokprat, boksamtal och Sommarboken*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Kim, Jimmy (2004). Summer Reading and the Ethnic Achievement Gap. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*. 9, 169–188.
- Library and Archives Canada (2006). *Literature Review on the Impact of Summer Reading Clubs*. Canada: Goss Gilroy Inc.

- Lindsköld, Linnéa (2015) "Att komma in i dom andras läsningar": En studie av barns upplevelser av Sommarboken. Kultur i väst.
- Locke, Jill L. (1988). *The effectiveness of summer reading programs in public libraries in the United States*. Diss. University of Pittsburgh 1988.
- McKenna, Michael C. (2001). Development of Reading Attitudes. Ingår i: Verhoeven, Ludo & Snow, Catherine E. *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Roman, Susan; Deborah T. Carran & Carole D. Fiore (2010). *The Dominican study: public library summer reading programs close the reading gap*. River Forest, IL, Dominican University, Graduate School of Library & Information Science.
- Smith, Lorna (2012). Slowing the Summer Slide. *Educational Leadership*. 69, 60–63.
- The Reading Agency (2003). *Inspiring Children: The Impact of the Summer Reading Challenge. The Reading Maze 2003 National Participant Survey*. London: TRA.

Kapitel 8. Tillgängliggörande

Biblioteksrummet

Den brittiske ungdomsboksförfattaren Aidan Chambers har påpekat att all läsning måste ske någonstans, och *var* vi läser påverkar *hur* vi läser. Chambers har beskrivit barns och ungdomars läsande som en cirkel, där de olika leden för tillbaka till början igen:

Källa: Chambers (1995)

I boken *Böcker omkring oss: om läsmiljö* (1995), från vilken modellen ovan är hämtad, framhåller Chambers vikten av att underlätta för läsning genom att tillhandahålla speciella läsplatser, vilket också ger en indikation om att läsningen värderas, samt att skylta och ställa fram böcker, vilket både är ett sätt att ge boktips och visa att läsning värderas.

Att välja förutsätter ett urval att välja ifrån, och urvalet bör vara brett och varierat. Därutöver bör urvalet vara *tillgängligt* och presenterat på ett sätt som passar den tänkta målgruppen. Att tillgängliggöra kan exempelvis innebära att man underlättar för barn att göra egna val genom böckernas placering. De flesta bibliotek har möblerat för att möjliggöra läsning på plats, men det har påpekats att medierna ofta dominerar biblioteksrummet på ett sätt som snarare inbjuder till att de upplevs någon annanstans. Som vi kommer att se bedrivs emellertid olika verksamheter för att göra biblioteket till en läsmiljö att uppleva här och nu.

I *Studier av barn- och ungdomsbibliotek* (Rydsjö & Elf 2007) diskuteras bibliotekets

olika funktioner som kulturcentrum, kunskapscentrum, informationscentrum och socialt centrum. I det danska kulturministeriets rapport *Fremtidens biblioteksbe-tjening af børn* (Enemark & Poulsen 2008) framhålls att framtidens barnbibliotek bör vara en plats där man kan vara, lära och göra. De båda danska biblioteksfors-karna Casper Hvenegaard Rasmussen och Henrik Jochumsen (2010) har resonerat kring vad detta konkret kan innebära för utformningen av biblioteksrummet. De beskriver en historisk process från 1930-talet fram till idag, i vilken bibliotekstjän-ster för barn och ungdomar förändras från att ha varit en förlängning av skola och upplysning, till att i allt större utsträckning främja barnens egna intressen inom en mindre institutionell ram. Parallellt med den utvecklingen sker en förskjutning i synen på barn, där barnen från att ha betraktats som blivande vuxna (becomings) i högre grad uppfattas som existenser i sin egen rätt (beings). Som indikatorer på den utvecklingen nämner Rasmussen och Jochumsen att böcker kompletteras med andra medier, kvalitetsbegreppet breddas, och pedagogiska aktiviteter kombine-ras och kompletteras med lek, samvaro och upplevelser. Detta påverkar i sin tur utformningen av biblioteksrummet, som får en allt mindre institutionell prägel.

Rasmussen och Jochumsen beskriver hur biblioteksrummet har utvecklats från att ha varit en samling böcker till att bli mer levande och mångsidiga institutioner som sammanför den enskilda användaren med medier, kultur och andra användare, en utveckling som har sammanfattats i uttrycket *from collection to connection*. De jämför det klassiska biblioteket med en matvarubutik i den meningen att båda innebär en rationellt organiserad lagerhall för varor respektive böcker, där besökaren oftast på förhand har en idé om vad som ska tas med hem. Biblioteket som en plats att vara på innebär en utökning av bibliotekets rena utlåningsfunktion, som ansetts nödvändig inte minst mot bakgrund av att den traditionella utlåningsfunktionen krympt i takt med att information, kunskap och upplevelser digitaliserats. Att barn- och ungdoms-biblioteksverksamheten skiftat fokus från innehåll och samlingar till ett engagemang med bibliotekets användare har inte minst inneburit ett ökat intresse för bibliotekens design och arkitektur; om detta vittnar exempelvis antologin *Designing Library Space for Children*, som ingår i IFLA:s skriftserie (Bon m.fl. 2012).

Den innehållsmässiga iscensättningen av biblioteket kan räknas till bibliotekets läsfrämjande arbete, det vill säga bibliotekets mer aktiva roll att ge användarna råd och uppmuntra till läsning, vidga deras läshorisonter eller helt enkelt underlätta för dem att göra val. Idén om biblioteket som en plats att vara på är i det samman-hanget av intresse. Det klassiska biblioteket var i stor utsträckning utformat för användare som på förhand visste vad de letade efter. Då en betydande del av folk-bibliotekens besökare inte är målinriktade låntagare – eller låntagare överhuvudta-get – har man inom biblioteksforskningen resonerat kring begreppet ”serendipitet”, det vill säga möjligheten att göra oplanerade fynd bland materialet. Så räknar den danske biblioteksforskaren Lennart Björneborn (2008) med ett antal ”serendipi-tetsfaktorer” i samband med den fysiska utformningen av biblioteket. Till sådana faktorer som ökar användarnas möjligheter att göra nya och oväntade upptäckter hör exempelvis arrangemang vilka underlättar för att studera material som hittas

här och nu, av Björneborn kallat ”stopability”. Nämnas kan också att orienteringen i biblioteksrummet kan ta både sociala och lekfulla former. I samband med biblioteksvisningar har man exempelvis använt sig av boklekar av olika slag; en av barnen uppskattad lek som användes inom projektet *Läskonster* gick ut på att låta barnen föreställa böcker som ska placeras på en viss plats i biblioteket. Tips på läsning och information om hylluppställning ingick på så sätt i ett lekfullt samspel mellan barnen och bibliotekspersonalen.

Det experimenteras som aldrig tidigare med både rummet och nya förmedlingsformer. Rasmussen och Jochumsen ser en tendens i att iscensätta biblioteken på nya sätt och exemplifierar med alltifrån spektakulära och påkostade amerikanska ”upplevelsebibliotek” där böckerna samsas med diverse attraktioner, till danska ”boklösa” bibliotek i vilka nittio procent av de fysiska böckerna förpassats till magasinet till förmån för andra typer av medier. Samtidigt konstaterar de båda forskarna att det inte är mycket som tyder på att användarna själva hyser något större intresse för idén med biblioteket som en upplevelseorienterad plats. Undersökningar har visat att användarna istället prioriterar mer traditionella aspekter av grundläggande funktioner och olika former av service. Att biblioteken stödjer allmänbildning anses exempelvis viktigare än att de är sociala mötesplatser i lokalsamhället. God service och avstånd till närmaste bibliotek anses betydligt viktigare än att man arrangerar evenemang eller erbjuder studieplatser. Detta enligt undersökningar som genomförts i Danmark. En undersökning från Svensk biblioteksförning (2011) som bygger på telefonintervjuer med ca 800 användare kommer intressant nog fram till liknande slutsatser. Enligt undersökningen hör en kunnig personal och ett bra bemötande till det som värderas högst av användarna. Användarna tenderar vidare att värdera bibliotekets mest grundläggande funktioner vad avser tillgänglighet, såsom bra öppettider, att enkelt kunna hitta det man söker, samt att enkelt kunna ta sig till biblioteket. Oftast stämmer värderingarna överens bland användare och tillfrågad personal men det finns också anmärkningsvärda skillnader. Exempelvis anser över hälften av personalen att det är mycket viktigt att biblioteket är en plats där man umgås med andra, att jämföra med knappt var åttonde användare som anser samma sak. Sammanfattningsvis vill användarna att biblioteket ska ligga inom räckhåll, erbjuda en rofylld miljö med en kunnig och trevlig personal samt ett rikt urval av böcker.

Parallellt med utvecklingen av biblioteksrummet som en mötesplats för kultur och litteraturintresserade har det också uppstått alternativ i form av så kallade litteraturhus. På åttiotalet grundades ett första *Literaturhaus* i Berlin, ett exempel som sedan dess följts på flera håll i Tyskland och i övriga Europa. I och med öppnandet av Literaturhaus i Danmark 2005 och Litteraturhuset i Oslo 2007 fick Skandinavien sina första litteraturhus, och sedan 2013 finns ett litteraturhus i Göteborg. Till litteraturhusens aktiviteter hör exempelvis föredrag, utställningar, fortbildningsseminarier, författarbesök och läsecirklar.

Läsfrämjande verksamheter som låtit sig inspireras av litteraturhusidén finns representerade i projektet *Läskonster*, som pågick 2007–2009 och inbegrep ett femtiotal folkbibliotek i Mellansverige från sammanlagt nio län (Hedenström m.fl.

2010). Syftet med projektet var att införa nya metoder för läsfrämjande på folkbiblioteken och utveckla insatserna för barns läsning på barnbiblioteken. I projektet betonades själva biblioteksrummets betydelse för den lässtimulerande verksamheten. I arbetet med *Läskonster* lät man sig inspireras av LesArt, ett litteraturhus i Berlin som presenterar sig som det enda litteraturhuset i Europa för barn och unga (Hedenström & Lundgren 2011). "Litteraturhus" kom att innebära en mängd olika aktiviteter inom projektet *Läskonster*; alltifrån en husvagn (Sörmlands, Västmanlands och Örebro län) till mobila "berättarskåp" (Uppsala län) eller "digitala litteraturhus" i form av webbaserade skriparverkstäder (Östergötland). Det ligger nära tillhands att fråga om inte folkbiblioteket i själva verket redan är ett litteraturhus, och i Stockholms län valde man att arbeta utifrån den tanken. I slutrapporten beskrivs bland annat en vision av ett litteraturhus i Sandviken. 2014 invigdes litteraturhuset Trampolin i Sandviken, vilket presenterades som Sveriges första litteraturhus för barn och unga.

Rum för barn

Utformningen av nya biblioteksrum kan vara mer eller mindre forskningsförankrade. I *Rum för barn* på Kulturhuset i Stockholm är exempelvis både utformningen av rummet och verksamheten grundad i pedagogisk teori. I ett konferenspaper presenterat vid Bibliotekshögskolan i Borås menar forskaren Lena Lundgren (2007) att det är ovanligt att bibliotek grundas i pedagogiska teorier på detta sätt. Rachel Van Riel hävdar att den fysiska presentationen av biblioteket är det område som är i störst behov av nytänkande och lyfter fram *Rum för barn* som ett föredömligt exempel (Van Riel 2012). Svensk biblioteksörening gav 2003 ut ett antal rekommendationer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet utformade efter FN:s barnkonvention, och när *Rum för barn* byggdes år 2005 var det med ambitionen att utforma ett bibliotek med ett konsekvent barnperspektiv. Man övergav exempelvis det traditionella klassifikationssystemet, och ordnade istället böckerna så att barnen själva kunde hitta dem. I *Rum för barn* har rummets fysiska utformning fått ett större utrymme än vad som är vanligt på mer traditionella bibliotek. Kojor, torn, trappor, tittskåp och hemliga lådor, ett akvarium med pirayor och mycket annat hör till iscensättningen av detta biblioteksrum. En idé bakom *Rum för barn* var att leken ska innebära en väg till böckerna. Hur detta fungerat i praktiken undersöks i en magisteruppsats av Linn Samuelsson (2007).

Bokbestånd på andra platser

Det finns många skäl för biblioteken att arbeta uppsökande. Det kan handla om något så konkret som fysiska hinder för låntagare att ta sig till biblioteket. Flera folkbibliotek erbjuder därför "Boken kommer"-service, det vill säga hemleverans av böcker till alla som inte själva kan ta sig till ett bibliotek. Flera uppsatser har skrivits om denna form av uppsökande verksamhet; Helgesson (2006) har exempelvis undersökt verksamheten ur ett användarperspektiv och Eriksson (2010) ur ett förmedlarperspektiv. Det kan också handla om kulturella hinder; bibliotekarier som

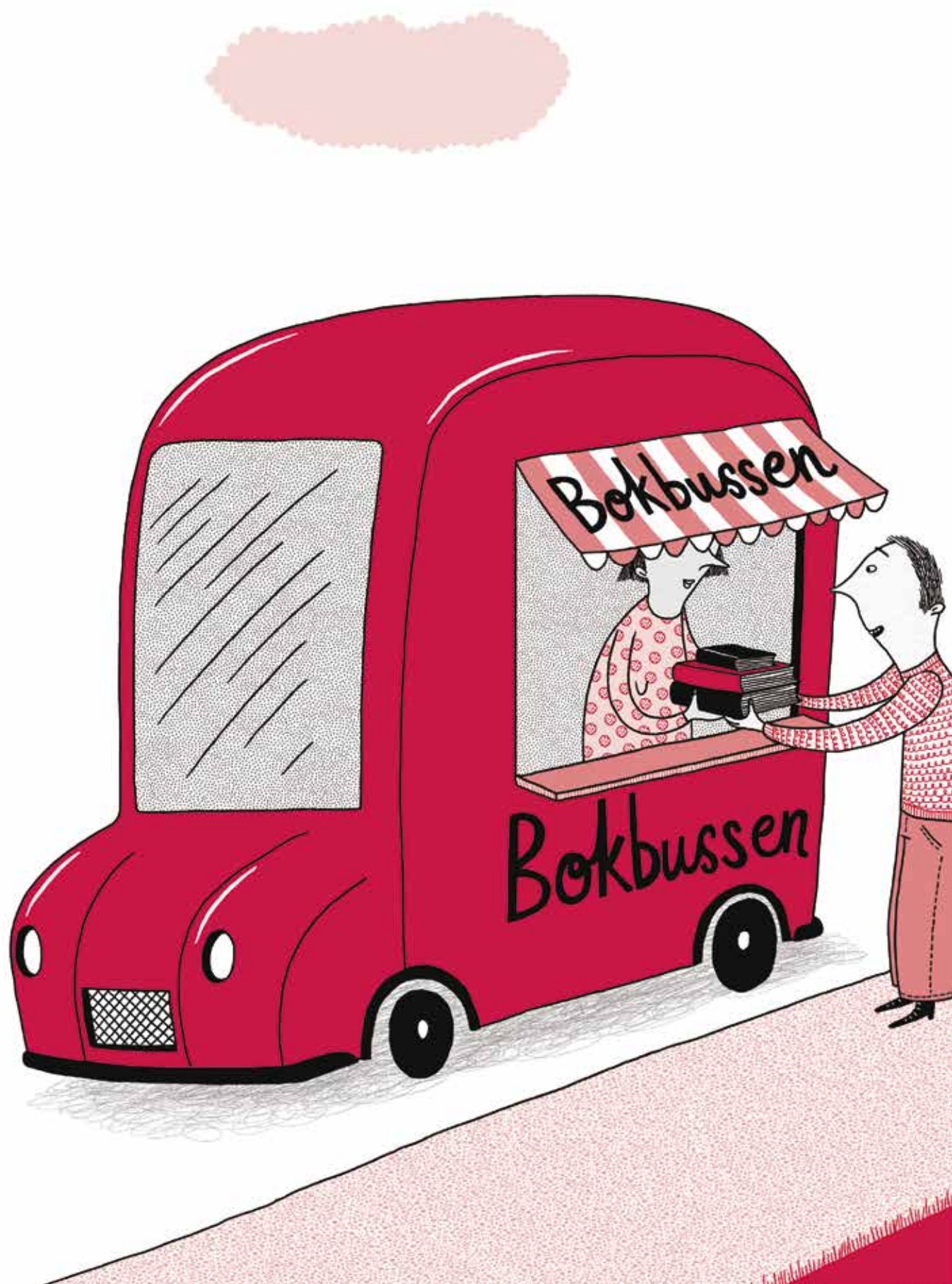
deltagit i projekt som rör idrott och läsning har exempelvis vittnat om att de fått bättre kontakt med ungdomar de mött på deras egen arena än i biblioteket.

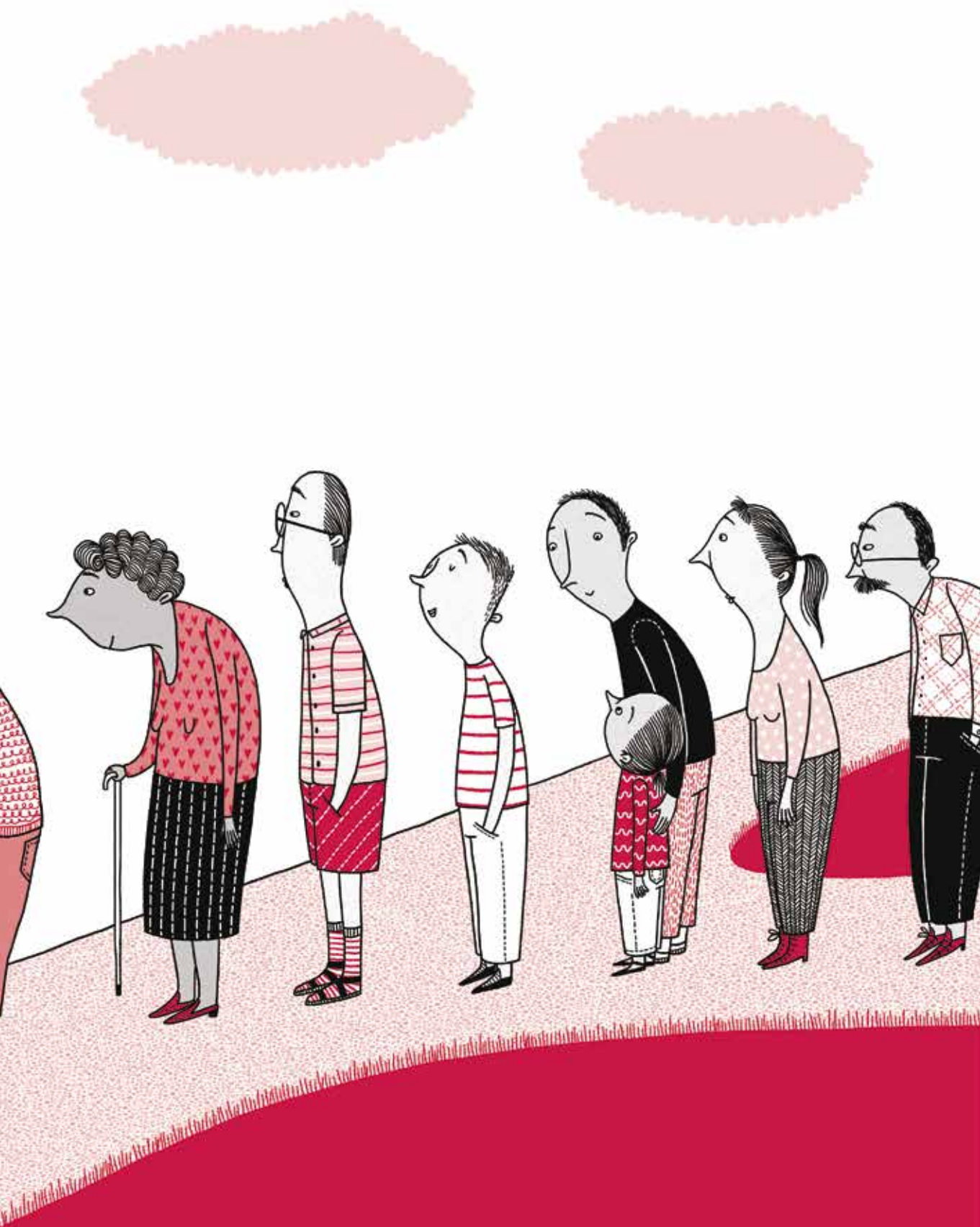
Det finns bland folkbibliotekens uppsökande verksamheter en tradition av att upprätta fysiska bokbestånd på andra platser än i biblioteksbyggnaden och dess filialer, en typ av uppsökande arbete som genomgått viss förnyelse under senare tid. Att nå ut genom att upprätta nya bokbestånd kan innebära alltifrån mer självklara varianter såsom bibliotek i väntrum, till mer experimenterande så som bibliotek i simhallar. Som ett led i en satsning på att flytta ut delar av bokbeståndet till andra platser än den fysiska bibliotekslokalen har exempelvis *tvättstugebibliotek* upprättats på många håll i landet, *kapprumsbibliotek* är en annan variant, liksom *omklädningsrumsbibliotek*. *Arbetsplatsbiblioteken* har en lång tradition att falla tillbaka på, och tycks efter en period av nedgång röna ett förnyat intresse. Det gäller även *mobila bibliotek* av olika slag, såsom bokbussar och bokbåtar. I Borås har man under somrarna flyttat ut delar av utlåningsservicen på gatan, och erbjudit *drive-in-bibliotek*.

Arbetsplatsbibliotek

Till de mer etablerade varianterna av bokbestånd på platser utanför bibliotekets väggar hör arbetsplatsbiblioteken. I Mats Herders litteratursociologiska avhandling *Arbetsplatsbibliotek i Sverige. Studier av en uppsökande folkbiblioteksverksamhet och dess framväxt* (1986) ges en historik över arbetsplatsbiblioteken. Arbetsplatsbibliotek i bildningssyfte fanns redan under 1800-talet, inrättade av arbetsgivare och/eller filantropiskt verksamma personer. Från slutet av 1800-talet inrättas arbetsplatsbibliotek av representanter för arbetarrörelsen. Dessa bibliotek fanns oftast inte på arbetsplatserna, utan i Folkets hus eller i någons hem. Arbetsplatsbibliotek har funnits länge i form av exempelvis sjömansbiblioteken, en verksamhet som inleddes 1916 och finns kvar än idag. Dessa bekostades då av sjöfolkets fackliga organisationer, men fick under 1930-talet statligt stöd. På 1970-talet inleddes en mer omfattande försöksverksamhet med arbetsplatsbibliotek utifrån den statliga litteraturutredningen från 1968. Under en tjugoårsperiod blev arbetsplatsbibliotek en verksamhet som växte snabbt och som betraktades som ett effektivt sätt att vinna nya läsare. Hur förhåller det sig då med arbetsplatsbiblioteken idag?

En omfattande rapport över arbetsplatsbiblioteken har författats av Peter Almerud (2004) på uppdrag av Kulturrådet. Arbetsplatsbibliotek definieras där som *en boksamling med allmänlitteratur som finns på en arbetsplats och är till för de anställdas fritidsläsning och som någon tar ansvar för och som förnyas kontinuerligt*. Rapporten visar att arbetsplatsbiblioteken sedan slutet av 1980-talet kommit att marginaliseras, både i den kulturpolitiska diskussionen och i folkbibliotekens verksamhet. På det hela taget framstår arbetsplatsbibliotek som en verksamhet i avtagande; till exempel redovisas en halvering av antalet arbetsplatsbibliotek sedan 1990. År 2003 uppskattas arbetsplatsbiblioteken vara omkring 1 200 till antalet, varav 500 i kommunal regi, 400 i facklig regi i samarbete med *En bok för alla*, och 300 som fristående arbetsplatsbibliotek. Mycket tyder på att siffran sjunkit ytterligare sedan dess. I en rapport från 2010 av Nina Frid framgår att arbetsplatsbiblioteken står inför stora

utmaningar. En liknande bild ger folkbildningens arbetsgrupp för ett läslyft i Sverige, som i en rapport från 2013 talar om "arbetsplatsbibliotekens uppgång och fall".

Almerud delar in utvecklingen av arbetsplatsbiblioteken i tre faser:

- En försöksperiod i början av 1970-talet.
- En etablerings- och utvecklingsfas med stöd av kulturpolitiska initiativ, inte minst statsbidrag, från mitten av 1970-talet till början av 1990-talet.
- En nedskärnings- och stabiliseringsperiod från slutet av 1980-talet och framåt.

Många av de arbetsplatsbibliotek som startats i facklig regi har påbörjats inom ramen för större läsfrämjande projekt. Almerud menar att ett väl fungerande arbetsplatsbibliotek kan vara ett effektivt sätt att främja läsning, dels genom att böcker görs tillgängliga, dels genom att förekomsten av ett arbetsplatsbibliotek på en arbetsplats påverkar attityden till böcker och läsning bland de anställda.

Eftersom arbetsplatsbibliotek har en läsfrämjande funktion oavsett vem som är verksamhetens huvudman, poängterar Almerud att en nysatsning inte bara bör omfatta arbetsplatsbibliotek inom ramen för folkbiblioteken, utan även fristående arbetsplatsbibliotek samt arbetsplatsbibliotek i facklig regi. Nina Frid menar i sin rapport att arbetsplatsbiblioteken skulle ha störst utvecklingsmöjlighet om facken, företagen, författarförbundet, ABF och Svensk biblioteks förening samarbetade i frågan, oavsett huvudmannaskap.

Väggkrogsbibliotek

En relativt ny form av arbetsplatsbibliotek är väggkrogsbiblioteken. Det första väggkrogsbiblioteket invigdes 2004 på väggkrogen Tönnebro, på initiativ av fackföreningarna Transportarbetareförbundet och Hotell och Restaurang. Väggkrogsbiblioteken fungerar som gemensamma arbetsplatsbibliotek för dessa fackföreningar och syftar till att genom utlåning av ljudböcker och pappersböcker öka tillgängligheten till böcker – och därmed öka läsandet bland restauranganställda och yrkeschaufförer. Vissa väggkrogsbibliotek erbjuder nedladdningsstationer där man kan låna ljudböcker genom att ladda ner dem direkt till sin dator eller mobil. Det finns för närvarande tolv väggkrogsbibliotek i Sverige. En karta över väggkrogsbiblioteken finns tillgänglig på Transportarbetareförbundets hemsida. En magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap om väggkrogsbibliotek visar att det finns yrkesförare som lånar upp till 8–9 ljudböcker i månaden från dessa bibliotek, samtidigt som de så gott som aldrig läser böcker i pappersform (Andersson & Hjertström 2006).

Bokbussar, bokbåtar och andra mobila bibliotek

Med "mobilt bibliotek" avses kort och gott bibliotek som inte stannar på ett ställe. Denna definition ligger också till grund för rapporten *Mobile Library Guidelines* (Stringer 2010) utgiven av The International Federation of Library Associations (IFLA). Rapporten ger riktlinjer för mobil biblioteksverksamhet och innehåller flera färgstarka exempel på mobila bibliotek, däribland ett thailändskt elefantbibliotek. En historik över de mobila biblioteken i Sverige kan börja med de så kallade vandrings-

biblioteken, en verksamhet som inleddes kring förra sekelskiftet av folkbildningsförbund, arbetarbibliotek och studentföreningarna Verdandi och Heimdal. Denna verksamhet kom sedermera att ersättas med bokbussar, som ännu idag är en vanlig form av mobilt bibliotek. Bokbussverksamheten är en del av folkbibliotekens uppsökande verksamhet och har funnits i snart sjuttio år – den första bokbussen började rulla i Borås 1948. Inspirationen kom från USA och Storbritannien, där man under 1920-talet började använda bokbussar från att tidigare ha erbjudit mobila bibliotek med hjälp av häst och vagn. I Sverige infördes 1975 ett statsbidrag för bokbussar, vilket resulterade i en ökning av bokbussverksamheten. Bokbussar förstått som ett slags rullande biblioteksfilialer i specialinredda fordon, förekommer idag i ungefär en tredjedel av Sveriges 290 kommuner. En grundläggande tanke bakom bokbussverksamheten är att tillgängliggöra biblioteksservice till alla oavsett hemort. Det står inom parentes sagt ingenting om bokbussar i bibliotekslagen, vad som däremot står är att folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Bokbussar och andra mobila bibliotek är bland annat ett medel för att möjliggöra sådan tillgänglighet. Med bokbussars hjälp kan biblioteket ta sig till läsarna istället för tvärtom.

En historik över bokbussverksamheten ges i en magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap (Lysebäck & Norrström 2000). Den visar att bokbussverksamheten under 1970- och 1980-talen blev något av en självklarhet medan 1990-talet innebar en tillbakagång. 1990-talets minskning av antalet bokbussar är bland annat ett resultat av ekonomiska nedskärningar inom biblioteksområdet och som drabbade den uppsökande verksamheten. Behovet av bokbussar har varierat över tid och kan sättas i relation till ökad bilism och utbyggda kommunikationsnät, liksom ökad tillgång till Internet.

Bokbussar har ofta egna namn; i Falkenberg rullar exempelvis *Ugglan*, som är en buss med cirka 4 000 medier; däribland böcker, cd med musik och sagor för barn, tidskrifter och ljudböcker för barn och vuxna. Ett mobilt småbarnsbibliotek finns också i form av *Humlan*, som bär med sig ungefär 1 000 medier och då i första hand bilderböcker, lätta fakta och cd för barn, men även böcker om pedagogik och barns utveckling. Falkenbergs kommun har haft mobil biblioteksverksamhet sedan 1976. I augusti 2014 anordnade Mobila biblioteken i Falkenberg och Svensk biblioteksförning den nordiska konferensen *Mobila möten*, som under två dagar samlade 200 personer och 20 biblioteksfordon från fyra länder.

Bakom idén med mobila bibliotek ligger sedan gammalt tanken att erbjuda glesbygden biblioteksservice. För detta ändamål finns förutom bussar och andra rullande fordon även bokbåtar på flera håll i Sverige. I Stockholms skärgård har sådan bokbåtsverksamhet pågått sedan 1953. Bokbåten ger sig ut under en veckas tid varje höst och vår, och för med sig runt 3 000 böcker. Verksamheten bedrivs av Regionbibliotek Stockholm och finansieras av Stockholms läns landsting. Bokbåtar har ibland litterärt klingande namn; i Norge får exempelvis ett antal mindre kuststäder besök av bokbåten *Epos*.

Bubblan

Även husvagnar kan komma till användning som mobila bibliotek. I Sörmlands, Västmanlands och Örebro län pågick under 2010–2012 projektet *Bubblan – berättelser på väg*. Med inspiration hämtad från liknande projekt i Danmark använde man sig inom detta projekt av en mindre mobil enhet i form av en gammal husvagn, som målades om efter barnens egna önskemål. Projektarrangörerna kallar Bubblan för ett ”mobilt upplevelsecentrum”. Bubblan är en av de många idéer om ”litteraturhus” som aktualiserades i det tidigare berörda projektet *Läskonster*. Inom projektet med Bubblan förekom bland annat bildberättande, stafettmålning, magnetpoesi, skapande av animerad film, bokdans och högläsning. Fokus inom projektet låg på berättande i olika former och stor vikt lades vid barnens delaktighet. I projektet försökte man att nå barn och unga som annars inte besöker biblioteket.

Under projektets första år inriktade man sig på olika berättelseaktiviteter med barn från 9 till 12 år, projektets andra år ägnades åt barn från 13 till 18 år, och under projektets sista år var målgruppen barn från 0–6 år. Högsåsong för Bubblan-verksamheten var på sommaren, då vagnen bland annat besökte ungdomsfestivaler och miljonprogramområden. Bubblan presenterades också på barnboksmässan i Bologna, som är världens största barnboksmässa. Projektet *Bubblan – berättelser på väg* finansierades av Kulturrådet och har utvärderats externt av Eva Bergstedt (2012), frilansjournalist och magister i Biblioteks- och informationsvetenskap (se även Eriksson 2013). Utvärderingen är genomförd med hjälp av enkäter och intervjuer riktade till bibliotekspersonal, bibliotekschefer och samarbetspartners. Barnens egna erfarenheter av projektet har däremot inte utvärderats, trots den starka betoningen av barnens delaktighet i övrigt. Att nå barn och unga som annars inte besöker biblioteket framstår som ett av projektets mål, och det hade varit av värde att veta något om i vilken grad man lyckats uppnå det målet. Vad gäller forskning om läsfrämjande med hjälp av liknande mobil biblioteksverksamhet för barn kan den brittiska avhandlingen *The promotion of reading on children's mobile libraries in the United Kingdom* nämnas (Bamkin 2012). Avhandlingen visar bland annat att mobila barnbibliotek i Storbritannien når ut till barn som inte kommer i kontakt med böcker på andra sätt, och att mobila bibliotek ger en annorlunda upplevelse än stationära bibliotek.

Tvättstugebibliotek, kapprumsbibliotek och andra alternativa låneverksamheter

Bland de alternativa låneverksamheter som biblioteken utvecklat finner man tvättstugebiblioteken. Tvättstugebibliotek förekommer dels i form av mindre så kallade spontanbibliotek, det vill säga en samling böcker som på privat initiativ placerats ut i en gemensam tvättstuga, dels i mer omfattande och organiserade former, och då i samarbete med bibliotek och andra aktörer. I Smedjebacken har man exempelvis upprättat ett tvättstugebibliotek i samarbete med ABF Dala Finnmark, Hyresgästföreningen Malmen och Länsbibliotek Dalarna, med medel från Kulturrådet. Tvättstugebiblioteket är ett rum i anslutning till tvättstugan där grannar kan umgås och dela med sig av sina läsupplevelser. Bakom urvalet står folkbiblioteket, som

förser rummet med ett aktuellt och kvalitativt bestånd av skön- och faktalitteratur, ljudböcker och bilderböcker. I samband med upprättandet av tvättstugebiblioteket har man också låtit utbilda bokombud. Man har även arrangerat föreläsningar och författarbesök i anslutning till verksamheten.

En annan metod för att öka tillgängligheten till böcker är kapprumsbibliotek på förskolan. Kapprumsbibliotek har använts inom läsfrämjandesatsningar i syfte att öka högläsning bland föräldrar, så som exempelvis inom projektet *Läs för mig* i Halland. Tanken är att man genom ett enkelt administrerat utlåningssystem kan erbjuda föräldrar att låna böcker i samband med hämtning och lämning. Vissa bibliotek så som exempelvis folkbiblioteket i Mönsterås har erbjudit tygkassar i kapprummen, med ett urval högläsningsböcker. Sådana så kallade bokkassar eller bokväskor är förövrigt mycket vanliga i bibliotekens arbete med att tillgängliggöra litteratur och har emellanåt visat sig ha betydande effekt på ungas läsning. I utvärderingen av det norska projektet *Idrett og lesing* framstår exempelvis bokväskorna som projektets viktigaste inslag.

Ännu ett exempel på tillgängliggörande av litteratur på nya och oväntade platser är Gotlands Länsbiblioteks projekt att i samarbete med Fritidsavdelningen KFF bygga upp minibibliotek på de gotländska badhusen. Badhusbiblioteken ska ha läshörnor och medier för alla åldrar. Kombinationen bibliotek och bad förekommer även i olika former av uppsökande biblioteksverksamhet på badstränder. Sådan så kallad "Biblioplaya"-verksamhet har med inspiration hämtad från Spanien förekommit på ett antal badplatser i Sverige, exempelvis i Södertälje.

Bokombud och läsombud

En viktig funktion på arbetsplatsbiblioteken har de så kallade bokombuden, det vill säga ansvariga för arbetsplatsbiblioteket som kan ha i uppdrag att sköta om utlåningen, ge lästips till arbetskamrater och informera om biblioteket. Almerud menar i sin rapport om arbetsplatsbiblioteken att ett engagerat bokombud på en arbetsplats förmodligen har större förutsättningar att främja läsning än en bibliotekarie, vars närvaro på arbetsplatsen vanligtvis är begränsad till ett par tillfällen i månaden. Som utbildning och inspirationskälla för bokombud på arbetsplatserna har Seminariet *Boken på arbetsplatsen* genomförts i flera år på Brunnsviks folkhögskola utanför Ludvika, ett seminarium med ömsesidigt utbyte mellan LO-förbundens medlemmar och arbetarförfattare samt samhällsskildrare. Seminariet har riktat sig till bokombud och andra som arbetar med arbetsplatsbibliotek och läsprojekt, samt till alla som planerar verksamhet med böcker och bokläsande.

Ombud i läsningens tjänst heter ett annat projekt för att utbilda läsombud, med syftet att öka tillgången till litteratur och öka den digitala delaktigheten inom äldreomsorg och funktionshinderomsorg. Läsombudskursen är upplagd som en studiecirkel och handlar framför allt om högläsning samt att hitta lättlästa texter. Efter att cirkeln avslutats registreras deltagarna som läsombud hos Centrum för lättläst, som kontinuerligt informerar läsombuden om nyutkomna lättlästa böcker, och även förser läsombudets arbetsplats med tidningen *Läsombudet* och *Boktidningen*

Lättläst (Nygren 2014). Projektet *Ombud i läsningens tjänst* sker i samarbete mellan Regionbibliotek Stockholm, Studieförbundet Vuxenskolan, Centrum för lättläst och åtta folkbibliotek i Stockholms län. Rapporten för projektets första år redovisar 55 utbildade läsombud (Nygren 2013).

Det finns flera liknande projekt med utbildning av läsombud för olika målgrupper. Projektet *Läslust i Värmland* som pågick 2001–2003 hade exempelvis som mål att göra läsning med läsombud till en naturlig del i vardagen för personer med utvecklingsstörning och/eller med autism. Projektet var ett samarbete mellan FUB, FA, Studieförbundet Vuxenskolan, Länsbiblioteket och Region Värmland samt dåvarande Talboks- och punktskriftsbiblioteket (numera Myndigheten för tillgängliga medier) och Centrum för lättläst (Torvaldsdotter 2003).

Tillgängliggörande genom digitala medier

E-böcker

Det är lätt att se en läsfrämjande potential i den utökade tillgänglighet och de många läsmöjligheter som uppstått i och med smartphones och surfplattor. Lika lätt är det att i samma teknik se ett potentiellt hot mot läsningen. I Riksdagens rapport *En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna idag* (2013) görs mot bakgrund av några studier om pojkars och flickors preferenser vad gäller att läsa på skärm ett försiktigt antagande om e-bokens läsfrämjande potential för pojkar. I en sammanställning av forskning om e-böckers inverkan på läsmotivation och läsförmåga gjord på uppdrag av *National Literacy Trust* (Picton 2014) dras slutsatsen att det är för optimistiskt att anta att e-böcker utgör en väg till läsning för personer som inte läser tryckta böcker. Däremot kan e-böcker, likaväl som tryckta böcker, användas i läsfrämjande insatser. Läsarundersökningar talar för att läsning av e-böcker respektive pappersböcker inte är en fråga om antingen/eller. Merparten av forskningen om barns och ungdomars läsning på skärm har hittills fokuserat på dess inverkan på läsförmågan. Beträffande e-böckers inverkan på läsattityder och läsmotivation finns mycket mer att veta. En undersökning som jämfört elevers läsmotivation vid läsning av pappers- respektive e-böcker pekar på att bokens innehåll är viktigare för ungas läsmotivation än formatet i sig. Eleverna tenderade emellertid att föredra e-böcker när de erbjöds ett större antal titlar och möjligheten att själv välja sin egen e-bok (Jones & Brown 2011). Sannolikt ligger e-bokens läsfrämjande potential i möjligheten att tillgängliggöra större mängder litteratur, som i sin tur möjliggör val och därmed motivation.

Talböcker

En talbok innebär en inläst version av en utgiven bok. Talböcker framställs i Sverige av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), som tidigare hette Talboks- och punktskriftsbiblioteket. MTM arbetar för att personer med läsnedsättning ska erbjudas litteratur i en för dem tillgänglig form, och har också till uppgift att tillgängliggöra, ge ut och distribuera lättläst litteratur i den utsträckning behoven inte tillgodoses på den kommersiella marknaden. Före 1950 var det endast möjligt för synskadade att låna punktskriftsböcker från De Blindas Förening, men efter att

rullbandstekniken utvecklats började man på samma sätt som vid folkbiblioteken att bygga upp ett bokbestånd av talböcker med fack- och skönlitteratur för såväl vuxna som barn. Medan det i andra länder är vanligt att ett centralt blindbibliotek lånar ut medier direkt till personer med synnedsättning, började man i Sverige redan på 1950-talet ett samarbete med folkbiblioteken. Denna samarbetsmodell har haft stor betydelse för möjligheterna att nå nya läsare, till exempel personer med dyslexi. Från 1950-talet spelades böcker in på rullband, för att under sjuttioalet övergå till kassettband. Under nittioalet övergick man till CD-formatet, och under 2000-talet blev talboken nedladdningsbar via appen *Legimus*. MTM erbjuder bland annat talböcker med text (det vill säga talböcker som förutom ljud även innehåller den tryckta bokens text och bilder), lättlästa böcker, böcker för lästräning, böcker på olika språk, och böcker för språkträning. Mer om MTM:s talboksverksamhet finns att läsa på myndighetens hemsida. För en undersökning hur talboksverksamheten upplevs av användarna på biblioteken, se rapporten *Talande böcker och läsande barn. Barn berättar om talboksanvändning* (Lundh 2013).

Referenser

- Almerud, Peter (2004). *Bibliotek i skymundan: en rapport om arbetsplatsbibliotek*. Stockholm: Kulturrådet.
- Andersson, Annica & Hjertström, Annika (2006). "Det kanske är lite meningen att man ska vidga sina vyer": en undersökning om yrkesförares inställning till läsning och användning av väggkrogsbibliotek. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Bamkin, Marianne R. (2012). *The promotion of reading on children's mobile libraries in the United Kingdom*. Diss. Loughborough University 2012.
- Bergstedt, Eva (2012). *Bubblan: berättelser på väg. Utvärdering av ett lässtimulansprojekt*.
- Björneborn, Lennart (2008). *Serendipitetsfaktorer og brugeradfærd på det fysiske bibliotek*. Danmarks Biblioteksskole Aalborgafdelingen.
- Bon, Ingrid; Cranfield, Andrew & Latimer, Karen (red.) (2011). *Designing library space for children*. Berlin: De Gruyter Saur.
- Brodin, Carolina (2008). *Folkbiblioteket och de alternativa låneverksamheterna – samma sak fast ändå inte?* Uppsala: institutionen för ABM Biblioteks- & informationsvetenskap. Masteruppsats.
- En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna idag* (2013). Rapporter från riksdagen 2013/14:RFR 3. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Enemark, Anna & Poulsen, Ann Kathrine (2008). *Fremtidens biblioteksbetjening af børn*. Kbh, Biblioteksstyrelsen.
- Eriksson, Ida (2010). *Boken kommer: förmedling och bemötande*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Eriksson, Ann Catrine (red.) (2013). *Ständigt denna Bubbla: mobil lässtimulans i tre län. Rapport med utvärdering*.
- Frid, Nina. *Världens utmaning eller hopplöst fall? En lägesrapport om arbetsplatsbibliotek i Sverige år 2010*.
- Griffiths, Rose; Comber, Chris & Dymoke, Sue (2010). *The Letterbox Club 2007 to 2009: Final evaluation report*. Leicester: University of Leicester School of Education.
- Hedenström, Solveig, Holmén, Annika & Lundgren, Lena (2010). *Läskonster: nya former för lässtimulans. Slutrapport från projektet Läskonster*. Uppsala: Länsbibliotek Gävleborg Uppsala.

- Hedenström, Solveig & Lundgren, Lena (red.) (2011). *Litteraturhus: rum för läskonster. Slutrapport 2 från projektet Läskonster*. Uppsala: Länsbibliotek Gävleborg Uppsala.
- Helgesson, Annika (2006). *Service för funktionshindrade: En undersökning av Boken kommer-verksamhetens serviceutbud och några användares upplevelser av servicekvalitet*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Herder, Mats (1986). *Arbetsplatsbibliotek i Sverige: studier av en uppsökande folkbiblioteksverksamhet och dess framväxt*. Diss. Uppsala Univ.
- Jones, Troy & Brown, Carol (2011). Reading Engagement: A Comparison Between Ebooks and Traditional Print Books in an Elementary Classroom. *International Journal of Instruction*. Vol.4, No.2.
- Lundgren, Lena (2007). *Rum för barn – möjligheternas bibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Konferenspaper.
- Lundh, Anna Hampson (2013). *Talande böcker och läsande barn: barn berättar om talboksanvändning*. Johanneshov: Myndigheten för tillgängliga medier (MTM).
- Lyseback, Anna & Norrström, Lise-Lotte (2000). *Bokbussen – från dåtid till nutid: en studie om bokbussens utveckling i Sverige*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Nygren, Gustav (2013). *Ombud i läsningens tjänst. Rapport år 1: september 2012–juni 2013*. Regionbibliotek Stockholm.
- Nygren, Gustav (2014). *Ombud i läsningens tjänst: folkbildning och folkbibliotek i samarbete. Ingår i: Årsbok om folkbildning. Forskning & utveckling 2013*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Picton, Irene (2014). *The Impact of ebooks on the Reading Motivation and Reading Skills of Children and Young People: A rapid literature review*. London: National Literacy Trust.
- Rasmussen, Casper Hvengaard & Jochumsen, Henrik (2010). *Från läsesal till levande bibliotek – barn, ungdomar och biblioteksrummet*. Ingår i: Rydsjö, Kerstin; Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Rydsjö, Kerstin & Elf, AnnaCarin (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Rydsjö, Kerstin; Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.) (2010). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Samuelsson, Linn (2007). *Rum för barn. Biblioteket som bytte skepnad*. Uppsala: Institutionen för ABM Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Stringer, Ian (2010). *Mobile library guidelines*. IFLA professional reports no. 123.
- Svensk Biblioteksforening (2003). *På barns och ungdomars villkor: Svensk Biblioteksforenings rekommendationer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet*. Stockholm: Svensk Biblioteksforening.
- Svensk biblioteksforening (2011). *Olika syn på saken: folkbiblioteket bland användare, icke-användare och personal*. Stockholm: Svensk biblioteksforening.
- Torvaldsdotter, Helene (2003). *Projekt Läslust i Värmland 2001–2003. Slutrapport*. Länsbibliotek Värmland.
- Van Riel, Rachel (2012). *Making space for reading: designing library spaces for children in public and school libraries*. Ingår i: Rankin, Carolyn & Brock, Avril (red.). *Library Services for Children and Young People: Challenges and Opportunities in the Digital Age*. Preminent Academic Facets.

Kapitel 9. Sammanfattande diskussion och rekommendationer

Läsfrämjande kan förstås som en verksamhet i syfte att öka läsmotivation, bredda läsintresset, och förbättra attityder till läsning. Metoderna för att åstadkomma detta har i den här kunskapsöversikten sorterats in under kategorierna tidig lässtimulans, läsande förebilder, lästips och bokpresentationer, social läsning, sommarläsningsprogram respektive tillgängliggörande.

I bokens första kapitel ringas läsfrämjandebegreppet in. Där ges även en introduktion till forskningsläget och på vad sätt forskning kan vara behjälplig för planering, bedömning och förbättring av läsfrämjande program och verksamheter.

I bokens andra kapitel presenteras några centrala begrepp. Medan *läsattityd* hänvisar till känslor och föreställningar en individ har gentemot läsning och *läsintresse* till preferenser vad gäller genrer, ämnen et cetera, syftar *läsmotivation* på de inre tillstånd som får människor att vilja läsa. Till de väsentliga faktorer som skapar läsmotivation hos unga hör litteraturens upplevda relevans för det egna livet, tillgång till ett större läsmaterial, generöst med tid till läsning, valfrihet i urvalet samt möjlighet till social interaktion kring det lästa. I kapitlet konstateras att läsundervisningen inom svensk grundskola – så som den enligt Skolverkets rapport från år 2007 till stora delar bedrivs – står i strid med vad forskningen säger om läsmotivation på praktiskt taget varje punkt. Till detta fogas att forskning om läsning utanför skolan påvisat ett positivt samband mellan läsförmåga och tillgång till böcker i hemmet; att barn som äger egna böcker läser oftare och med större behållning än barn som inte gör det; att barn som kommer från hem där läsning värderas har större benägenhet att utvecklas till läsare, samt att lustläsning påverkas starkt av relationer mellan lärare och barn, liksom barn och familjer. Tillsammans med ett stort antal studier som pekar på att föräldrar och hemmiljö är avgörande för barns läsning framträder en bild av läsningen i Sverige där sociokulturella faktorer tillåts att i *mycket* hög grad bestämma vilka som blir läsare och vilka som inte blir det.

Läsundervisningen i skolan ställs ofta i motsättning till lustläsning. Lustläsning har definierats som läsning som sker av egen vilja, för det egna nöjets eller den egna tillfredsställelsens skull. Begreppet förekommer ofta i läsfrämjandesammanhang. Lustläsning är också ett någorlunda vedertaget begrepp inom internationell forskning, där man använt *reading for pleasure* som en benämning på frivillig läsning för det egna nöjets eller njutningens skull. I bokens andra kapitel framförs ett par argument för att använda det alternativa begreppet fri läsning, förstått som läsning som sker av egen vilja och av eget intresse: begreppet lustläsning riskerar att göra läsningens syfte till primärt en fråga om njutning, vilket i sin tur ger ett svagt argument för läsning i konkurrens med andra fritidsaktiviteter.

Forskare har pekat på att kultursektorn och utbildningssektorn omfattas av olika

kulturbegrepp. Kultursektorn är med sin estetiska filosofi och kulturteori *autotelisk*, medan utbildningssektorn med sina pedagogiska och didaktiska begreppsapparater är *instrumentell*. Så domineras skolan av en instrumentell syn på litteraturläsning, medan litteraturläsning inom ramen för exempelvis den läsfrämjande verksamhet som sker inom folkbiblioteken gärna uppfattas som något man gör för dess egen skull. Detta samtidigt som läsfrämjande insatser ofta motiveras med sjunkande läsförmåga, vilket ytterst tenderar att ge läsning en instrumentell legitimitet även där. I denna kunskapsöversikt betonas att läsning kan förklaras ”nyttig”, utan att för den skull reduceras till att vara *enbart* nyttig. Att läsning för med sig ”nytta”, utesluter inte att den har ett värde i sig själv. En uppdelning mellan *autoteliska* och *instrumentella* kulturer kan verka klagande, men riskerar samtidigt att överskugga det faktum att kulturella verksamheter ofta *både* har ett egenvärde och ett instrumentellt nyttovärde. Sålunda ligger det inget motsägelsefullt i att betrakta litteraturläsning som en verksamhet med egenvärde, *samtidigt* som man ger det ytterligare legitimitet genom att hänvisa till exempelvis läsningens goda utbildningsmässiga och samhälleliga effekter. En nyttoeffekt av litteraturläsning i form av exempelvis ökad läsfärdighet är dessutom i sin tur ett instrument och en förutsättning för att (bland annat) kunna ta del av litteraturens eventuella egenvärde.

Att extensiv, fri läsning kan ha goda effekter på språkutveckling är väl känt. I översiktens andra kapitel uppmärksammas forskning som påvisat positiva effekter av fri läsning såsom utökad vokabulär, förbättrad skrivförmåga, bättre resultat på lästester och mer positiva attityder till läsning överlag, liksom ett positivt samband mellan läslust och läsfärdighet. Studier som kartlagt sambandet mellan läsfrekvens och läsfärdighet uppmärksammas också. Sammanställningar som gjorts av en mängd större studier bekräftar en välkänd uppåtgående spiral vad gäller läsning: barn som läser mycket förbättrar sin läsförmåga, och barn med god läsförmåga läser mer, vilket ytterligare förbättrar läsförmågan.

Flera internationella forskningsrapporter andas höga förhoppningar om den fria läsningens potential att exempelvis motverka utanförskap och höja utbildningsnivåer. Man har pekat på effekter av fri läsning som ökad läsfärdighet och skrivförmåga, bättre textförståelse, grammatik och ordförråd, förbättrad attityd till läsning, ökat självförtroende som läsare, ökad benägenhet till fri läsning senare i livet och ökad generell kunskap – men också bättre förståelse för andra kulturer, ökat samhälleligt deltagande och större insikter i mänskligt beslutsfattande.

Sociologiska studier har visat att förmögna människor läser mer, och flera studier visar att barn från enklare sociala förhållanden generellt sett läser mindre för nöjes skull än barn från mer privilegierade klasser. I Sverige är exempelvis högutbildade dubbelt så benägna att läsa böcker minst en gång i veckan jämfört med lågutbildade. Samtidigt finns ett flertal studier som talar för den fria läsningens potential att skapa social mobilitet. En omfattande studie som undersökt de kognitiva effekterna av lustläsning över tid pekar på att lustläsning på fritiden är av större betydelse för studieresultat än föräldrars utbildningsnivå. På liknande sätt har man kunnat peka på att läsengagemang i form av regelbunden fritidsläsning är vikti-

gare för ungas läsförmåga än föräldrarnas yrkesmässiga status. Sammantaget finns starka argument för fri läsning som en effektiv social hävstång.

Läsforskare hänvisar ibland till läsningens ”Matteuseffekt”. En ”Matteuseffekt” innebär att en redan gynnad part gynnas ytterligare – effekten har fått sitt namn efter det ställe i Matteusevangeliet som säger att ”[v]ar och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har”. Matteuseffekten har använts till att förklara den under skolgången successivt ökande klyftan mellan starka och svaga läsare: barn som läser bättre än sina jämnåriga läser mer, och blir därmed ännu bättre på att läsa. Barn som läser sämre läser mindre, med följden att de ytterligare hamnar efter. Pedagoger har varnat för att Matteuseffekten riskerar att ge upphov till ett negativt tankemönster i undervisningssammanhang, där man betraktar svaga läsare som hopplösa fall. Mer positivt talar Matteuseffekten för vikten av tidiga insatser för att stärka barns positiva förhållande till litteratur och läsning.

I bokens tredje kapitel uppmärksammas läsfrämjande verksamhet med inriktning mot yngre barn. Det råder konsensus inom forskningen vad gäller vikten av tidig språkstimulans. Särskilt viktigt för barns läsutveckling är föräldrarnas engagemang. *Family-literacy*-program är ett samlingsnamn för initiativ som tagit fasta på denna kunskap, och som på olika sätt syftar till att uppmuntra familjer till att språkstimulera sina barn, respektive informera om vikten av ett tidigt läsengagemang. Internationella forskningsrapporter som sammanställt större antal kvantitativa effektmätningar av den typen av program pekar på hög effekt både vad avser att förbättra barns läs- och skrivkunnighet och föräldrars förmåga att ge barnen stöd.

Vanliga metoder inom program som inriktar sig mot barnfamiljer som målgrupp är bokgåvor och högläsning, i kombination med information om vikten av tidig språkstimulans. Internationellt finns flera varianter av *Family-literacy*-program. Ett sådant program är det engelska bokgåvoprogrammet *Bookstart*, som började i England i början på nittioalet och som numer finns i samtliga världsdelar. *Bookstart* har utvärderats i flera omgångar, och man har till följd av programmen bland annat kunnat konstatera ökad läsning (oftare och mer) med spädbarn och små barn bland föräldrar/vårdnadshavare, ökat antal biblioteksmedlemskap för barn, fler föräldrar/vårdnadshavare som sätter värde på läsning för spädbarn och småbarn, ökat självförtroende vad gäller högläsning för barn samt ökad medvetenhet om läsningens roll för tal- och språkutveckling.

En internationellt sett beprövad metod inom *Family-literacy*-program går ut på att göra hembesök till familjer. Till fördelarna med hembesök som läsfrämjande metod hör att man kan möta en samlad familj på deras egna villkor, på tider som passar deras schema. Hembesökare kan vidare få information om barnets heminlärningsmiljö och de kulturella och/eller socioekonomiska faktorer som kan inverka på barnets läsutveckling. Till de nyckelfaktorer som avgör kvaliteten på genomförandet av hembesök inom familjeinriktade program hör utbildning av personal, vilket väcker frågor kring budget och resurser. Personalen som genomför hembesök behöver en rad kompetenser, såsom god förmåga att observera, lyssna och ställa

frågor. Svensk forskning har pekat på att språkstimulerande programverksamhet som innefattar hembesök kan öka föräldrarnas engagemang i barnens intellektuella och språkliga utveckling, samt påverka barns språkliga och allmänna utveckling positivt.

I Sverige har folkbiblioteken under decennier arbetat med att i samverkan med BVC dela ut bokgåvor och ordna föräldragrupper. En annan viktig samverkansform för de yngsta barnens språkutveckling och läsmotivation är den mellan bibliotek och förskola. Folkbiblioteken spelar en viktig roll för barnens tillgång till litteratur och som kompletterande pedagogisk kompetens. Samarbeten mellan folkbibliotek och förskolor är en självklarhet på många håll i landet. Det finns emellertid studier som visar att flera förskolor inte ser biblioteken som en självklar samarbetspartner. Det förekommer också stora skillnader mellan förskolor beträffande den tid man lägger ner på högläsning för barnen. Undersökningar har också pekat på att den så kallade "läsvilan" är det vanligaste sammanhanget i vilket läsningen äger rum, och man har talat om hur läsningen därmed reduceras till en "disciplinerande funktion". Att det finns stora skillnader vad avser tillgången på böcker vid landets förskolor har också konstaterats; medan vissa förskolor är välförsedda, har andra relativt få, och somliga förskolor har inga böcker alls. Förskolan lyder inte under skollagen vad gäller tillgång till skolbibliotek vilket gör frågan om tillgången till litteratur i förskolan särskilt angelägen. Flera initiativ har tagits för att stärka litteraturens ställning i förskolan. I avsnittet om tidig lässtimulans i bokens tredje kapitel redovisas några goda exempel på samarbeten mellan bibliotek och förskola. Däribland återfinns förskolor med litteraturprofil, där berättelser och läsning av litteratur är ett genomgående tema i den dagliga verksamheten.

Högläsning hör till de viktigaste metoderna som används för att stimulera barns språkutveckling och skapa intresse för böcker och läsning. Högläsningens goda effekter på barns språkutveckling är väl dokumenterade. Genom högläsning berikas barns ordförråd och förmåga att uttrycka sig. Genom högläsning kan också ett tidigt intresse för böcker och läsning väckas, och för barn kan högläsning inte minst innebära ett första möte med litteraturen som konstform. Forskare har kunnat konstatera att barn som blivit lästa för i hemmet läser mer på egen hand, och man har även uppmärksammat positiva samband mellan högläsning och studieresultat. Till ett flertal belägg för högläsningens positiva inverkan hör att föräldrar, genom att högläsa för sina barn, förmedlar en positiv attityd gentemot böcker och läsning som kan bli avgörande för deras läsutveckling. En variant på högläsning som ofta förespråkas innefattar en dialog mellan barnen och/eller mellan barnen och högläsaren före, efter och under läsningen. Det är en metod som innebär att man läser *med*, snarare än *för*, barnen. En vanlig benämning på denna högläsningsmetod är *dialogisk högläsning*. Det finns studier där man mätt effekten av högläsning på barns språkutveckling och jämfört effekterna mellan dialogisk högläsning och andra, minde interaktiva högläsningsformer. Enligt en meta-analys av sådan forskning har dialogisk högläsning störst inverkan på språkutvecklingen för grupper med yngre barn. Men frågan om och när dialogisk högläsning är att föredra handlar inte bara

om språkutveckling, utan också om graden av engagemang hos den som lyssnar och den motivation som kan uppstå genom ett sådant engagemang.

Högläsning ingår i folkbibliotekens sagostunder, som vanligen innebär en kombination av högläsning ur en bok med berättande och sång. Högläsning ingår också i en mängd olika läsfrämjandeprojekt. Ett högläsningsprojekt av lite annorlunda karaktär går ut på att ge föräldrar som sitter i fängelse möjlighet att tala in godnattsagor på cd till sina barn. Under senare år har högläsning för vuxna blivit ett uppskattat inslag på svenska folkbibliotek. Det finns samverkansprojekt kring högläsning för personer med demenssjukdom, och det finns läsfrämjandeinitiativ som går ut på att yngre läser högt för äldre.

I bokens fjärde kapitel beskrivs program och projekt som på olika sätt arbetat med läsande förebilder. Att barn och vuxna lär sig genom att ta efter andra är välkänt. Att använda sig av förebilder i det läsfrämjande arbetet tycks intuitivt rimligt. En förebild kan vara en person vars beteende man tar efter, men också någon vars värderingar och föreställningar man delar. Beträffande läsfrämjande verksamheter inriktade på barns och ungdomars fritid finns flera exempel på program och projekt som använder förebilder anpassade efter specifika målgrupper.

Den viktigaste formen av påverkan på barns läsning under de första åren utgörs av föräldrar som läser för barnen och för egen del. Ett barn lär sig trots allt att tala och kommunicera långt innan det börjar skolan genom att ta efter betydelsefulla vuxna i sin närhet. I läroböcker, forskningsstudier och studentuppsatser som behandlar föräldrars roll som läsande förebilder betonas ofta vikten av att läsintresset först och främst måste finnas hos föräldrarna. Därmed kan läsfrämjande för barn och vuxna inte utan vidare betraktas som två separata områden.

Det finns flera forskningsstudier som undersökt hur föräldrars läsvanor på fritiden påverkar barns läsbeteende. Det finns undersökningar som visar att båda föräldrarna har störst inverkan på läsbeteendet hos döttrar. Forskare har också funnit stöd för den så kallade genus-stereotyp-hypotesen, enligt vilken fäder har större inverkan på läsbeteendet hos söner, och mödrar på döttrar. Av ett antal studier att döma består de viktigaste läsande förebilderna för unga av de närmaste i familjen, följt av kompisar och lärare. Det finns också undersökningar som identifierat läsande förebilder bland sportutövare i allmänhet och fotbollsspelare i synnerhet.

Att pojkar generellt sett uppvisar sämre läs- och skrivförmåga än flickor finns belagt i ett flertal större studier, liksom att det finns skillnader mellan pojkar/män och flickor/kvinnor i läsvanor. Man har kunnat konstatera att flickor inom OECD-länderna inte bara presterar bättre på tester som mäter läsfärdighet, de är också mer benägna att tycka om läsning, läsa oftare, tänka positivt kring läsning och uppfatta sig själva som läsare.

Grovt sett kan man urskilja två typer av förklaringar till pojkars och flickors, respektive mäns och kvinnors läsvanor. Till de mer omstridda/ifrågasatta förklaringarna hör förmodade biologiskt betingade skillnader i "inlärningsstilar". Att betrakta läsvanor ur ett socialt perspektiv har vunnit större acceptans. Klyftan mellan pojkars och flickors läsvanor har förklarats med att vi socialiseras in i olika läsrol-

ler. Pojkars läsvanor har exempelvis uppfattats som produkten av en social påverkan gentemot pojkar att anpassa sig till maskulina identiteter, i kombination med stereotypa föreställningar om läsning som en ”feminin” sysselsättning. Forskare har använt begreppet *motståndskultur* för att beskriva pojkars motvilja till läsning.

Bristen på manliga läsande förebilder är ett vanligt förekommande tema i forskningen om flickors och pojkars läsning, inte minst i vetenskapliga artiklar som berör manlig *läsförmåga*. Behovet av manliga förebilder tenderar också att föras på tal så snart pojkars *läsvanor* adresseras. Forskning som studerat hur pojkar och flickor socialiseras in i en läsaridentitet har exempelvis motiverat kampanjer där sportstjärnor agerar läsande förebilder. Att pojkars val att inte läsa låter sig förklaras utifrån sociala normer om manlighet ligger också till grund för ett svenskt regeringsbeslut om satsningar på idrott och läsning. Överhuvudtaget har manliga läsande förebilder blivit en viktig aspekt av läsfrämjande verksamhet idag.

En del forskare har argumenterat för att problemet med pojkars läsvanor ligger i en ”feminisering” av läsning som mödrar och en kvinnodominerad för- och grundskola bidragit till. Kvinnor för med sig antaganden om läsningens syfte och sammanhang, val av texter och sätt att tillgodogöra sig dem som fungerar dåligt och i värsta fall avskräckande för pojkar, har man hävdad. Man har också påtalat att den ojämna fördelningen mellan kvinnor och män inom biblioteksyrket på olika sätt har inverkat negativt på pojkars läsning. Vissa har menat att av pojkar föredragna genrer marginaliserats till följd av litteraturläsningens ”feminisering” inom biblioteksverksamheten. Samtidigt har påpekats att biblioteket kan göras till en välkomnande och inbjudande plats för pojkar genom att i högre grad vädja till deras önskemål och behov: för att minska läsklyftan mellan pojkar och flickor bör man utgå från böcker som pojkar föredrar att läsa. Frågan hur man får unga pojkar att läsa har större prioritet än frågan vad de läser.

Enligt flera undersökningar tenderar pojkar att i högre grad än flickor föredra böcker med ett icke-fiktivt innehåll. Vidare tenderar pojkar att attraheras till en viss typ av fiktion. Humor, sport, science fiction och fantasy hör till vanligt förekommande preferenser vad gäller pojkars läsning, och man har därför förespråkade program baserade på dessa genrer. För att nå ut till målgruppen unga pojkar har man också rekommenderat olika typer av uppsökande verksamhet i syfte att ta biblioteket dit pojkar befinner sig, och omvänt få män att uppsöka biblioteket. Så har man exempelvis rekommenderat att pappor bör uppmuntras till delaktighet vid bibliotekens högläsningstunder för barn.

Förebildstanken är central inom läsfrämjandeprojekt och kampanjer med pappor som specifik målgrupp. Vad gäller läsande förebilder inom den innersta familjekretsen finns flera projekt och kampanjer som syftar till att uppmuntra och ge stöd åt pappor, eller blivande pappor, att agera läsande förebilder för sina barn, ofta med det uttalade syftet att påverka negativa läsattityder bland pojkar. I bokens fjärde kapitel ges exempel på sådana program och projekt som genomförts i samarbete med ABF, folkbibliotek, fackföreningar, skolor och idrottsföreningar, program som utgått från såväl läsandets genusdimension som klassaspekt.

En annan viktig kategori av läsande förebilder är kompisar. Att kompisar påverkar ungas läsvanor har inte minst betonats inom forskningen kring läsattityder. I flera projekt och kampanjer har man arbetat med att låta unga agera läsande förebilder åt andra unga. I England har man exempelvis använt metoden att rekrytera framstående skolelever till att bli "Reading Champions", med uppgiften att uppmuntra pojkar att läsa. Förebildstanken är central inom så kallade *Book Buddy Reading*-program, vars grundtanke är att para ihop läsare som befinner sig på olika nivå. Exempelvis har man låtit barn i femte klass läsa för barn i förskolan, med tydliga vinster för båda parter: yngre barn i förskolan får en äldre läsande förebild, och äldre barn med lässvårigheter erbjuds en högläsningsträning de kan känna sig bekväma med. Liknande verksamhet förekommer på flera skolor i Sverige. Inom projekt som tagit fasta på denna modell har man kunnat konstatera mentorskapets dubbla fördelar: yngre får uppmärksamhet från äldre, och äldre stärker sitt självförtroende genom att agera förebilder.

Andra projekt och program har tagit fasta på de läsande förebilder som finns utanför barns och ungas omedelbara sociala miljö. Förebildstanken är central inom läsfrämjande verksamhet där man låtit involvera idrottsorganisationer. Flera läsfrämjande verksamheter som förenat idrott med läsning har profilerat idrottsstjärnor som läsande förebilder. I England har man under en längre period arbetat med fotbollsstjärnor som läsande förebilder, så kallade *Reading Stars*. I bokens fjärde kapitel beskrivs några exempel på projekt som förenat idrott med läsning. En viktig slutsats som kan dras utifrån projekten är att vara tydlig med vilka målgrupper man vill nå. Projekt som förenat idrott med läsning som ett sätt att nå pojkar och som för att inte verka exkluderande/stigmatiserande vänt sig till både flickor och pojkar, har resulterat i en majoritet av flickor bland deltagarna.

Bokens femte kapitel handlar om läsfrämjande verksamhet som går ut på att ge lästips och bokpresentationer av olika slag. I bibliotekssammanhang förekommer det med läsfrämjande besläktade begreppet *litteraturförmedling*. Biblioteket *förvaltar* litteraturen, samlar den och ställer den till förfogande, men biblioteken *förmedlar* också litteratur. Med begreppet litteraturförmedling förstås att informera om litteratur, synliggöra, skapa läslust och vägleda läsaren i val av litteratur. Så uppfattat är litteraturförmedling en specifik *typ* av läsfrämjande. Forskare har gjort en distinktion mellan *direkt* förmedling genom ett personligt möte och *indirekt* förmedling i form av exempelvis lästips på en nätsida. Exempel på indirekt litteraturförmedling är ämnesuppställningar, utställningar, litteraturlistor och skrivna bokpresentationer. Samtal mellan låntagare och bibliotekarie, traditionella former av bokprat och andra muntliga presentationer av litteratur är att betrakta som direkt förmedling. Sådana distinktioner mellan "direkt" och "indirekt" kan problematiseras, inte minst om man beaktar förmedlingsformer som kombinerar talets omedelbarhet med skriftens varaktighet, exempelvis filmade bokpresentationer publicerade på nätsidor.

Den specifika form av service som innebär att ge förslag på läsning går (framför allt i USA) under beteckningen *Reader's Advisory*. *Reader's Advisory* är en form av

litteraturförmedling, och på samma sätt som man kan skilja på direkt och indirekt litteraturförmedling, kan man skilja mellan direkt och indirekt *Reader's Advisory*. Direkt *Reader's Advisory* kan till exempel ges i form av ett samtal där en serie frågor ställs till en användare i syfte att göra en icke-dömande inventering av dennes läsintresse, och ge tips och råd utifrån dessa. Den svenska motsvarigheten kallas för "referenssamtal", som mer övergripande handlar om interaktion/kommunikation mellan bibliotekarien och användaren för att tillgodose den senares behov av information, men som mer specifikt också kan handla om att ge råd och tips i valet av läsning. *Reader's Advisory* har i jämförelse mellan förr och nu inneburit att relationen mellan läsare och bibliotekarie blivit allt mindre didaktisk. Om man förr ansåg sig veta vad som var bra för läsaren och pekade ut vissa bestämda riktningar, har man idag blivit mer av en *länk* mellan boken och läsaren. *Reader's Advisory* hör till bibliotekens grundläggande funktioner, men används också i bokhandelssammanhang, i såväl direkta som indirekta former.

Till de vanligast förekommande läsfrämjandemetoderna på folkbiblioteken hör bokpresentationer i form av så kallade bokprat. Bokprat är en betydligt vanligare aktivitet i folkbibliotekens läsfrämjandearbete bland barn och unga, än exempelvis bokcirklar. Metoden går i korthet ut på att berätta om böcker för att därigenom väcka intresse för läsning. Bokprat kan både förmedla entusiasm inför läsning och hjälpa läsare att hitta böcker de tycker om. Metoden bokprat har använts länge men genomgått genomgripande förändringar över tid i fråga om urval, pedagogik, förhållningssätt till mottagarna, målsättningar, genomförande och förväntade resultat. Man har exempelvis kunnat konstatera att bokpratsverksamheten under 1970-talet präglades av en folkbildningstanke, medan man under 1990-talet kommit att mer betona den personliga läsupplevelsen. Det har inte publicerats någon större svensk vetenskaplig undersökning som söker besvara frågan vilken inverkan traditionella bokpresentationer eller bokprat har på läsning. Några examensarbeten om bokprat pekar på att utlåningsfrekvensen av de böcker bibliotekarierna valt att prata om ökar, men det rör sig om enskilda observationer snarare än några större statistiska undersökningar. Ett antal engelskspråkiga doktorsavhandlingar som undersökt traditionella former av bokprat och dess inverkan på lånefrekvenser och attityder till läsning ger ett entydigt resultat: böcker som blivit föremål för bokprat ökar betydligt i cirkulation, däremot ger bokprat enligt dessa undersökningar inte någon märkbar effekt på läsattityder. Bokprat vid svenska folkbibliotek handlar oftast om fiktionslitteratur. En undersökning pekar på att omkring nittio procent av bokpraten handlar om skönlitteratur i samtliga undersökta ålderskategorier. Det är en anmärkningsvärt hög siffra mot bakgrund av vad vi vet om pojkars intresse för facklitteratur.

Bokpratsverksamheten har inte minst ändrat karaktär över tid i och med tekniska innovationer av olika slag. Man kan peka på hur dagens bokpratare kan ta hjälp av alltifrån scanners och digitalkameror till datorprogram som *PowerPoint* och *iMovie*, internetsidor som *YouTube* och *Amazon* och så vidare. Det finns också projekt som tagit fasta på den digitala utvecklingens potential att förnya bokprats-

verksamheten. Digitala bokpresentationer förekommer även i form av så kallade *boktrailers*, det vill säga korta filmer som presenterar böcker visuellt, på ett sätt som till formatet liknar filmtrailern. På *YouTube* finns boktrailers producerade av såväl amatörer som professionella. Den svenska nätsidan *boktrailer.se* presenterar filmer om aktuella böcker och författare från svenska bokförlag. Den amerikanska Webportalen *Digital Book Talk* erbjuder boktrailers med amatörskådespelare. Forskning har pekat på en potential i detta projekt att förbättra attityderna till läsning bland motvilliga läsare i kategorin ”digitalt infödda”, det vill säga personer som vuxit upp i en tid då datorer och internet redan var en väsentlig del av samhället.

Vad gäller bokbloggar har man kunnat konstatera att det finns flera likheter mellan privata bloggares sätt att presentera böcker och bibliotekens metoder att skylta med litteratur och ge lästips. Generellt väljer bloggarna att skriva om nyutgiven litteratur, och majoriteten av lästipsen handlar om romaner. Biblioteksbloggar tycks ofta avspegla bloggarens personliga litteraturpreferenser.

Bokens sjätte kapitel handlar om social läsning. Där konstateras att det finns en tendens inom såväl forskning som praktiskt läsfrämjande verksamhet idag att betona läsningens sociala dimension. Läsning har traditionellt sett inte uppfattats som någon gruppaktivitet, men för en generation där social interaktion ständigt pågår måste läsningen också bli social, har man menat. För att skapa läsmotivation och förbättra läsattityder bör man inom skola och bibliotek verka för att etablera en vana hos unga att *delat med sig av sina läsoplevelser*. Unga engageras av litteratur om de får samtala om den.

I viss mening är läsning alltid social. Forskning om själva läsinlärningsprocessen har under de senaste decennierna kommit att betona betydelsen av det sociala och kulturella sammanhang i vilken all läsutveckling ingår. Inte minst genomslaget för begreppet *literacy* vittnar om detta. *Literacy* förstått i dess utökade betydelse handlar om förmågan att inte bara läsa och skriva utan också att förstå och använda ett flertal andra symbolsystem inom en kultur. Läsandets praktik, från basal läsinläring till avancerad tolkning, är på många sätt att betrakta som en social praktik. Därutöver är alla ”läsvanor” – inklusive att läsa ensam i hemmets avskildhet – socialt producerade och förutsätter en ”social infrastruktur”, som innefattar exempelvis de materiella villkoren för bokproduktion, utbildning av läsare och förekomsten av bibliotek. Föreställningen om den ensamme, privata läsaren kan i sig betraktas som en social konstruktion som romantiserar den enskilde och isolerade författaren eller läsaren.

Såväl frågan hur, vad, och varför vi läser avgörs i ett socialt sammanhang. Likväl finns en utpräglad föreställning om läsning som en solitär angelägenhet. En läsare porträtteras ofta som någon som drar sig undan i avskildhet för att ta del av en värld som andra inte tar del i. Forskare har beskrivit detta som en kulturell hegemoni kring den ensamme läsaren. Det finns emellertid tendenser som tyder på att bilden av den isolerade läsaren inte på samma sätt som tidigare dominerar läsandets kultur. Den förnyade intresset för boksamtal, bokcirkel, delade lästips och digitala diskussionsforum kan tolkas som inslag i en läskultur som i hög grad blivit social. Ett exempel

på social läsning i stor skala är så kallade *Mass Reading Events* (MSE), såsom TV- och radiosända bokklubbar. Ett annat exempel på MSE är läsfrämjande initiativ som syftar till att samla läsare i en stad, region eller ett helt land kring en gemensamt läst bok.

Det förnyade intresset för social läsning hänger samman med teknikutvecklingen. Möjligheten att dela med sig av sina läsupplevelser eller diskutera läsning med andra har aldrig varit större än nu. Detta skapar i sin tur nya förutsättningar och möjligheter för det läsfrämjande arbetet. Med begreppet ”social läsning” förstås *kommunikation läsare emellan om litteratur och läsupplevelser*. Till social läsning hör *boksamtal* i grupp, vilket exempelvis förekommer inom ramen för *bokcirklar* i såväl traditionella som digitala former. Till social läsning hör också litteraturdiskussioner på olika nätforum och bloggar, liksom författarbesök.

Medan *bokprat* introducerar böcker åhörarna inte har läst, innebär ett *boksamtal* att fördjupa läsningen av redan lästa böcker. Ett boksamtal kan enklast definieras som ett samtal, med eller utan ledning, kring en gemensamt läst bok. Bokprat i dess traditionella form kan vid jämförelse med boksamtalet betraktas som ett slags envägskommunikation. En vanlig form av organiserade boksamtal i grupp är bokcirklar. Bokcirklar, läsecirklar och litteraturcirklar betraktas i denna översikt som synonymer och avser *en organiserad grupp av läsare som samlas fysiskt eller på annat sätt möts för att samtala om sina läsupplevelser*. Forskningen om bokcirklar tenderar att handla om cirkelnas omfattning, organisation, och gruppidentitet. Den berör främst de anglosaxiska länderna och forskningen i Sverige är ännu begränsad. I ett pågående svenskt forskningsprojekt om bokcirklar skiljer man mellan *fristående bokcirklar* och *bokcirklar med huvudman*. Medan fristående bokcirklar verkar utan organisatoriska band eller stöd utifrån, är bokcirklar med huvudman knutna till ett folkbibliotek, ett studieförbund, en bokhandel eller någon annan typ av organisation. Bokcirklar i dess traditionella form av möten IRL framstår, såväl nationellt som internationellt, som en kvinnodominerad verksamhet. Den typiske bokcirkeldeltagaren i Sverige är en kvinna i pensionsåldern. Antalet kvinnor bland studieförbundens bokcirklar har under de senaste åren exempelvis legat på mellan 80 och 85 procent. Den övervägande delen av bokcirkeldeltagarna består av personer som fyllt 65 år. Forskning pekar på en kraftig ökning de senaste åren av antalet deltagare inom den äldsta ålderskategorin. Bokcirkelverksamheten vid folkbiblioteken har ökat kraftigt de senaste åren. Då bokcirklar förefaller ha blivit ett redskap för att locka vuxna läsare, har ökningen uppfattats som en indikation på att folkbiblioteken stärkt sitt läsfrämjandearbete gentemot vuxna.

Storbritannien har ett väl utvecklat arbete med läsecirklar på folkbiblioteken som uppmärksammas i denna översikt. Ett nyckelbegrepp i det brittiska samtalet om läsecirklar är *Reader Development*. Inom Reader Development-rörelsen har man förflyttat fokus från *läsning* till *läsaren*, *läsarutveckling* istället för *läsutveckling*. Medan *läsutveckling* handlar om att skaffa sig läsfärdigheter, handlar *läsarutveckling* om själva läsupplevelsen. Inom *Reader Development* har man också förespråkats en förflyttning av tyngdpunkten i det läsfrämjande arbetet från kvaliteten på boken till kvaliteten på läsupplevelsen.

I Storbritannien har man bland annat kunnat se positiva effekter av läsecirklar som ökad och breddad läsning, ökad utlåning och konsumtion av böcker, men också hur läsecirklar bidrar till ökade kunskaper och en känsla av gemenskap. Forskning om läsecirklar för synskadade har betraktat läsecirklar ur ett socialt rättviseperspektiv och som ett medel för social inkludering. En forskningsrapport från Skottland som direkt adresserar frågan om bokcirkels läsfrämjande potential visar bland annat vilken inverkan litteraturscirklarna har på läsfärdighet, läsengagemang och läsattityder, med särskilt avseende på genus. Rapporten redovisar att bokcirk-larna för med sig såväl ökad entusiasm inför läsning som förbättrade attityder och läs beteenden. Både pojkar och flickor som deltagit i cirklarna uppvisar betydligt positivare attityder gentemot läsning i skolan och överhuvudtaget. Enligt forskarna fungerade litteraturscirklarna bäst när lärarna gjorde ett förberedande arbete för att underlätta samarbetet, när eleverna var delaktiga i valet av litteratur och när grupperna träffades på en förutbestämd och reguljär basis. Att tillhöra en läsande grupp bidrog enligt rapporten till ett fördjupat läsengagemang hos eleverna. Litteraturscirklarna erbjöd eleverna utrymme att samtala om böcker, och genom sådana samtal definiera sig själva som läsare. Detta visade sig särskilt viktigt för pojkar, vars sociala nätverk i övrigt inte verkade erbjuda några sådana möjligheter. Genom att delta i olika typer av litteraturscirklar kan barn lära sig att bli läsare som läser med stor omfattning och variation och som betraktar läsning som en social aktivitet där de kan skaffa sig vänner. Sådana observationer är av stort intresse, inte minst mot bakgrund av forskningshypotesen att män i högre grad än kvinnor uppfattar litteraturläsning som en privatsak. Inom norsk biblioteksforskning har man kunnat iaktta att litteraturen fyller en svag symbolisk och social funktion för ett antal litteraturintresserade män i vuxen ålder, vilket innebär att de ställer sig utanför den form av social påverkan som är betydande för kvinnors litteraturintresse. När litteraturen får en social funktion, är det enligt denna forskning också sannolikt att litteraturläsningen ökar. Att läsning betraktas som en privat angelägenhet kan bidra till att många pojkar och män tappat motivationen att läsa. Om detta stämmer, ger det ett mycket starkt argument för att främja social läsning för i synnerhet pojkar och män. Ett effektivt sätt kunde vara litteraturscirklar som vänder sig till pojkar, som utgår från gruppens identifierade intressen och inte från början begränsar sig till fiktionslitteratur.

Under 2000-talet har ett flertal digitala bokcirklar startats i Sverige. Liksom i traditionella bokcirklar IRL består medlemmarna i digitala bokcirklar till större delen av kvinnor. Man kan dock intressant nog notera något fler deltagare av manligt kön procentuellt sett. Läsecirklar är endast en del av ett större läsengagemang online. Digitalt bokcirkeldeltagande innebär inte bara att diskussionen kring läsoplevelsen sker *efter* det att boken blivit läst, utan också *under tiden* den blir läst, ett resultat av det dagliga användandet av sociala medier.

Till kategorin *Mass Reading Events* hör en typ av läsfrämjande initiativ som syftar till att under en begränsad tid samla läsare i en stad, region eller ett helt land kring en gemensamt läst bok. Forskningen har använt akronymen OBOC om model-

len, en förkortning för *One Book, One Community* – en bok, en gemenskap. Som namnet ger vid handen innebär modellen att *en* – oftast men inte alltid skönlitterär – bok väljs ut för att sedan stå i fokus för en mängd aktiviteter som medborgarna inom ett visst geografiskt område inbjuds att delta i. Bland aktiviteterna förekommer alltifrån boksamtal till författareevenemang, pysseldagar och kanotutflykter. Till OBOC-modellens vanliga inslag hör visningar av filmbearbetningar, teaterdramatiseringar och sceniska uppläsningsframträdanden. *One Book*-program har fått stor spridning i bland annat USA, Kanada och Storbritannien. Till läsning som en individuellt omformande, bildande, existentiell, terapeutisk, kreativ eller till och med civiliserande erfarenhet kan man med det förnyande intresset för social läsning i stor skala, lägga ännu en aspekt: läsning som ett sätt att bygga gemenskaper. En målsättning med OBOC-program kan också vara att stärka den lokala litteraturens status. En vanligt förekommande variant på OBOC-initiativ är ”En stad, en bok”. OBOC-program kan även inbegripa hela regioner eller landskap.

En annan form av social läsning utgörs av författarbesök. Författarbesök i läsfrämjande syfte förekommer både som enskilda evenemang och inom ramen för en mängd olika typer av läsfrämjande program och projekt, såväl nationellt som internationellt. Varje år genomförs cirka 2 500 författarbesök i svenska klassrum, bland annat i syfte att stimulera elevers läslust och läsförmåga. Enligt KB:s statistik förekom 3 200 författarbesök vid landets folkbibliotek 2014. Vuxna tycks höra till den vanligaste målgruppen för författarbesök, och besöken gäller vanligen författare av fiktionslitteratur. Forskning har visat att författarbesök i svenska skolor ofta har karaktären av engångsevenemang; författaren kommer till en lektion, läser ur och pratar om sina böcker, svarar på frågor och sedan är det slut. En del besök är mer ambitiöst genomförda och innefattar såväl omfattande förberedelser som efterföljande bearbetning. Man har observerat att arbetet med en roman i samband med ett författarbesök genererar olika slags *samtal* om exempelvis texttolkning, kopplingar till egna erfarenheter, politiska och estetiska spörsmål med mera; kort sagt element som gör det berättigat att betrakta sådana författarbesök som en form av social läsning.

Bokens sjunde kapitel handlar om så kallade sommarläsningsprogram. *Summer Learning Loss* kallas fenomenet att skolelever tenderar att halka efter med inläringen i samband med sommarledigheten och elever från familjer med lägre socioekonomisk status halkar efter mer – vilket med tiden skapar allt större klyftor. Sommarläsningsprogram – *Summer Reading Programs* – betraktas ofta som ett medel för att motverka sådana effekter. Sommarläsningsprogram har vid svenska folkbibliotek bland annat gått under namnet ”Sommarboken”. ”Sommarboken” har definierats som en läsfrämjande metod där barnen läser ett antal böcker under sommaren för att sedan belönas om de lyckas. Inom det nuvarande nationella programmet *Sommarboken* har man frångått metoden med redovisningar och belöningar, för att istället lägga tonvikten på boksamtal i olika former. Internationellt följer sommarläsningsprogram ofta ett slags läs-och-rapportera-struktur, där barn får redovisa vad de läst, muntligen eller skriftligen. Ofta gäller det för barnen

att läsa ett bestämt antal böcker med någon form av belöning i sikte. Program av den typen har inom forskningen kommit att kallats för ”incitaments-program”. Det brittiska programmet *Summer Reading Challenge* som inbegriper tusentals bibliotek i Storbritannien innebär att barnen ska läsa minst sex böcker under sommarlovet och därefter belönas för sin insats.

Flera internationella undersökningar redovisar att sommarläsningsprogram bidrar till ökad läsning, och med tanke på att programmen ofta är så utformade att deltagarna har att läsa ett försvarligt antal böcker under sommarledigheten vore ju alla andra resultat förvånande. Incitamentsprogram kan öka kvantiteten på barns läsning markant. I vad mån de också leder till en positiv attityd till läsning och motivation till att läsa mer beror på om den ökade mängden läsning hjälpt barnet att uppnå ett ökat flyt i sin läsning och om den ökade mängden läsning inneburit att barnet erbjudits ett läsmaterial som det funnit viktigt och intressant. Huruvida yttre belöningar kan skapa läsmotivation hos barn, eller tvärtom underminerar motivationen, hör till läsforskningens många kontroverser. Det har påtalats att belöningar riskerar att bli det enda skälet för barn att läsa, med resultatet att läsmotivationen upphör i samma ögonblick som belöningen uteblir. Det finns studier som indikerar att belöningar inte påverkar läsmotivationen nämnvärt, men det finns också undersökningar där belöningar visat sig inverka negativt på den inre läsmotivationen. Flera forskare har funnit att belöningar med läsanknytning såsom exempelvis böcker påverkar motivationen positivt. Forskare som undersökt belönings effekter på läsattheter har på liknande sätt förespråkat läsrelaterade belöningar.

Ett antal, företrädesvis kanadensiska, nordamerikanska och brittiska studier redovisar att sommarläsningsprogram har haft positiva effekter på elevers läsförmåga, läsvanor, läslust, självförtroende och biblioteksanvändning. Man har också jämfört läsförmågan hos elever med likvärdig social bakgrund som deltagit respektive inte deltagit i sådana program, och noterat betydande skillnader. I en av studierna konstateras att även barn som deltagit endast en kortare period i ett sommarläsningsprogram läser på en högre nivå än barn som inte deltagit alls. Frågan infinner sig om denna högre nivå av läsförmåga är programmets förtjänst eller om man tvärtom deltagit i programmet *på grund* av den. Sådana frågor ställs emellertid sällan, om än alls, i den sortens utvärderingar.

Forskningslitteraturen om sommarläsningsprogram handlar ofta om i vilken grad programmen lyckats motverka *Summer Learning Loss*. Ett stort antal artiklar har skrivits i ämnet. Forskare har exempelvis pekat på att läsning av 4–5 böcker över sommaren är tillräckligt för att på ett avgörande sätt motverka de klyftor som uppstår till följd av sommarledigheten. Ett antal större studier avser att besvara frågan om effekterna av sommarläsningsprogram på elevers studieförmåga. Man har kunnat peka på att sommarläsningsprogram kan spela en betydande roll för att överbrygga läsklyftor och argumenterat för att folkbiblioteken här har en viktig funktion att fylla. Bland några förslag på best practice vad gäller sommarläsningsprogram hör väl identifierade målgrupper, fungerande marknadsföringsstrategier, utvärderingsmetoder och erfaren personal. Litteraturen kring sommarläsnings-

program pekar också på vikten av att effektivt marknadsföra programmen till föräldrar med barn i skolåldern och att biblioteken bör betona de utbildningsrelaterade fördelarna med sommarläsningsprogram gentemot föräldrarna. Sommarläsningsprogram bör vidare präglas av en effektiv samverkan med skolor. Skolan kan identifiera grupper av barn och deras familjer för att erbjuda praktiskt stöd att delta samt följa upp de framsteg som elever gjort i samband med programmet. Därutöver kan skolan knyta personliga kontakter med föräldrar och uppmuntra syskon, äldre kompisar och läskompisar att följa med yngre läsare till biblioteket. Skolan kan också länka samman sommarläsningen med höstterminens undervisning genom att under hösten anknyta till de texter som lästes i samband med sommarläsningsprogrammet.

Bokens åttonde kapitel handlar om olika former av tillgängliggörande. Tillgängliggörande kan handla om alltifrån att tillhandahålla lättläst litteratur till hur man utformar biblioteksrummet. Biblioteksrummet har utvecklats från att ha varit en samling böcker till att bli mer levande och mångsidiga institutioner som sammanför den enskilda användaren med medier, kultur och andra användare, en utveckling som har sammanfattats i uttrycket *from collection to connection*. Idén om biblioteket som en plats att vara på innebär en utökning av bibliotekets rena utlåningsfunktion, som ansetts nödvändig inte minst mot bakgrund av att den traditionella utlåningsfunktionen krympt i takt med att information, kunskap och upplevelser digitaliserats. Att barn- och ungdomsbiblioteksverksamheten skiftat fokus från innehåll och samlingar till ett engagemang med bibliotekets användare har inte minst inneburit ett ökat intresse för bibliotekens design och arkitektur.

Den innehållsmässiga iscensättningen av biblioteket kan räknas till bibliotekets läsförmedlande arbete, det vill säga bibliotekets mer aktiva roll att ge användarna råd och uppmuntra läsning, vidga deras läshorisonter eller helt enkelt underlätta för dem att göra val. Det klassiska biblioteket var i stor utsträckning utformat för användare som på förhand visste vad de letade efter. Mot bakgrund av att ett stort antal av folkbibliotekens besökare inte är målinriktade låntagare – eller låntagare överhuvudtaget – har man inom biblioteksforskningen resonerat kring begreppet ”serendipitet”, det vill säga möjligheten att göra oplanerade fynd bland materialet. Forskare har konstaterat att det experimenteras som aldrig tidigare med både rummet och nya förmedlingsformer. Man har pekat på en tendens att iscensätta biblioteken på nya sätt, alltifrån spektakulära och påkostade amerikanska ”upplevelsebibliotek” där böckerna samsas med diverse attraktioner, till danska ”boklösa” bibliotek i vilka nittio procent av de fysiska böckerna förpassats till magasinet till förmån för andra typer av medier. Samtidigt har man kunnat konstatera att det inte är mycket som tyder på att användarna själva hyser något större intresse för idén med biblioteket som en upplevelseorienterad plats. Användarna tenderar istället att prioritera mer traditionella aspekter av grundläggande funktioner och olika former av service. En svensk undersökning visar att kunnig personal och ett bra bemötande hör till det som värderas högst av användarna. Användarna tenderar vidare att värdera bibliotekets mest grundläggande funktioner vad avser tillgänglighet, såsom

bra öppettider, att enkelt kunna hitta det man söker, samt att enkelt kunna ta sig till biblioteket. Oftast stämmer värderingarna överens bland användare och tillfrågad personal, men det finns också anmärkningsvärda skillnader. Exempelvis anser över hälften av personalen att det är mycket viktigt att biblioteket är en plats där man umgås med andra, att jämföra med knappt var åttonde användare som anser samma sak. Sammanfattningsvis vill användarna att biblioteket ska ligga inom räckhåll, erbjuda en rofylld miljö med en kunnig och trevlig personal, samt ett rikt urval av böcker.

Parallellt med utvecklingen av biblioteksrummet som en mötesplats för kultur och litteraturintresserade har det också uppstått alternativ i form av så kallade litteraturhus. På åttiotalet grundades ett första *Literaturhaus* i Berlin, ett exempel som sedan dess följts på flera håll i Tyskland och i övriga Europa. Till litteraturhusens aktiviteter hör exempelvis föredrag, utställningar, fortbildningsseminarier, författarbesök och läsecirklar. Utformningen av nya biblioteksrum kan vara mer eller mindre forskningsförankrade. I *Rum för barn* på Kulturhuset i Stockholm är exempelvis både utformningen av rummet och verksamheten grundad i pedagogisk teori. När *Rum för barn* byggdes år 2005 var det med ambitionen att utforma ett bibliotek med ett konsekvent barnperspektiv. I *Rum för barn* har rummets fysiska utformning fått ett större utrymme än vad som är vanligt på mer traditionella bibliotek, och man har också övergett det traditionella klassifikationssystemet för att istället ordna böckerna så att barnen själva kan hitta dem.

Det finns många skäl för biblioteken att arbeta uppsökande. Det kan handla om något så konkret som fysiska hinder för låntagare att ta sig till biblioteket. Det kan också handla om kulturella hinder; bibliotekarier som deltagit i projekt som rör idrott och läsning har exempelvis vittnat om att de fått bättre kontakt med ungdomar de mött på deras egen arena än i biblioteket. Det finns bland folkbibliotekens uppsökande verksamheter en tradition av att upprätta fysiska bokbestånd på andra platser än i biblioteksbyggnaden och dess filialer, en typ av uppsökande arbete som genomgått viss förnyelse under senare tid. Att nå ut genom att upprätta nya bokbestånd kan innebära alltifrån mer självklara varianter såsom bibliotek i väntrum, till mer experimenterande så som bibliotek i simhallar. Som ett led i en satsning på att flytta ut delar av bokbeståndet till andra platser än den fysiska bibliotekslokalen har exempelvis *tvättstugebibliotek* upprättats på många håll i landet, *kapprumsbibliotek* är en annan variant, liksom *omklädningsrumsbibliotek*. *Arbetsplatsbiblioteken* har en lång tradition att falla tillbaka på, och tycks efter en period av nedgång röna ett förnyat intresse. Det gäller även *mobila bibliotek* av olika slag, såsom bokbussar och bokbåtar.

Arbetsplatsbiblioteken hör till de mer etablerade varianterna av bokbestånd på platser utanför bibliotekets väggar. Arbetsplatsbibliotek i bildningssyfte fanns redan under 1800-talet, inrättade av arbetsgivare och/eller filantropiskt verkamma personer. Från slutet av 1800-talet inrättas arbetsplatsbibliotek av representanter för arbetarrörelsen. Dessa bibliotek fanns oftast inte på arbetsplatserna, utan i Folkets hus eller i någons hem. På 1970-talet inleddes en mer omfattande försökverksamhet

med arbetsplatsbibliotek utifrån den statliga litteraturutredningen från 1968. Under en tjugårsperiod blev arbetsplatsbibliotek en verksamhet som växte snabbt och som betraktades som ett effektivt sätt att vinna nya läsare. Arbetsplatsbiblioteken har sedan slutet av 1980-talet kommit att marginaliseras, både i den kulturpolitiska diskussionen och i folkbibliotekens verksamhet. På det hela taget framstår arbetsplatsbibliotek som en verksamhet i avtagande; till exempel kunde man år 2004 konstatera en halvering av antalet arbetsplatsbibliotek sedan 1990. År 2003 uppskattas arbetsplatsbiblioteken vara omkring 1 200 till antalet, varav 500 i kommunal regi, 400 i facklig regi i samarbete med *En bok för alla* och 300 som fristående arbetsplatsbibliotek. Mycket tyder på att siffran sjunkit ytterligare sedan dess.

Många av de arbetsplatsbibliotek som startats i facklig regi har påbörjats inom ramen för större läsfrämjande projekt. Ett väl fungerande arbetsplatsbibliotek kan vara ett effektivt sätt att främja läsning, dels genom att böcker görs tillgängliga, dels genom att förekomsten av ett arbetsplatsbibliotek på en arbetsplats påverkar attityden till böcker och läsning bland de anställda. Eftersom arbetsplatsbibliotek har en läsfrämjande funktion oavsett vem som är verksamhetens huvudman, har man poängterat att en eventuell nysatsning inte bara bör omfatta arbetsplatsbibliotek inom ramen för folkbiblioteken utan även fristående arbetsplatsbibliotek samt arbetsplatsbibliotek i facklig regi. Man har också påpekat att arbetsplatsbiblioteken skulle ha störst utvecklingsmöjlighet om facken, företagen, författarförbundet, ABF och Svensk biblioteksförning samarbetade i frågan, oavsett huvudmannaskap.

En relativt ny form av arbetsplatsbibliotek är vägkrogsbiblioteken. Det första vägkrogsbiblioteket invigdes 2004 på vägkrogen Tönnebro, på initiativ av fackförningarna Transportarbetareförbundet och Hotell och Restaurang. Vägkrogsbiblioteken fungerar som gemensamma arbetsplatsbibliotek för dessa fackföreningar och syftar till att genom utlåning av ljudböcker och pappersböcker öka tillgängligheten till böcker – och därmed öka läsandet bland restauranganställda och yrkeschaufförer. Vissa vägkrogsbibliotek erbjuder nedladdningsstationer där man kan låna ljudböcker genom att ladda ner dem direkt till sin dator eller mobil. Det finns för närvarande tolv vägkrogsbibliotek i Sverige. Man har kunnat konstatera att det finns yrkesförare som lånar upp till 8–9 ljudböcker i månaden från dessa bibliotek samtidigt som de så gott som aldrig läser böcker i pappersform.

Med ”mobilt bibliotek” menas kort och gott bibliotek som inte stannar på ett ställe. En historik över de mobila biblioteken i Sverige kan börja med de så kallade vandringsbiblioteken, en verksamhet som inleddes kring förra sekelskiftet av folkbildningsförbund, arbetarbibliotek och studentföreningarna Verdandi och Heimdal. Denna verksamhet kom sedermera att ersättas med bokbussar, som ännu idag är en vanlig form av mobilt bibliotek. Bokbussverksamheten är en del av folkbibliotekens uppsökande verksamhet och har funnits i snart sjuttio år – den första bokbussen började rulla i Borås 1948. Inspirationen kom från USA och Storbritannien, där man under 1920-talet började använda bokbussar från att tidigare ha erbjudit mobila bibliotek med hjälp av häst och vagn. I Sverige infördes 1975 ett statsbidrag för bokbussar, vilket resulterade i en ökning av bokbussverksamheten. Bokbussar,

förstått som ett slags rullande biblioteksfilialer i specialinredda fordon, förekommer idag i ungefär en tredjedel av Sveriges 290 kommuner. En grundläggande tanke bakom bokbussverksamheten är att tillgängliggöra biblioteksservice till alla oavsett hemort. Det står ingenting om bokbussar i bibliotekslagen, vad som däremot står är att folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Bokbussar och andra mobila bibliotek är bland annat ett medel för att möjliggöra sådan tillgänglighet. Med bokbussars hjälp kan biblioteket ta sig till läsarna istället för tvärtom.

Undersökningar har visat att bokbussverksamheten under 1970- och 1980-talen blev något av en självklarhet, medan 90-talet innebar en tillbakagång. 1990-talets minskning av antalet bokbussar är bland annat ett resultat av ekonomiska nedskärningar inom biblioteksområdet och som särskilt drabbade den uppsökande verksamheten. Behovet av bokbussar har varierat över tid och kan sättas i relation till ökad bilism och utbyggda kommunikationsnät, liksom ökad tillgång till Internet. Bakom idén med mobila bibliotek ligger sedan gammalt tanken att erbjuda glesbygden biblioteksservice. För detta ändamål finns förutom bussar och andra rullande fordon även bokbåtar på flera håll i Sverige. Projekt som innefattar olika former av mobila bibliotek sker ofta med ambitionen att nå barn och unga som annars inte besöker biblioteket.

Bland de alternativa låneverksamheter som biblioteken utvecklat finner man tvättstugebiblioteken. Tvättstugebibliotek förekommer dels i form av mindre så kallade spontanbibliotek, det vill säga en samling böcker som på privat initiativ placerats ut i en gemensam tvättstuga, dels i mer omfattande och organiserade former och då i samarbete med bibliotek och andra aktörer. Tvättstugebiblioteket är ett rum i anslutning till tvättstugan där grannar kan umgås och dela med sig av sina läsupplevelser. I samband med upprättandet av tvättstugebiblioteket har man också låtit utbilda bokombud. Man har även arrangerat föreläsningar och författarbesök i anslutning till sådan verksamhet.

En annan metod för att öka tillgängligheten till böcker är kapprumsbibliotek på förskolan. Kapprumsbibliotek har använts inom läsfrämjandesatsningar i syfte att öka högläsning bland föräldrar. Tanken är att man genom ett enkelt administrerat utlåningssystem kan erbjuda föräldrar att låna böcker i samband med hämtning och lämning. Vissa bibliotek har erbjudit tygkassar i kapprummen med ett urval högläsning böcker. Sådana så kallade bokkassar eller bokväskor är förövrigt mycket vanliga i bibliotekens arbete med att tillgängliggöra litteratur och har emellanåt visat sig ha betydande effekt på ungas läsning.

En viktig funktion på arbetsplatsbiblioteken har de så kallade bokombuden, det vill säga ansvariga för arbetsplatsbiblioteket som kan ha i uppdrag att sköta om utlåningen, ge lästips till arbetskamrater och informera om biblioteket. Man har pekat på att ett engagerat bokombud på en arbetsplats förmodligen har större förutsättningar att främja läsning än en bibliotekarie, vars närvaro på arbetsplatsen vanligtvis är begränsad till ett par tillfällen i månaden. Som utbildning och inspirationskälla för bokombud på arbetsplatserna har olika seminarium genomförts i landet.

Avslutningsvis diskuteras några exempel på tillgängliggörande genom digitala medier. Det är lätt att se en läsfrämjande potential i den utökade tillgänglighet och de många läsmöjligheter som uppstått i och med smartphones och surfplattor. Lika lätt är det att i samma teknik se ett potentiellt hot mot läsningen. Försiktiga antaganden har framförts om e-bokens läsfrämjande potential för pojkar. Enligt en sammanställning av forskning om e-böckers inverkan på läsmotivation och läsförmåga är det för optimistiskt att anta att e-böcker skulle utgöra en väg till läsning för personer som inte läser tryckta böcker. Däremot kan e-böcker, likaväl som tryckta böcker, användas i läsfrämjande insatser. Läsarundersökningar talar för att läsning av e-böcker respektive pappersböcker inte är en fråga om antingen/eller. Merparten av forskningen om barns och ungdomars läsning på skärm har hittills fokuserat på dess inverkan på läsförmågan. Beträffande e-böckers inverkan på läsattityder och läsmotivation finns mycket mer att veta. En undersökning som jämfört elevers läsmotivation vid läsning av pappers- respektive e-böcker pekar på att bokens innehåll är viktigare för ungas läsmotivation än formatet i sig. Eleverna tenderade emellertid att föredra e-böcker när de erbjöds ett större antal titlar och möjligheten att själv välja sin egen e-bok. Sannolikt ligger e-bokens läsfrämjande potential just i möjligheten att tillgängliggöra större mängder litteratur, som i sin tur möjliggör val och därmed motivation.

En talbok innebär en inläst version av en utgiven bok. Talböcker framställs i Sverige av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), som tidigare hette Talboks- och punktskriftsbiblioteket. MTM arbetar för att personer med läsnedsättning ska erbjudas litteratur i en för dem tillgänglig form, och har också till uppgift att tillgängliggöra, ge ut och distribuera lättläst litteratur i den utsträckning behoven inte tillgodoses på den kommersiella marknaden. Före 1950 var det endast möjligt för synskadade att låna punktskriftsböcker från De Blindas Förening, men efter att rullbandstekniken utvecklats började man på samma sätt som vid folkbiblioteken att bygga upp ett bokbestånd av talböcker med fack- och skönlitteratur för såväl vuxna som barn. Medan det i andra länder är vanligt att ett centralt blindbibliotek lånar ut medier direkt till personer med synnedsättning, började man i Sverige redan på 1950-talet ett samarbete med folkbiblioteken. Denna samarbetsmodell har haft stor betydelse för möjligheterna att nå nya läsare, till exempel personer med dyslexi. Från 1950-talet spelades böcker in på rullband, för att under sjuttioalet övergå till kassettband. Under nittioalet övergick man till CD-formatet, och under 2000-talet blev talboken nedladdningsbar via appen *Legimus*.

För att utifrån vad som framkommit i denna rapport gå vidare med det läsfrämjande arbetet utanför skolan föreslås följande allmänna rekommendationer:

- **Börja tidigt (och fortsatt).** Vikten av tidig lässtimulans kan inte nog betonas och *Family literacy*-initiativ är att rekommendera. Initiativ som syftar till att uppmuntra och informera om vikten av högläsning är av särskild prioritet. I synnerhet bör män uppmuntras och uppmanas att läsa högt för sina barn.
- **Identifiera grupper med större behov än andra och arbeta gentemot dessa.** För att motverka Matteuseffekter, *Summer learning loss* och annat som skapar läsklyftor bör man låta behov avgöra vilka målgrupper man vänder sig till, vara tydlig med vilka det gäller och varför.
- **Öka tillgången till litteratur oavsett medium.** Forskning om läsmotivation pekar på ett samband mellan läsmotivation och tillgång till ett omfattande läsmaterial, vilket ska förstås som ett brett utbud av genrer och texttyper i olika medium. Tillhandahållandet av ett rikt och varierat läsmaterial kommunicerar även att läsning är en värdefull och givande aktivitet.
- **Främja social läsning.** Det finns ett samband mellan läsmotivation och möjligheten att interagera socialt kring läst text. Social interaktion innefattar att tala med andra om böcker, läsa tillsammans med andra, låna och dela böcker med andra, samtala om böcker och dela skriven text kring böcker med andra. Man bör i synnerhet främja social läsning bland pojkar och män, inte minst mot bakgrund av hypotesen att läsning i högre grad betraktas som en privat angelägenhet bland män än bland kvinnor. När litteraturen får en stark symbolisk och social funktion uppstår större möjligheter bland läsare att påverka andra.
- **Använd förebilder.** Alla, och i synnerhet män, bör uppmuntras att agera läsande förebilder för sina barn. Främja verksamhet som går ut på att äldre läser för yngre. Ett sådant mentorskap för med sig dubbla fördelar: yngre får uppmärksamhet från äldre, och äldre stärker sitt självförtroende genom att agera förebilder. Arbeta för att *medvetenheten* om vikten av att agera förebild ökar.
- **Betona valfrihet.** Läsmotivation hänger samman med möjligheten att välja vad som ska läsas. Observera att valfrihet gäller *vad* som ska läsas och utesluter inte nödvändigtvis bestämda mål i form av *hur mycket* som ska läsas.
- **Arbeta utifrån olika målgruppers identifierade (läs)intressen.** Låt inte de egna läspreferenserna styra. Ta reda på målgruppens preferenser istället och utgå från dem. Låt ambitionen att vidga läsintresset komma i andra hand.
- **Satsa på sommarläsningsprogram med tydliga mål, i samarbete med skola och bibliotek.** Understryk de utbildningsmässiga fördelarna gentemot föräldrar. Kombinera social läsning i form av läsklubsverksamhet och liknande med en viss mängd läsning som mål. Betona bibliotekens och skolans gemensamma ansvar. Ta hjälp av skolan med att identifiera grupper av barn och deras familjer för att erbjuda praktiskt stöd att delta, samt följa upp de framsteg som elever gjort i samband med programmet.
- **Uppställ tydliga, genomförbara mål och utvärdera.**

Referenser

- Ahlberg, Malin (1999). *Författareevenemang på svenska folkbibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Ahlén, Birgitta & Norberg, Inger (red.) (2005). *Läslust och läslist: idéer för högstadiet och gymnasiet*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Ahlström, Rebecca & Ekstrandh, Angelica (2005). *Bokprat för barn: ur ett förmedlarperspektiv*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Aleman, Lotta & Ögland, Malin (2013). *Att läsa är också en sport. Rapport och utvärdering*. Regionbibliotek Stockholm.
- Allan, J., Ellis, S. & Pearson, C. (2005). *Literature circles, gender and reading for enjoyment: Report for the Scottish Executive Education Department*. Edinburgh: Scottish Executive.
- Almerud, Peter (2004). *Bibliotek i skymundan: en rapport om arbetsplatsbibliotek*. Stockholm: Kulturrådet.
- Andersson, Annica & Hjertström, Annika (2006). *"Det kanske är lite meningen att man ska vidga sina vyer": en undersökning om yrkesförares inställning till läsning och användning av väggkrogsbibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Andersson, Camilla & Holmgren, Agneta (2011). *Bloggarens val: En studie av lästips på bloggar*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Anderson, Richard C. (1985). *Becoming a Nation of Readers: The Report of the Commission on Reading*. Washington, D.C: National Academy of Education.
- Asplund, Stig-Börje (2010). *Läsning som identitetsskapande handling: gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojars litteratursamtal*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet, 2010.
- Baker, Linda, & Wigfield, Allan (1999). Dimensions of Children's Motivation for Reading and Their Relations to Reading Activity and Reading Achievement. *Reading Research Quarterly* 34, s. 452–477.
- Balling, Gitte (2007). *Virtuelle læseklubber – på vej mod bibliotek 2.0*. Danmarks Biblioteksskole, Center for Kulturpolitiske Studier.
- Bamkin, Marianne R. (2012). *The promotion of reading on children's mobile libraries in the United Kingdom*. Diss. Loughborough University 2012.
- Bauer, Caroline Feller (1997). *Leading kids to books through puppets*. Chicago: American Library Association.
- von Baumgarten Lindberg, Marianne (red.) (2013). *BERÄTTA, LEKA, LÄSA. Läsrelsens projekt i 31 kommuner för barn upp till tre år. Läsrelsen*.
- Bengtson, Johanna (2006). *Utvärdering av projektet I rörelse år 1*.
- Bengtsson, Sara (1998). *Vad är läsfrämjande?: en jämförande textstudie av synen på läsning och läsfrämjande åtgärder under tre decennier*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Studentuppsats.
- Bergkvist, Jorunn (2008). *"En virtuell bokcirkel blir mer en del utav vardagen...": En kvalitativ studie av virtuella bokcirklar*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Bergstedt, Eva (2012). *Bubblan: berättelser på väg. Utvärdering av ett lässtimulansprojekt*.
- Bergman, Lotta & Persson, Magnus (2013a). *Författaren i klassrummet. En pilotstudie*. Ingår i: Skjelbred, Dagrun & Veum, Anslaug (red.) *Literacy i læringskontekster*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bergman, Lotta & Persson, Magnus (2013b). *Läsningens scener*. Ingår i: Björkman, Jenny & Fjæstad, Björn (red.) *Läsning. RJ:s årsbok 2013/2014*. Göteborg: Makadam.

- Bingebo, Leif (2008). *Utvärdering år 3. Projektet I rörelse*.
- Bird, Viv (2014). Bookstart in England: A Worldwide Early Reading Programme. Ingår i: Maas, Jörg F., Ehlig, Simone C. & Seelmann, Carolin (red.) *Prepare for Life! Raising Awareness for Early Literacy Education: Results and Implications of the International Conference of Experts 2013*. Mainz: Stiftung Lesen.
- Björkhagen Turesson, Annelie (2011). *Sagor som skapar skillnad. En utvärdering av Godnattsagor inifrån*. Malmö: Malmö högskola.
- Björneborn, Lennart (2008). *Serendipitetsfaktorer og brugeradfærd på det fysiske bibliotek*. Danmarks Biblioteksskole Aalborgafdelingen.
- Bleses, Dorthe & Andersen, Mette Kjær (2011). *Kan Bogstart gøre en forskel? En undersøgelse af Bogstarts potentiale som led i det forebyggende arbejde for at understøtte sprogtiltagelsen hos børn i udsatte boligområder*. Odense: Syddansk Universitet, Center for Børnesprog.
- Bodart, Joni Richards (1980). *Booktalk!: booktalking and school visiting for young adult audiences*. New York: H.W. Wilson.
- Bodart, Joni (1985). *The effect of a booktalk presentation of selected titles on the attitude toward reading of senior high school students and on the circulation of these titles in the high school library*. Diss. Texas Women's University 1985.
- Bogren, Anna-Karina & Oskarsson, Carina (2011). *Läslust och arbetsglädje – om läsfrämjande projekt på Uddevalla Stadsbibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Bon, Ingrid; Cranfield, Andrew & Latimer, Karen (red.) (2011). *Designing library space for children*. Berlin: De Gruyter Saur.
- Bonci, Angelica (2011). *A research review: the importance of families and the home environment*. London: National Literacy Trust.
- Borrman, Pia & Hedemark, Åse (2015). *Leonards plåster: om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Brink, Lars (2000). *Försvunna bokslukare?: om läslust och läsvanor hos elever i grundskolan i fyra Gävleborgskommuner*. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Brodin, Carolina (2008). *Folkbiblioteket och de alternativa låneverksamheterna – samma sak fast ändå inte?* Uppsala: institutionen för ABM Biblioteks- & informationsvetenskap. Masteruppsats.
- Brooks, Greg; Pahl, Kate; Pollard, Alison & Rees, Felicity (2008). *Effective and inclusive practices in family literacy, language and numeracy: a review of programmes and practice in the UK and internationally*. Reading, CfBT Education Trust.
- Bryant, Donna & Wasik, Barbara Hanna (2004). Home Visiting and Family literacy Programs. Ingår i: *Handbook of family literacy*. Mahwah, NJ US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Burås Storø, Ole Ivar (2008). *Evalueringsrapport Idrett og Lesing 2006–2008*. Foreningen lles.
- Carpentieri, J., Fairfax-Cholmeley, K., Litster, J., Vorhaus, J. (2011). *Family literacy in Europe: using parental support initiatives to enhance early literacy development*. London: NRDC, Institute of Education.
- Cassel West, Caroline & Knochenhauer, Ann-Charlotte (2006). *Läsningens goda kretslopp: en studie av hemmets, skolans och skolbibliotekets betydelse för barns läsning*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Celano, D. & Neuman, S. (2001). *The Role of Public Libraries in Children's Literacy Development: An Evaluation Report*. Pennsylvania: Pennsylvania Department of Education.
- Chall, Jeanne S. (1983). *Stages of reading development*. New York: McGraw-Hill.
- Chambers, Aidan (1994). *Böcker inom oss: om boksamtal*. Stockholm: Norstedts.
- Chambers, Aidan (1995). *Böcker omkring oss: om läsmiljö*. Stockholm: Norstedts.
- Chance, Rosemary & Lesesne, Teri (2012). Rethinking Reading Promotion: Old School Meets Technology. *Teacher Librarian*. 39, 26–28.

- Clark, Christina (2008). *Britain's Next Top Model. The impact of role models on literacy*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina (2011). *Setting the baseline. The National Literacy Trust's first annual survey into young people's reading – 2010*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & Akerman, Rodie (2006). *Social inclusion and reading: an exploration*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & Burke, David (2012). *Boys' Reading Commission. A review of existing research to underpin the Commission*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & De Zoysa, Sarah (2011). *Mapping the interrelationships of reading enjoyment, attitudes, behaviour and attainment: An exploratory investigation*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina, & Douglas, Jonathan (2011). *Young people's reading and writing: An in-depth study focusing on enjoyment, behaviour, attitudes and attainment*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina; Osborne, Sarah & Dugdale, George. (2009). *Reaching Out with Role Models. Role models and young people's reading*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina, & Poulton, Lizzie (2011). *Book ownership and its relation to reading enjoyment, attitudes, behaviour and attainment*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina & Rumbold, Kate (2006). *Reading for pleasure: a research overview*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina; Torsi, Stephen & Strong, Julia (2005). *Young People and Reading: A School Study Conducted by the National Literacy Trust for the Reading Champions Initiative*. London: National Literacy Trust.
- Clark, Christina, Woodley, Jane & Lewis, Fiona. (2011). *The Gift of Reading in 2011: Children and young people's access to books and attitudes towards reading*. London: National Literacy Trust.
- Close, Robin (2001). *Parental Involvement and Literacy Achievement: The research Evidence and the Way Forward*. London: National Literacy Trust.
- Cooling, Wendy (2011). "It's never too soon to start." Ingår i: Court, Joy (red.). *Read to succeed: strategies to engage children and young people in reading for pleasure*. London: Facet Pub.
- Cooper, Harris M. (2003). *Summer learning loss: the problem and some solutions*. Champaign, IL, ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
- Corneliusson, Cay (2007). *Språkstimulerande åtgärder för barn 0–2 år i Västmanland: kartläggning av samarbetet mellan folkbiblioteken och BVC kring gåvoböcker och föräldragrupper*. Länsbibliotek Västmanland.
- Cremin, Teresa; Mottram, Marilyn; Collins, Fiona; Powell, Sacha & Safford, Kimberly (2009). Teachers as readers: building communities of readers. *Literacy*, 43(1), s. 11–19.
- Cremin, Teresa; Mottram, Marilyn; Collins, Fiona; Powell, Sacha & Safford, Kimberly (2014). *Building Communities of Engaged Readers: Reading for Pleasure*. London: Routledge.
- Cyr, Ann-Marie & Gillespie, Kellie M. (2006). *Something to talk about: creative booktalking for adults*. Lanham, Md: Scarecrow Press.
- Dahl, Pamela Kay (1988). *The effects of booktalks on self-selected reading*. Diss. Moorhead State University 1988.
- Damber, Ulla; Nilsson, Jan & Ohlsson, Camilla (2013). *Litteraturläsning i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Damber, Ulla & Nilsson, Jan (2015). Högläsning med förskolebarn – disciplinerande eller frigörande? Ingår i: Tengberg, Michael & Olin-Scheller, Christina (red.) (2015). *Svensk forskning om läsning och läsundervisning*. 1. uppl. Lund: Gleerups Utbildning.
- Danielsson, Anna (2011). *Projektet Läskonster. En uppföljning av ett lässtimulerande projekt*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.

- De Groot, Joanne Carroll (2009) *Building a nation of readers: multiple perspectives on public library summer reading programs*. Diss. University of Alberta 2009.
- Department for Education (2012). *Research evidence on reading for pleasure*. Education standards research team. London: Department for Education.
- Deshommes, Renee D. (2013). *The effects of summer reading programs on the academic achievement of elementary students*. Diss. University of Arkansas 2013.
- Dolatkah, Mats (2013). Skolbibliotek och läsfrämjande: Tre problemområden. Ingår i: Limberg, Louise & Lundh, Anna Hampson (red.) (2013). *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap: en forskningsantologi*. Lund: BTJ förlag.
- Dominkovic, Kerstin; Eriksson, Yvonne & Fellenius, Kerstin (2006). *Läsa högt för barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Du Toit, Cecilia Magdalena (2004). *Transition, text and turbulence: factors influencing children's voluntary reading in their progress from primary to secondary school*. Diss. University of Pretoria, 2004.
- Duursma, Elisabeth; Augustyn, Marilyn & Zuckerman, Barry. (2008). Reading aloud to children: the evidence. *Archives of Disease in Childhood*. 93, 554–557.
- Ehrenberg, Maria; Persson, Magnus & Svensson, Cinna (2013). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: en förstudie*. Halmstad: Region Halland.
- Elkin, Judith; Train, Briony & Denham, Debbie (2003). *Reading and reader development: the pleasure of reading*. London: Facet.
- Ellis, Sue & Coddington, Cassandra S. (2013). Reading Engagement Research: Issues and Challenges. Ingår i Hall, Kathy; Cremin, Teresa; Comber, Barbara & Moll, Luis C. (red.) *International handbook of research on children's literacy, learning and culture*. Hoboken: Wiley.
- Elwér, Åsa (2014). *Early predictors of reading comprehension difficulties*. Diss. Linköpings universitet 2014.
- En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna idag*. (2013). Rapporter från riksdagen 2013/14:RFR 3. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Enemark, Anna & Poulsen, Ann Kathrine (2008). *Fremtidens biblioteksbetjening af børn*. Kbh, Biblioteksstyrelsen.
- Eriksson, Ann Catrine (red.) (2013). *Ständigt denna Bubbla: mobil lässtimulans i tre län. Rapport med utvärdering*.
- Eriksson Barajas, Katarina (2012). *Boksamtalets dilemman och möjligheter*. 1. uppl. Stockholm: Liber.
- Eriksson, Ida (2010). *Boken kommer: förmedling och bemötande*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Eriksson, Kent, Nordlinder, Eva och Schultz, Eivor (2014). Projektet läsbryggan – ett samarbete mellan bibliotek och ABF i Västernorrland. Ingår i: *Årsbok om folkbildning. Forskning & utveckling 2013*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Eurydice (2011). *Teaching reading in Europe: contexts, policies and practices*. Brussels: European Commission.
- Farmer, Lesley S. J. & Stricevic, Ivanka (2011). *Using research to promote literacy and reading in libraries: guidelines for librarians*. IFLA professional reports no. 125.
- Fast, Carina (2011). *Att läsa och skriva i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Fast, Carina (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva: familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2007.
- Fiore, Carole D. (2005). *Fiore's summer library reading program handbook*. New York: Neal-Schuman Publishers.
- Fish, Stanley Eugene (1980). *Is there a text in this class?: the authority of interpretive communities*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
- Fox, Mem (2010). *Läsa högt: en bok om högläsningens förtrollande verkan*. 1. svenska pocketuppl. Ystad: Kabusa böcker.

- Frid, Nina (2012). *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar & bibliotek*. Lund: BTJ förlag.
- Fuller, Danielle & Rehberg Sedo, DeNel (2013). *Reading beyond the book: the social practices of contemporary literary culture*. New York: Routledge.
- Furhammar, Sten (1997). *Varför läser du?* Stockholm: Carlsson.
- Föreningen Kulturstorm (2011). *Men läs då!: Tre år av läsfrämjande i Västerbotten*. Umeå: Föreningen Kulturstorm.
- Gallagher, Kelly (2009). *Readicide: how schools are killing reading and what you can do about it*. Portland, Maine: Stenhouse Publishers.
- Gambrell, Linda B. (2011). Seven Rules Of Engagement: What's Most Important to Know About Motivation to Read. *The Reading Teacher*. 65, 172–178.
- Gomby, Deanna S. (2012) Family literacy and Home Visiting Programs. Ingår i: Wasik, Barbara Hanna (red.) *Handbook of family literacy*. New York: Routledge.
- Griffiths, Rose; Comber, Chris & Dymoke, Sue (2010). *The Letterbox Club 2007 to 2009: Final evaluation report*. Leicester: University of Leicester School of Education.
- Griswold, Wendy (2008). *Regionalism and the Reading Class*. University of Chicago Press.
- Gunter, Glenda & Kenny, Robert (2008). Digital booktalk: Digital media for reluctant readers. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 8 (1), 84–99.
- Guthrie, John T. & Wigfield, Allan (2000). Engagement and motivation in reading. Ingår i: Pearson, David P.; Kamil, Michael L.; Barr, Rebecca & Mosenthal, Peter B. (red.) *Handbook of reading research*. Vol. 3. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gärdén, Cecilia; Michnik Katarina & Nowé Hedvall, Karen (2010). *Projekt som biblioteksutveckling*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Konferenspaper.
- Hansson, Annice & Svensson, Margaret (2006). *Läsfrämjande verksamhet för "läsovana" vuxna*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Hartley, Jenny & Turvey, Sarah (2002). *The reading groups book*. 2002/2003 ed. Oxford: Oxford University Press.
- Hedemark, Åse (2011). *Barn berättar: en studie av 10-åringars syn på läsning och bibliotek*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.
- Hedenström, Solveig, Holmén, Annika & Lundgren, Lena (2010). *Läskonster: nya former för lässtimulans. Slutrapport från projektet Läskonster*. Uppsala: Länsbibliotek Gävleborg Uppsala.
- Hedenström, Solveig & Lundgren, Lena (red.) (2011). *Litteraturhus: rum för läskonster. Slutrapport 2 från projektet Läskonster*. Uppsala: Länsbibliotek Gävleborg Uppsala.
- Helgesson, Annika (2006). *Service för funktionshindrade: En undersökning av Boken kommer-verksamhetens serviceutbud och några användares upplevelser av servicekvalitet*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Hell Carlsson, Hedvig-Christina (2014). *Läsa för livet: Bibliotekschefers syn på litteraturförmedling för vuxna*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Helvig, Monica (2007). *"Før hatet jeg å lese – nå elsker jeg å lese!": En evaluering av pilotprosjektet "Idrett og lesing"*. Foreningen !les 2007.
- Herder, Mats (1986). *Arbetsplatsbibliotek i Sverige: studier av en uppsökande folkbiblioteksverksamhet och dess framväxt*. Diss. Uppsala Univ.
- Heyns, Barbara (1978). *Summer Reading and the Effects of Schooling*. New York: Academic Press.
- Hornby, Susan & Glass, Bob (red.) (2008). *Reader development in practice: bringing literature to readers*. London: Facet.
- Hyder, Eileen (2014). *Reading Groups, Libraries and Social Inclusion: Experiences of Blind and Partially Sighted People*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.

- International Reading Association (1999). *Adolescent literacy: a position statement for the Commission on Adolescent Literacy of the International Reading Association*.
- Jones, Troy & Brown, Carol (2011). Reading Engagement: A Comparison Between Ebooks and Traditional Print Books in an Elementary Classroom. *International Journal of Instruction*. Vol.4, No.2.
- Juncker, Beth (2010). Barns bibliotek – nya villkor, nya utmaningar, nya teorier, nya begrepp. Ingår i: Rydsjö, Kerstin; Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Kamienski, Per-Jakob (2010). *Förändringar i synen på bokprat för barn och unga. En diskursiv läsning av artiklar i Biblioteksbladet 1932–2007*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för ABM, Biblioteks- och informationsvetenskap. Masteruppsats.
- Karlsson, Carina & Steen, Kerstin (2006). *Lust och lärande i läsfrämjandet: Pedagogiska perspektiv på bibliotekarierollen och metoderna bokprat, boksamtal och Sommarboken*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Karlsson, David (2010). *En kulturutredning: pengar, konst och politik*. Göteborg: Glänta produktion.
- Keane, Nancy J. & Terence W. Cavanaugh (2009). *The Tech-Savvy Booktalker: A Guide for 21st-Century Educators*. Westport, Conn: Libraries Unlimited.
- Kim, Jimmy (2004). Summer Reading and the Ethnic Achievement Gap. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*. 9, 169–188.
- Kinnell, Margaret & Shepherd, Jennifer (1998). *Promoting reading to adults in UK public libraries*. London: Taylor Graham.
- Kjersén Edman, Lena (2013). *Tala om böcker: boksamtal på bibliotek, i skola och på nätet*. Lund: BTJ förlag
- Klaesson, Gunnar (2011). *Läs för mig pappa! En handledning*. Stockholm: En bok för alla
- Klasson, Maj (1991). Bibliotekarien: Forskarens kollega och allmänhetens guide inför 2000-talet, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, (78), nr. 3–4, s. 80–92.
- Kohkoinen, Anette (2008). *I rörelse. Projektet som förenar läsning och idrott i Västerbotten 2005–2007*. Slutrapport.
- Krashen, Stephen D. (2004). *The power of reading: insights from the research*. 2nd ed. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Krashen, Stephen D. (2011). *Free Voluntary Reading*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Kulturrådet (2014). *Handlingsprogram för läsfrämjande*.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina (2014). Bookstart: Bringing Books to Babies. Ingår i: Maas, Jörg F., Ehmig, Simone C. & Seelmann, Carolin (red.) *Prepare for Life! Raising Awareness for Early Literacy Education: Results and Implications of the International Conference of Experts 2013*. Mainz: Stiftung Lesen.
- Kåberg, Catharina (2013). *Läskraft! Högläsning för personer med demenssjukdom*. Slutrapport. Centrum för lättläst.
- Kåreland, Lena (2009). Estetik och livskunskap i skolans litteraturläsning. Ingår i: Nilsson, Skans Kersti & Pettersson, Torsten (red.). *Litteratur som livskunskap – tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning*. Borås: Högskolan i Borås.
- Körling, Anne-Marie (2012). *Den meningsfulla högläsningen*. Stockholm: Natur & kultur.
- Langemack, Chapple (2003). *The booktalker's bible: how to talk about the books you love to any audience*. Westport, CT: Libraries Unlimited.
- Larsson, Emma (2009). *En godnattsaga för demokratin? En undersökning av ett läsfrämjande projekt i facklig regi*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats
- Ledin, Maria (2005). *Barnbibliotekariers kompetens och kärnkunskaper på området litteraturförmedling och läsfrämjande arbete*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.

- Library and Archives Canada (2006). *Literature Review on the Impact of Summer Reading Clubs*. Canada: Goss Gilroy Inc.
- Lind, Annelie (2010). *Skönlitteraturens budbärare: folkbibliotekariers syn på det litteraturförmedlande arbetet*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Lindsköld, Linnéa (2015) "Att komma in i dom andras läsningar": *En studie av barns upplevelser av Sommarboken*. Kultur i väst.
- Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur: slutbetänkande*. Statens Offentliga Utredningar 2012:65. Stockholm: Fritzes.
- Ljung, Erika (2006). *Läsfrämjande verksamhet för vuxna. En kvalitativ undersökning av bibliotekariers arbetsmetoder, litteraturförmedlande roll och kompetens*. Uppsala: Institutionen för ABM Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Locke, Jill L. (1988). *The effectiveness of summer reading programs in public libraries in the United States*. Diss. University of Pittsburgh 1988.
- Loftebo Degervall, Sara (2006). *Att väcka barns läslust med hjälp av bokprat. En kvalitativ studie*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM, Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Long, Elizabeth (2003). *Book clubs: women and the uses of reading in everyday life*. Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press.
- Lundgren, Lena (2007). *Rum för barn – möjligheternas bibliotek*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Konferenspaper.
- Lundgren, Torbjörn & Kallenberg, Lena (2013). *Läsandet bär demokratin: Om folkrörelsernas läsfrämjande erfarenheter och arbetsformer. En rapport från Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige*.
- Lundh, Anna Hampson (2013). *Talande böcker och läsande barn: barn berättar om talboksanvändning*. Johanneshov: Myndigheten för tillgängliga medier (MTM).
- Lundh, Anna Hampson & Michnik Katarina (2014). *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: En utökad kartläggning och nulägesbeskrivning*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.
- Lundin, Immi (2004). *Cirkelbevis: läsecirklar på bibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Lynch, Jacqueline (2002). Parents' self-efficacy beliefs, parents' gender, children's reader self-perceptions, reading achievement and gender. *Journal of Research in Reading*. 25, 54–67.
- Lyseback, Anna & Norrström, Lise-Lotte (2000). *Bokbussen – från dåtid till nutid: en studie om bokbussens utveckling i Sverige*. Borås: Högsk. i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Läsa för livet: regeringens proposition 2013/14:3*. (2013). Stockholm: Riksdagens tryckeriexpedition.
- Läsprojekt: inspirationsbok för förskola, skola och bibliotek*. (2007). Lund: Btj.
- Mac an Ghaill, Máirtín (1994). *The making of men: masculinities, sexualities and schooling*. Buckingham: Open Univ. Press.
- Mauritzon, Sara & Wijk, Sara (2008). *Att få upp ögonen för faktaboksfrågan: En kartläggning av bibliotekariers förmedling av faktaböcker på bokprat*. Lund: Lunds univ. Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- McKenna, Michael C. (2001). Development of Reading Attitudes. Ingår i: Verhoeven, Ludo & Snow, Catherine E. *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- McKoy Lowery, Ruth; Sabis-Burns, Donna & Anderson-Brown, Shawn (2008). Book Buddies: Kindergartners and Fifth Graders Explore Books Together. *Dimensions of Early Childhood*. Volume 36, number 3.
- Milosavljević, Vesna & Olsson, Margareta (2007). *Att stimulera till läslust – ett samarbete mellan skolbibliotekarier, pedagoger och specialpedagoger*. Malmö: Malmö högsk. Examensarbete.

- Mol, Suzanne E.; Bus G, Adriana; de Jong, Maria T. & Smeets, Daisy J. H. (2008). Added Value of Dialogic Parent-Child Book Readings: A Meta-Analysis. *Early Education and Development*. 19, 7–26.
- Mol, Suzanne E. & Bus G, Adriana (2011). To Read or Not to Read: A Meta-Analysis of Print Exposure from Infancy to Early Adulthood. *Psychological Bulletin*. 137 (2): 267–296.
- Molloy, Gunilla (2007). *När pojkar läser och skriver*. Lund: Studentlitteratur.
- Myndigheten för kulturanalys (2014). *Bland förebilder och föreställningar: jämställdhetsarbete på kulturområdet*. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.
- National Literacy Trust (2009). *Premier League Reading Stars. Evaluation Report 2009*.
- National Literacy Trust (2010a). *Premier League Reading Stars. Annual Review 2010*.
- National Literacy Trust (2010b). *Premier League Reading Stars. Qualitative Impact Assessment 2010*.
- National Literacy Trust (2012). *Premier League Reading Stars. Report 2012*.
- National Literacy Trust (2013). *Premier League Reading Stars. Report 2013*.
- NCRCL (2001) "Everytime you see the bag you think, ooh – let's read a book!" Report by the National Centre for Research in Children's Literature. University of Surrey Roehampton.
- Nell, Victor (1988). *Lost in a book: the psychology of reading for pleasure*. New Haven, Conn.: Yale U.P.
- Nilsson, Jan (1986). *Barn, föräldrar, böcker*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Nollen, Terrence David (1992). *The effect of booktalks on the development of reading attitudes and the promotion of individual reading choices*. Diss. University of Nebraska, 1992.
- Nygren, Gustav (2013). *Ombud i läsningens tjänst. Rapport år 1: september 2012–juni 2013*. Regionbibliotek Stockholm.
- Nygren, Gustav (2014). *Ombud i läsningens tjänst: folkbildning och folkbibliotek i samarbete*. Ingår i: *Årsbok om folkbildning. Forskning & utveckling 2013*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- OECD (2002). *Reading for change: Performance and engagement across countries. Results from PISA 2000*. New York: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- OECD (2010). *PISA 2009 Results: Learning to Learn – Student Engagement, Strategies and Practices (Volume III)*.
- O'Hare, Liam & Connolly, Paul (2010). *A Randomised Controlled Trial Evaluation of Bookstart+: A Book Gifting Intervention for Two-Year-Old Children*, Belfast: Centre for Effective Education, Queen's University Belfast.
- Olin-Scheller, Christina (2006). *Mellan Dante och Big Brother: en studie om gymnasieelevers textvärldar*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet, 2007.
- Palmer, Tom (2008a). Reading the game: using sport to encourage boys and men to read more. *Australasian Public Libraries and Information Services (APLIS)*, 21(2), s. 78–83.
- Palmer, Tom (2008b). Reading the game. *Public Library Journal*, 23(2), pp. 8–11.
- Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2012). *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Karin (2004). *Alfons öppnar dörren. Om invandrarbarn och språk*. Projektbeskrivning och konkreta tips. Halmstad: Regionbibliotek Halland.
- Picton, Irene (2014). *The Impact of ebooks on the Reading Motivation and Reading Skills of Children and Young People: A rapid literature review*. London: National Literacy Trust.
- Preddey, Leslie (2010). *Social readers: promoting reading in the 21st century*. Santa Barbara, Calif: Libraries Unlimited.
- På tal om böcker: om bokprat och boksamtal i skola och bibliotek*. (2005). Lund: Btj förlag.
- Rasmussen, Casper Hvengaard & Jochumsen, Henrik (2010). *Från läsesal till levande bibliotek – barn, ungdomar och biblioteksrummet*. Ingår i: Rydsjö, Kerstin; Hultgren, Frances &

- Limberg, Louise (red.). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Redman, Marianne (2013). *Unga män och pojkar läser: rapport från en förstudie*. Länsbiblioteket i Örebro län.
- Reeder, Gail. M. (1991). *Effect of booktalks on adolescent reading attitudes*. Diss. University of Nebraska, 1991.
- Roman, Susan; Deborah T. Carran & Carole D. Fiore (2010). *The Dominican study: public library summer reading programs close the reading gap*. River Forest, IL, Dominican University, Graduate School of Library & Information Science.
- Ross, Catherine Sheldrick; McKechnie, Lynne & Rothbauer, Paulette M. (2006). *Reading matters: what the research reveals about reading, libraries, and community*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Rydbeck, Kerstin (2013). Läsargemenskapernas komplexa landskap: om bokcirkelbegreppet och utvecklingen av svensk bokcirkelverksamhet, med speciellt fokus på folkbibliotekens och studieförbundens cirklar. Ingår i Frenander, Anders & Nilsson, Skans Kersti (red.), *Libraries, black metal and corporate finance: Current research in Nordic Library and Information Science: Selected articles from the 40th anniversary conference of the Swedish School of Library and Information Science*, s. 112–135. Borås: Högskolan i Borås.
- Rydsjö, Kerstin (2012). *Dags att höja ribban!?: en rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.
- Rydsjö, Kerstin & Elf, AnnaCarin (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Rydsjö, Kerstin; Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.) (2010). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Rönström, Thomas (red.) (2000). *Ett läsande Norden: bokprat, barnbokskaravaner och lässtafetter*. Köpenhamn: Nordiska litteratur- och bibliotekskommittén.
- Samuelsson, Linn (2007). *Rum för barn. Biblioteket som bytte skepnad*. Uppsala: Institutionen för ABM Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.
- Sandberg Hven, Marianne (1998). *Bokprat på barnbibliotek*. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Biblioteks- och informationsvetenskap. Examensarbete.
- Sandin, Amira Sofie (2011). *Barnbibliotek och lässtimulans: delaktighet, förhållningssätt, samarbete*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Saricks, Joyce G. (2005). *Readers' advisory service in the public library*. Chicago: American Library Association.
- Scarborough, Hollis S. & Parker, Jennifer D. (2003). Children's learning and teachers expectations: Matthew effects in children with learning disabilities: Development of reading, IQ and psychosocial problems from grade 2 to grade 8. *Annals of Dyslexia*, 53, 47–71.
- Schmidt, Catarina (2013). *Att bli en sän som läser: barns menings- och identitetsskapande genom texter*. Diss. Örebro: Örebro universitet, 2013.
- Schmidt, Catarina (2015). *"Vi packar mängder med böcker, kanelgiffar, saft och kör ut". En rapport om läsfrämjande insatser hos folkbiblioteken i sex län/regioner*. Halland: Regionbibliotek Halland.
- Schultz Nybacka, Pamela (2005). *Människans väg till boken – en studie om böcker och läsande efter momssänkningen*. Slutrapport från bokpriskommissionen och projektet Bookonomy.
- Schultz Nybacka, Pamela (2011). *Bookonomy: the consumption practice and value of book reading*. Diss. Stockholms universitet 2011.
- Skolverket (2007). *Vad händer med läsningen?: en kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995–2007*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket.

- Smidt, Jofrid Karner (2002). *Mellom elite og publikum: litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek*. Diss. Oslo: Univ., 2002.
- Smidt, Jofrid Karner (2012). Når menn leser. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, årg. 1, nr. 1/2, 2012.
- Smith, Lorna (2012). Slowing the Summer Slide. *Educational Leadership*. 69, 60–63.
- Stanovich, Keith. E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly*. 21, 360–407.
- Statens skolinspektion (2012). *Förskola, före skola – lärande och bärande: kvalitetsgranskningsrapport om förskolans arbete med det förstärkta pedagogiska uppdraget*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Stringer, Ian (2010). *Mobile library guidelines*. IFLA professional reports no. 123.
- Sullivan, Allice & Brown, Matt (2013). *Social inequalities in cognitive scores at age 16: the role of reading*. London: Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education.
- Sullivan, Michael (2003). *Connecting boys with books: what libraries can do*. Chicago: American Library Association.
- Sullivan, Michael (2009). *Connecting boys with books 2: closing the reading gap*. Chicago: American Library Association.
- Svensk Biblioteksförning (2003). *På barns och ungdomars villkor: Svensk Biblioteksförnings rekommendationer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.
- Svensk biblioteksförning (2011). *Olika syn på saken: folkbiblioteket bland användare, icke-användare och personal*. Stockholm: Svensk biblioteksförning.
- Svensson, Ann-Katrin (1989). *BokNallen: Utvärdering av ett språkstimuleringsprojekt*. Malmö: Lärarhögskolan, Institutionen för pedagogik och specialmetodik.
- Svensson, Ann-Katrin (1993). *Tidig språkstimulering av barn*. Diss. Lunds universitet.
- Svensson, Ann-Katrin (2013). *Litteraturprofil i förskoleverksamheten – vad ger det barnen? En utvärdering av ett samarbete mellan bibliotek, förskola och familjedaghem*. Högskolan i Borås, institutionen för pedagogik.
- Svensson, Ann-Katrin & Ögland, Malin (2014). *Läsfrämjande samarbete i Mölndal – Litteraturprofil i biblioteks- och förskoleverksamhet*. Mölndals stad.
- Svensk biblioteksförning (2009). *På säker grund: en Delfiundersökning om vilken biblioteksforskning som behövs*. Rapport.
- Söderlund, Petra (2004). *Läsarnas nätverk: om bokläsare och Internet*. Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, diss. Uppsala univ.
- Taube, Karin (2013). Flickors och pojkars förmåga och lust att läsa. Ingår i: Björkman, Jenny & Fjæstad, Björn (red.) *Läsning. RJ:s årsbok 2013/2014*. Göteborg: Makadam.
- Taylor, Denny (1983). *Family literacy: young children learning to read and write*. Exeter, N.H.: Heinemann Educational Books.
- Tengberg, Michael (2011). *Samtalets möjligheter: om litteratursamtal och litteraturreception i skolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- The Reading Agency (2002) *Reading Groups and Public Libraries*. London: TRA.
- The Reading Agency (2003). *Inspiring Children: The Impact of the Summer Reading Challenge. The Reading Maze 2003 National Participant Survey*. London: TRA.
- The Reading Agency (2004). *A national public library development programme for reading groups*. London: TRA.
- Thomas, Adele (1998). *Family literacy in Canada: profiles of effective practices*. Welland, Ont: Éditions Soleil Pub.
- Thorhauge, Jens (1995). Luk up for skönlitteraturen: Om skönlitteraer formedling i folkebiblioteket. Ingår i: Munch-Petersen, Erland, (red.) *Litteratursociologi: en antologi*, Ballerup: Dansk BiblioteksCenter.
- Toftgård, Sofie (2011). *Socialt läsande på nätet: En studie av virtuella bokcirklar enligt grundad*

- teori. Uppsala: Uppsala univ., Institutionen för ABM, Biblioteks- och informationsvetenskap. Masteruppsats.
- Torvaldsdotter, Helene (2003). *Projekt Läslust i Värmland 2001–2003. Slutrapport*. Länsbibliotek Värmland.
- Trelease, Jim (2013). *The read-aloud handbook*. New York: Penguin books.
- Tveit, Åse Kristine (2004). *Innganger: om lesing og litteraturformidling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Törnfeldt, Maria (1994). Att väcka läslust hos lässvaga barn och ungdomar. Ingår i: Eriksson, Anna Birgitta (red.) *Barnspåret: idébok för bibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Van Riel, Rachel, Fowler, Olive & Downes, Anne (2008). *The reader-friendly library service*. Newcastle upon Tyne: Society of Chief Librarians.
- Van Riel, Rachel (2012). Making space for reading: designing library spaces for children in public and school libraries. Ingår i: Rankin, Carolyn & Brock, Avril (red.). *Library Services for Children and Young People: Challenges and Opportunities in the Digital Age*. Preminent Academic Facets.
- Verhoeven, Ludo & Snow, Catherine E. (2001). *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1993). *Bookstart*. London: Book Trust.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1996). Childrens early book behaviour. *Educational Review*, 48, 3, 283–8.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1997). Parents and children sharing books: an observational study. *Signal*, September s. 251–268
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1998). *A Gift for Life, Bookstart: The First Five Years. A description and Evaluation of an exploratory British Project to Encourage Sharing Books with Babies. The second Bookstart Report*. London: Booktrust.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1998). An Early Start with Books: Literacy and Mathematical Evidence from a Longitudinal Study. *Educational Review*, 50, 2, 135–45.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (2000). A sure start with books. *Early Years* 20, 2, 39–46.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (2003). Bookstart: a qualitative evaluation. *Educational review* 55.
- Wang, Judy Huei-Yu & Guthrie, John T. (2004). Modeling the effects of intrinsic motivation, extrinsic motivation, amount of reading, and past reading achievement on text comprehension between U.S. and Chinese students. *Reading Research Quarterly* 39, s. 162–186.
- Watkins, Jan (1996). *Programming author visits*. Chicago: American Library Association.
- Wells, G. (1986). *The meaning makers: Children learning language and using language to learn*. Portsmouth: Heinemann.
- Widerberg, Gertrud (2008). *Inte bara läsvila: tankar och idéer från samverkansprojekt mellan bibliotek och förskola*. Stockholm: En bok för alla.
- Wiklund, Ulla (2014). *En bok – många världar. Rapport om ett utvecklingsarbete i förskola och bibliotek i Västerbottens kommuner*. Länsbiblioteket Region Västerbotten.
- Wilhelmsson, Wiviann (red.) (2000). *Som fisken i vattnet: barnens väg till språk och läsande: en idébok*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Willis, Paul E. (1977). *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Wollscheid, Sabine (2014). The impact of the leisure reading behaviours of both parents on children's reading behaviour: Investigating differences between sons and daughters. *Poetics*. 45, 36–54.
- Ögland, Malin, Lundgren, Lena & Wockatz, Kerstin (2010). *Mäta och väga: om statistik och effektivitet på folkbibliotek*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm
- Øster, Anette (2004). *Læs !les läs: læsevaner og børnebogskampagner i Norden*. 1. udg. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag